

Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

Institute for International Relations and Strategic Research

ULİSA: ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR DERGİSİ

ULİSA: JOURNAL OF INTERNATIONAL STUDIES

Cilt / Volume: 6, Sayı / Number: 2 (2022)

E-ISSN: 2602-3245

Hakan Samur, Merve Öztürk

Türkiye'nin Diasporadaki Ezidileri: Anavatanla Bağların Yeniden Güçlendirilmesi Ve Muhtemel Etkileri

Türkiye's Ezidis In Diaspora: Re-Strengthening Ties With The Homeland And Its Possible Implications

Mehmet Furkan Ergül(葉福康), Shun-Wen Wang(王順文)

Understanding Türkiye's Changing Role Based On President Erdoğan's Post-2014 Narrative

Türkiye'nin Değişen Rolünü Erdoğan'ın 2014 Sonrası Söylemine Bakarak Anlamak

Emre Çalışkan

İngiliz Sömürge Şirketlerinin Sömürge Siyasetindeki Rolü: Doğu Hindistan Şirketi, Kraliyet Afrika Şirketi, Virginia Şirketi Örnekleri

The Role Of British Colonial Companies In Colonial Politics: Case Studies Of East India Company, Royal Africa Company, Virginia Company

Zehra Nilüfer Karacasulu, İrem Aşkar Karakır

Humanitarian Foreign Policy As Soft Power: Türkiye As An Emerging Global Actor

Yumuşak Güç Olarak İnsani Dış Politika: Yükselen Küresel Bir Aktör Olarak Türkiye

Ahmet Ünal, Kezban Gamze Çamcı, Ebru Ersoy Tonyaloğlu

Çok Kriterli Karar Analizi İle Doğal Afetlerde Haritalama: Aydın İli Sel-Taşkın Riski Örneği

Mapping In Natural Disasters Using Multi-Criteria Decision Analysis: Flood Risk Case Of Aydın Province

ULİSA: ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR DERGİSİ, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü tarafından yayınlanmaktadır. *Ulisa*, yılda iki sayı yayınlanan, uluslararası hakemli akademik bir dergidir. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Dergide, Uluslararası İlişkiler disiplininin akademik olarak ilgilendiği alanlardaki çalışmalara bilhassa öncelik verilmektedir. Ayrıca İktisat, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Tarih, Hukuk, Antropoloji, Çevre ve Kent Çalışmaları veya uluslararası ilişkilere dair sosyal bir meseleyi ele alan fen ve mühendislik eserlerine de yer verilebilmektedir. Kısaca, *Ulisa*, uluslararası ilişkilerin herhangi bir boyutunu ele alan bütün makalelere açıktır.

Ulisa'nın temel yayın ilkesi, nicelikten ziyade niteliği ön plana çıkarmak, Türkçe literatürün zenginleşmesini sağlamak ve disiplinlerarası çalışmayı teşvik etmek üzerine kuruludur. *Ulisa*, açık erişim politikasını benimsemektedir.

ULİSA: JOURNAL OF INTERNATIONAL STUDIES is published by Ankara Yıldırım Beyazıt University Institute of International Relations and Strategic Studies. *Ulisa* is a biannual academic journal. The publication languages are Turkish and English.

The articles focusing on the topics which are within the scope of the discipline of International Relations are given priority in the journal. In addition, articles from the fields like Political Science, Economics, Public Administration, History, Law, Anthropology, Environment or engineering which deal with a social dimension of a technical topic can also be published. In other words, *Ulisa* is open to all articles focusing on any dimensions of international relations.

The publication principle of *Ulisa* depends on highlighting quality rather than quantity, contributing to the academic literature in Turkish and encouraging interdisciplinary studies. *Ulisa* supports open access to information.

E-ISSN : 2602-3245
E-posta / E-mail : ulisa@ybu.edu.tr
Ağsayfası / Webpage : dergipark.gov.tr/ulisa
Posta Adresi / Postal Address : Güvenciler Mah., Cinnah Cad., No: 16, 06690, Çankaya Ankara, Turkey.

Aralık, 2022 – December, 2022

Editör(ler)

Doç. Dr. İbrahim Demir

Yardımcı Editörler

Arş. Gör. Gülşen Yılmaz
Arş. Gör. Öznur Albayrak
Arş. Gör. Muhammed Oruç

Yayın Kurulu

Dr. Öğr. Üyesi Abdolmoghset Banikamal
Dr. Öğr. Üyesi Adisa Avdiç Küsmüş
Prof. Dr. Birol Akgün
Prof. Dr. Çağrı Erhan
Prof. Dr. Ersel Aydınlı
Doç. Dr. Fatih Tayfur
Dr. Öğr. Üyesi Kenan Aslanlı
Dr. Öğr. Üyesi Md. Nazmul Islam
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol
Prof. Dr. Murat Önder
Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan
Prof. Dr. Mustafa Kibaroğlu
Prof. Dr. Saifuddin Ahmed
Prof. Dr. Sayed Mohammed Abdullah Al Mamun Chowdhury
Prof. Dr. Sinem Akgül Açıkmeşe

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ali Balcı
Prof. Dr. Barış Özdal
Prof. Dr. Emre İşeri
Prof. Dr. Giray Sadık
Prof. Dr. Hacı Mustafa Eravcı
Prof. Dr. Hasan Ali Karasar
Prof. Dr. Hüseyin Bağcı
Prof. Dr. İrade Bağirova
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol
Prof. Dr. Mehmet Akif Okur
Prof. Dr. Mustafa Aydın
Doç. Dr. Pınar İpek

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin Köster
Prof. Dr. Senem Aydın Düzgüç
Dr. Steven Morewood
Prof. Dr. Tafiğ Necefli
Prof. Dr. Şener Aktürk
Prof. Dr. Şükrü Hanioglu
Prof. Dr. Tayyar Arı
Prof. Dr. Toğrul İsmayıl
Prof. Dr. Yaqup Mahmudov
Prof. Dr. Yusuf Sarınay
Prof. Dr. Ziya Öniş

Editor(s)

İbrahim Demir, PhD.

Assistant Editors

Res. Assist. Gülşen Yılmaz
Res. Assist. Öznur Albayrak
Res. Assist. Muhammed Oruç

Publication Board

Abdolmoghset Banikamal, PhD.
Adisa Avdiç Küsmüş, PhD.
Birol Akgün, PhD.
Çağrı Erhan, PhD.
Ersel Aydınlı, PhD.
Fatih Tayfur, PhD.
Kenan Aslanlı, PhD.
Md. Nazmul Islam, PhD.
Mehmet Seyfettin Erol, PhD.
Murat Önder, PhD.
Musa Kazım Arıcan, PhD.
Mustafa Kibaroğlu, PhD.
Saifuddin Ahmed, PhD.
Sayed Mohammed Abdullah Al Mamun Chowdhury, PhD.
Sinem Akgül Açıkmeşe, PhD.

Advisory Board

Ali Balcı, PhD.
Barış Özdal, PhD.
Emre İşeri, PhD.
Giray Sadık, PhD.
Hacı Mustafa Eravcı, PhD.
Hasan Ali Karasar, PhD.
Hüseyin Bağcı, PhD.
İrade Bağirova, PhD.
Mehmet Seyfettin Erol, PhD.
Mehmet Akif Okur, PhD.
Mustafa Aydın, PhD.
Pınar İpek, PhD.

Seçkin Köster, PhD.
Senem Aydın Düzgüç, PhD.
Steven Morewood, PhD.
Tafiğ Necefli, PhD.
Şener Aktürk, PhD.
Şükrü Hanioglu, PhD.
Tayyar Arı, PhD.
Toğrul İsmayıl, PhD.
Yaqup Mahmudov, PhD.
Yusuf Sarınay, PhD.
Ziya Öniş, PhD.

Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi
Ulisa: Journal of International Studies
Cilt 6, No 2 | Volume 6, No 2

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Hakan Samur, Merve Öztürk	79-92
Türkiye'nin Diasporadaki Ezidileri: Anavatanla Bağların Yeniden Güçlendirilmesi Ve Muhtemel Etkileri <i>Turkey's Ezidis In Diaspora: Re-Strengthening Ties With The Homeland And Its Possible Implications</i>	
Mehmet Furkan Ergül(葉福康), Shun-Wen Wang(王順文)	93-106
Understanding Türkiye's Changing Role Based On President Erdoğan's Post-2014 Narrative <i>Türkiye'nin Değişen Rolünü Erdoğan'ın 2014 Sonrası Söylemine Bakarak Anlamak</i>	
Emre Çalışkan	107-120
İngiliz Sömürge Şirketlerinin Sömürge Siyasetindeki Rolü: Doğu Hindistan Şirketi, Kraliyet Afrika Şirketi, Virginia Şirketi Örnekleri <i>The Role Of British Colonial Companies In Colonial Politics: Case Studies Of East India Company, Royal Africa Company, Virginia Company</i>	
Zehra Nilüfer Karacasulu, İrem Aşkar Karakır	121-135
Humanitarian Foreign Policy As Soft Power: Türkiye As An Emerging Global Actor <i>Yumuşak Güç Olarak İnsani Dış Politika: Yükselen Küresel Bir Aktör Olarak Türkiye</i>	
Ahmet Ünal, Kezban Gamze Çamcı, Ebru Ersoy Tonyaloğlu	136-150
Çok Kriterli Karar Analizi İle Doğal Afetlerde Haritalama: Aydın İli Sel-Taşkın Riski Örneği <i>Mapping In Natural Disasters Using Multi-Criteria Decision Analysis: Flood Risk Case Of Aydın Province</i>	

Türkiye'nin Diasporadaki Ezidileri: Anavatanla Bağların Yeniden Güçlendirilmesi ve Muhtemel Etkileri

Hakan Samur, Merve Öztürk

1. Giriş

3 Haziran 2022 tarihinde 90'lı yaşlarında Almanya'da vefat eden yaşlı bir Ezidi'nin cenazesi, Türkiye'nin güneydoğusunda küçük bir köy mezarlığında toprağa verildi. Yaklaşık 30 yıl önce, hayatının büyük bölümünü geçirdiği bu köyden ayrılarak Almanya'ya gitmek zorunda kalan yaşlı kadının naaşıyla beraber onlarca Ezidi de cenazeye katılmak için köye geldiler. 12 Haziran'da ise yine Batman'ın Beşiri ilçesinde bulunan ve Ezidiler açısından kutsal kabul edilen Şeyh Evinda Ziyareti'nde yine çoğunluğu Avrupa'dan gelen daha kalabalık bir grup 45 yıl aradan sonra kendi inançlarına uygun bir şekilde bayramlarını kutladılar. Yılların getirdiği bakımsızlık ve define arayıcılarının verdiği hasar nedeniyle artık sadece bir duvarının yarısı ayakta kalmış olsa da bu Ziyaret mekânında edilen duaların, kesilen kurbanların ve söylenen ağıtların Ezidiler açısından değeri çok büyüktü. Gerek cenaze gerekse başka vesilelerle bölgeye gelen Ezidilerin sayısında son yıllarda büyük artış yaşanırken, Şeyh Evinda Ziyareti'nin restore edilmesi için devletin desteğiyle bir proje de hayata geçirilmiştir. Sadece bu Ziyaret değil, eskiden yaşadıkları köyler, mezarlıklar ve diğer mekânlar Ezidiler tarafından yeniden inşa edilmektedir. Oysaki Ezidilik inancına mensup olan bütün bu insanlar ya da onların anne babaları, geçmişte yaşadıkları zorluklar nedeniyle buralardan göç etmişler ve Türkiye'de neredeyse hiç Ezidi kalmamıştı.

Yaklaşık yarım asırlık bir zaman diliminde Türkiye'nin Ezidileri üç farklı dönemi yaşamlarında tecrübe etmişlerdir: Önce, yüzlerce yıldır yaşadıkları topraklarında, ağırlaşarak devam eden kimi zorluklara maruz kalmışlar; ardından, başta Almanya olmak üzere göç ettikleri Avrupa ülkelerinde kendilerine yepyeni bir yaşam çevresi inşa etmişlerdir. Son 15-20 yıllık dönemde ise, bırakıp gitmek zorunda kaldıkları eski topraklarıyla bağlarını yeniden güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı, bir inanç topluluğu olan Ezidiler'de gözlemlenen "eski topraklarıyla yeniden bağlarını güçlendirme" yönündeki bu uyanışı ve muhtemel sonuçlarını analiz etmektir. Söz konusu amacı gerçekleştirmek için temel bilgi kaynağımız ise yakın geçmişin Türkiye'deki ve/veya Avrupa'daki süreçlerini bizzat yaşamış Ezidilerin tecrübeleri, gözlemleri ve düşünceleridir. Türkiye Ezidilerinin neredeyse tamamı Almanya'ya göç etmiştir. 2022'nin Haziran ve Temmuz ayları içerisinde Almanya'dan Türkiye'yi ziyarete gelen Ezidilerle, onların dışında hala az da olsa bölgede yerleşik bulunan Ezidilerle ve kısmen de Ezidi olmayan fakat onları yakından tanıyan bölge halkından kişilerle yüz yüze gerçekleştirdiğimiz yarı yapılandırılmış mülakatlar araştırmamızın en önemli bilgi kaynağını oluşturmaktadır. Mülakatlar, geçmişte yerleşik Ezidi nüfusunun en fazla olduğu ve dolayısıyla diaspora Ezidilerinin de en fazla ziyaret ettikleri Batman, Beşiri ve Viranşehir merkezlerinde gerçekleştirilmiştir. 47'si Batman ili ve Beşiri ilçesinde, dokuzu da Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesinde olmak üzere Almanya'dan ziyaret için gelen 56 Ezidi ile yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, beş yerleşik Ezidiyle ve 13 de Ezidi olmayan bölge insanıyla mülakat yapılmıştır. Gerekli yerlerde mülakat verenlerin yaş veya cinsiyet özellikleri paylaşılmıştır. Belirtmek gerekir ki Almanya'da yaşayan Ezidilerden mülakata katılanların 44'ü ve hâlihazırda ülkede yerleşik olanların tamamı 45 yaş ve üzerindedir. Yani büyük çoğunluğu hem geçmiş dönemleri hem de günümüzü kıyaslayıp açıklayabilecek bireysel yaşamışlıklara sahiptirler. Almanya'dan gelenlerden 45 kişi, yerleşik Ezidilerden de dört kişi erkek; diğerleri kadındır. Ezidiler hakkındaki gözlemlerine başvurulmuş ama Ezidi olmayan 13 katılımcı ise farklı yaş ve cinsiyet gruplarındandır.

Makalenin son bölümünde, muhtemel bir geri dönüşün ya da yeniden kurulacak güçlü bağların Ezidiler ve Türkiye açısından yol açabileceği etkileri ortaya koymaya çalıştık. Elbette ki böyle bir analizi, Ezidilerin önceki dönemlerde yaşadıklarından bağımsız olarak yapabilmek mümkün değildir. Bu bakımdan, ikinci bölümde, Ezidilerin Türkiye'den göç etme sebepleri, üçüncü bölümde ise Avrupa'daki diaspora yılları ele alınmıştır. Bütün bunlara geçmeden önce ise Ezidilik ve Ezidiler hakkında genel bazı bilgileri paylaşmak faydalı olacaktır.

2. Ezidilik ve Ezidiler

Gerek Ezidi kelimesinin kökeni gerekse de Ezidilerin tarihleri, kültürleri ve ritüelleri her zaman spekülatif tartışmaların konusu olmuştur (Lescot, 2009: 10; Drover, 1940: 391; Driver, 1922: 200). Bunun böyle olmasında dış baskılardan korunabilmek adına kapalı bir toplum şeklinde kalmalarının ve Ezidiler arasında yazılı değil de sözlü anlatım yoluyla aktarımın yaygın olmasının payı büyüktür (Kreyenbroek, 2014; Allison, 2001; Omarkhali, 2017). Hatta topluluğun adlandırılmasında bile bir ikilem yaşanmakta ve pek çok kaynakta Yezidi olarak geçmektedir. Buna rağmen, hem çalışmamızda birebir muhatabımız olan kişilerin hem de genel olarak dünya üzerindeki topluluk üyelerinin büyük çoğunluğu artık Ezidi adlandırmasını benimsedikleri için doğrudan alıntı yapılan kısımlar hariç çalışmamızda da bu şekilde kullanılmıştır.

Ezidilerin 12.-13. yüzyıllarda İslam'ın içerisinde farklı bir grup olarak ortaya çıktıkları ancak zamanla Zerdüştlük, Manicilik, Sabilik, Şamanizm, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi pek çok dinden etkilenerek artık İslam'la alakası kalmayan sentez bir inanışa sahip oldukları yaygın bir anlatıdır (Guest, 1987; Asatrian ve Arakelova, 2014; Fuccaro, 1999: 9). Buna rağmen, Ezidiliğin kökenlerinin çok daha öncesine dayandığını ileri süren görüşler de bulunmaktadır (Lescot, 2009; Kreyenbroek, 2014: 5; Barış, 2014: 279). Genel olarak kabul edilen, Ezidilerin Kürt olduklarıdır. Ayrıca, tarihleri boyunca Ezidiler gerek inanç ve buna dayalı olarak şekillenen kültürlerindeki farklılıklardan dolayı gerekse de dönemsel siyasi güç mücadelelerinden dolayı sık sık zorluklar yaşamışlardır. İstikrarlı ve güvenli bir toplumsal düzene kavuşamayarak baskı ve göçlere maruz bırakılmışlardır. Hatta tarihsel ve sosyolojik gerçeklerin göz ardı edilmesi pahasına pek çok zaman tahrif ve asimilasyon çabalarının öznesi haline gelmişlerdir. Örneğin heterodox inançlarından dolayı kimi Müslüman kesimler tarafından Kürt olmadıkları iddia edilirken (Bruinessen, 1992: 29), Süryani soyundan geldikleri (Fuccaro, 1999: 159) ya da Ermenilerle yakınlıklarının bulunduğu (Yalkut, 2001: 29) bile öne sürülmüştür.

Esas yerleşim bölgeleri ve kutsal mekânları Irak ve Suriye'nin kuzeyi ile Türkiye'nin güneydoğusundadır. Dünyadaki toplam Ezidi nüfusunun 700 bin ile 1 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir (IRCC, 2017). Maruz kaldıkları olumsuzluklar nedeniyle 19. yüzyıldan itibaren Rusya'ya, İran'a, Gürcistan'a ve Ermenistan'a göç etmişler; 1960'lardan itibaren ise başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine yönelmişlerdir. Özellikle Ağustos 2014'ten itibaren Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) örgütünün Irak'ta Ezidilere yönelik katliam ve kötü muamelelerinden sonra artan göçlerle birlikte bugün Almanya'da 200 bin civarında Ezidinin bulunduğu tahmin edilmektedir (Meyer, 2019). Almanya dışında, İsveç, Belçika ve Hollanda gibi ülkelerde de birkaç bin Ezidi bulunmaktadır. Ezidilerin Türkiye'deki ana yerleşim merkezleri olarak Batman'ın Beşiri, Şanlıurfa'nın Viranşehir ve kısmen de Mardin'in Midyat ilçelerinin çoğunlukla köyleri öne çıkmaktadır. Şu anda sadece birkaç yüz kişiye düşen Ezidi nüfusunun Avrupa'ya göçlerden önceki yani 1960'lı yıllardaki sayısını 80 bin civarında (Yılmaz ve Sert Özkul, 2020: 3), 1980'lerin başındaki sayısını da 60 bin civarında (Minority Rights Group, 2018) gösteren kaynaklar vardır.

Ezidilerin tarihleri ve kültürleri hakkındaki bütün bu bilgileri ve tartışmaları detaylı ele almak bu çalışmanın kapsamı dâhilinde değildir. Çalışmamız açısından önemli olan; kendine özgülük taşıyan Ezidilik adında bir inanç ve bu inanca bağlı bir topluluğun bulunmasıdır. İşte bu inanç topluluğunun ana vatanı sayılabilecek coğrafi alanlardan bir kısmı da bugünkü Türkiye toprakları içerisinde. Ezidilerin son birkaç on yıldaki ve günümüzdeki durumlarını ele almak ve özellikle diaspora toplumunun Türkiye'ye yönelik tutum ve planları üzerinden geleceğe yönelik analizler yapmak, bu çalışmanın esas amacını oluşturmaktadır. Aşağıda sırasıyla Türkiye'den neden göç ettikleri ve diaspora döneminin onlar üzerindeki etkileri açıklandıktan sonra, Ezidilerin, Türkiye'deki eski topraklarıyla yeniden bağlarını güçlendirmelerinin koşulları ve muhtemel etkileri ortaya konmaya çalışılacaktır.

3. Ezidilerin Türkiye’den Göçü

“Türkiye’den neden göç ettiniz?” sorusuna 44 yıl önce Almanya’ya giden bir Ezidi “Buralardan göç etmemize sebep olan baskıların tamamını anlatacak olsak sayfalar yetmez” şeklinde cevap vermiştir. Gerçekten de mülakat yaptıklarımızın pek çoğu bu soruya, diğer sorulardan daha ayrıntılı cevaplar vermişlerdir. Göçlerine yol açacak sebepler arasında ekonomik zorluklar ve güvenlik ihtiyacı neredeyse bütün Ezidilerin vurguladığı en önemli hususlar olmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki hem bu iki sebebi hem de eğitim alamama gibi başkalarını dile getirenlerin net bir şekilde ileri sürdükleri ve aslında bütün diğer sebeplerin de bir anlamda kaynağı niteliğinde başka bir üst (kapsayıcı) sebep vardı: ötekileştirme. Katılımcılar, çocukluk ve gençlik yıllarında Ezidi olmaktan dolayı kendilerinin ve ailelerinin maruz kaldıkları toplumsal ötekileştirmeyi ve buna ilişkin günlük yaşam içerisinden örnekledirmeleri sanki dün yaşanmışçasına uzun uzun anlatmak istemişlerdir. Eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere ulaşmak istediklerinde karşılaştıkları engellemeleri, sıradan bir alışverişte bile gördükleri farklı muameleleri, maruz kaldıkları fiziki ve psikolojik şiddeti, inançlarına ilişkin kimi hususların alaya alınmasını, kamuda olsun özel sektörde olsun iş bulmada yaşadıkları sıkıntıları ve bütün bunların sonucunda içinde buldukları ekonomik yetersizlikleri somut olaylarla açıklamışlardır. “Baktım ki çocuklarım da benim gibi eğitimsiz kalacak, ben de göç etmek zorunda kaldım” diyen bir olduğu gibi her şeye rağmen burada yaşamak isteyen varsa bile, ailesi ve çocukları için ayrılmak zorunda kalmışlardır. Neden dengbêj¹ olduğunu “derdimiz çoktu, baskı fazlaydı, bunlara karşı koymak ve duygularımı ifade edebilmek için dengbêj olup yakardım” diyerek açıklayan bir Ezidi de dengbêjliğe bile baskı uygulanınca yaklaşık 30 yıl önce göç etmek zorunda kalmış. Yani hemen her konuda olduğu gibi sanatlarını ve geleneklerini kendi aralarında yaşamaları üzerinde de engelleme ve baskı hissetmişler. Hatta yaşayanlar bir yana, vefat eden Ezidilerin bile rahat etmediklerini gösteren bir mülakat alıntısını ekleyebiliriz: Büyük zorluklar yaşayarak sonunda başarmış olsa da 1981 yılında bir yakının cenazesini Türkiye’de defnetmek isteyen bir Ezidi, Almanya’daki çevresinin bu işe karşı çıktıklarını ve “Sen deli misin? Bu mümkün değil? Başına iş gelir?” şeklinde tepki verdiklerini aktarmıştır.

Şu noktanın altını çizmek gerekir ki 1923’te kurulan Cumhuriyetin homojenleştirici politikaları nedeniyle Kürtler, uzunca bir süre sosyolojik olarak yok sayılmış ve hukuki olarak temel bazı haklarından bile yoksun bırakılmışlardır (Kürtçe konuşmanın bile yasak olması gibi). Zaten Kürt olmalarından dolayı Ezidiler baskılara ve kısıtlamalara maruz kalıyorlardı. Ancak yukarıda anlatılan ötekileştirme ve baskılar, inançlarındaki farklılıklardan dolayı bizzat Kürtlerin yaşadığı bir bölgede çevrelerinden gördükleridir. Aslında inanç farklılığından dolayı Ezidi tarihinin önemli bir bölümünün diğer Kürtlere karşı yapılan mücadelelerden oluştuğunu söyleyenler yanlış sayılmazlar (Asatrian, 2009: 4). Ezidiler kendine özgü oldukları kadar kendine ait bir topluluktur da. İnançları gereği bir kişi ancak Ezidi anne babadan doğarsa Ezidi olabilir. Bu bakımdan başkalarını Ezidi yapmak ve dinlerini yaymak gibi bir çaba içerisine tarih boyunca girmemişler ve çoğunlukla kendilerini korumaya çalışmışlardır. Yani din çıkışlı çatışmacılıktan genelde uzak durmuşlardır. Buna rağmen Ezidiler, sadece farklı bir dine sahip olmaları sebebiyle her yönden kısıtlandıkları bir ortamda yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde iş imkânı doğunca da göç etmek zorunda kalmışlardır.

1960’lardan itibaren Türkiye’den Almanya’ya hem Türkler hem de Kürtler yoğun bir şekilde işçi olarak giderlerken, bunların içinde Ezidiler daha ilk dönemlerden itibaren yer almışlardır. Bu ilk gidenlerin oluşturdukları sosyal ağlar sayesinde artık dışarıdan işçilerin kabulünün zorlaştığı 1973 sonrası dönemde de Ezidilerin Almanya’ya gidişleri mümkün olabilmıştır (Blaschke, 1989: 101). 1980’lerin ortalarından itibaren Türkiye’nin güneydoğusunda Kürt meselesi giderek ağırlaşan bir silahlı mücadeleye evrilince, maruz kaldıkları toplumsal

¹ Dengbêjlik, Kürtlerde sözlü halk edebiyatının bir parçasıdır. Dengbêjler kahramanlıklardan trajedilere kadar her türlü konuyu kendilerine özgü sanatsal bir ahenkle icra ederler. Tarih boyunca sözlü anlatı üzerinden devam ettiği dikkate alındığında, Ezidi kültürü açısından dengbêjliğin daha da kritik bir yere sahip olduğu, verilen örneği anlamak açısından vurgulanması gereken bir husustur.

baskıların yanında bir de güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalan Ezidilerin göçü daha da hızlanmıştır. En son 1990'ların ortalarına kadar Ezidi göçleri yoğun bir şekilde devam etmiş ve geride neredeyse kimse kalmamıştır.

4. Almanya Hayatının Ezidilere Etkileri

Sadece Türkiye'den değil, başka coğrafyalardan da göç edenlerle birlikte bugün dünya üzerinde en geniş Ezidi gruplarından biri Almanya'da ortaya çıkmıştır. Söz konusu diaspora yaşamı Ezidileri nasıl etkilemiştir? Pozitif yönde mi, negatif yönde mi? Buna ilişkin bir tablonun ortaya konması, Ezidilerin Türkiye'yle ve eski topraklarıyla bağlarının güçlendirilmesi meselesine ışık tutacak önemli bir konudur. Mülakatlardan çıkarabileceğimiz genel sonuç görece kısa bir zaman dilimini kapsamasına rağmen, Almanya tecrübesinin çok uzun tarihleri içerisinde Ezidiler açısından kritik bir dönemi ifade ettiği bir yüzyıldır Ezidilerin toplumsal ya da inançsal özellikleri arasında sayılan pek çok hususta ciddi bir kırılma ve değişim yaşanmış; bazılarında da hâlihazırda belirsizlik görülmektedir. Bütün bu değişim ve belirsizliklerin bir kısmı Ezidiler açısından pozitif bir kısmı da negatif olarak değerlendirilebilir. Şüphesiz Avrupa'ya veya genel anlamda Batı'ya göç eden dini grupların yeni ortamlarında karşılaştıkları sorunlara ilişkin geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Onların demokratik seküler değerlerle, modern toplum yaşantısıyla ya da küreselleşmeyle imtihanları her zaman tartışılmalı ve araştırmalara konu edilmiştir (Örneğin Haar, 1998; Warner & Wittner, 1998; Turner, 2011; Garnett & Hausner, 2015). Bütün dini gruplar açısından benzerlik gösteren sonuçlar olabileceği gibi, her biri açısından hatta alt gruplar ve mezhepler açısından farklılık arz eden durumlar da mutlaka vardır. Genellikle tartışmalar Müslümanlar, Hindular, Yahudiler, Budistler gibi tarihsel olarak bilinirlikleri veya sayısal görünürlükleri fazla olan ana akım gruplar üzerinden yürütülmektedir.

Şimdi, çoğunlukla mülakatlara dayanarak diaspora yıllarının Ezidilere yönelik pozitif ve negatif etkilerini açıklayabiliriz. Hâlihazırda Avrupa Ezidi topluluğu içerisinde (ve mülakat yaptığımız arasında) hem 1970'lerden itibaren göç edip de çocukluğunda ya da gençliğinde Türkiye'de yaşadıklarını hatırlayanlar var hem de orada doğup büyüyenler. Şüphesiz Avrupa deneyimine hangi yaşta ve ne tür sosyo-ekonomik koşullarda başladıklarına göre insanların etkilenmeleri değişecektir. Burada açıklanacak pozitif ve negatif hususlar, bir inanç topluluğu olarak Ezidiler hususundaki genel çıkarımlardır.

4.1. Özgüven ve Kimlik

Ezidilerin tarihlerine ilişkin eserlerde her zaman vurgusu yapılan hususlardan bir tanesi bu topluluğun kapalı ve ketum bir yapıya sahip olduğudur. Üzerlerine gelen baskıların ve yaşadıkları trajedilerin etkisiyle, yok olmaktan ya da asimilasyondan kurtulmayı ancak içe kapanarak, izole bir yaşam sürerek ve genellikle birbirleriyle dayanışma göstererek aşmaya çalışmışlardır. Avrupa'daki görüntülerine baktığımızda ise Ezidilerin bambaşka bir yöne evirildiklerini söylememiz mümkün. Daha erken dönemlerden itibaren hem Türkiye'deki yakınlarıyla hem de orada birbirleriyle iletişimlerini sıkı tutma üzerinden oluşturdukları sosyal ağların yanında; 1980'lerden itibaren eğitsel ve kültürel faaliyetlerle birlikte taziye evi, bayramlaşma yeri ve misafirhane gibi işlevleri yerine getiren sivil toplum kuruluşları oluşturmuşlardır. Bu sosyal ağ ve örgütlenme olayı sadece Ezidi göçlerinin aktif olarak devam etmesi için kullanılmamış, aynı zamanda Ezidilerin adeta kendilerini yeniden ve ayrı bir topluluk olarak ifade etmelerine de imkân sağlamıştır (Blaschke, 1989: 101). Muhtemelen tarihte ilk defa Ezidiler kendilerini gizlemek zorunda kalmayacakları, hatta inançlarını açıkça ifade edip başkalarına da tanıtacakları bir ortama kavuşmuşlardır. Yüzlerce yıllık bir içine kapalıktan ve ketumluktan sonra böyle bir açılım sağlanması ve özgüven kazanılması gerçekten kayda değer bir değişimdir.

Ezidilerin Türkiye’deyken izole bir yaşam sürmelerinin “kendilerini seçkin kullar, diğer insanları ise zayıf ve düşman olarak” tanımlamalarından kaynaklandığını; bu bakımdan şehir hayatından uzak ve sadece kendi dindaşlarının bulunduğu köylerde yaşamayı tercih ettiklerini öne sürenler vardır (Okçu, 2021: 97). Oysaki göç edenlerin durumu, geçmişteki bu izole ve kapalı olma halinin Ezidilerin üstünlük psikolojisinden kaynaklanmadığını göstermektedir. Mülakat verenlerin büyük çoğunluğu Almanya’da Türklerle, Ezidi olmayan Kürtlerle ve başka gruplarla ilişkilerinin iyi olduğunu ifade etmişlerdir. Nadiren bazı radikal görüşlü kişilerle anlaşmazlık yaşadıklarını dile getirenler olmuştur. Ancak bu anlaşmazlıkların da hiçbir zaman çatışmaya dönüşmediğini ve demokratik bir ortamda kişilerin, birbirlerinin yaşam tarzına ve inancına müdahale etmediğini eklemişlerdir.

Mülakat yaptığımız kişilerin büyük çoğunluğunun Türkiye’den göç ettiklerini söylemiştik. Ezidilerin özgüven kazanmalarının ve daha dinamik bir dini topluluk görüntüsüne kavuşmalarının, geleneksel ortamlarda yetişmiş ve çoğu doğru düzgün eğitim almamış bu kişilerde de gözlemlenmesi adeta “üzerindeki ölü toprağını atan” bir toplulukla karşı karşıya bulunduğumuzu göstermektedir. Almanya’da doğup büyüyen, eğitim alan ve sivil toplumculuk hususunda daha bilinçli davranan nesillerde ise özgüven ve dinamizm daha da belirgin bir özellik olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki 20’li yaşlarındaki gençlerle ayrı ayrı yaptığımız mülakatlarda adeta birbirini tamamlayan şu cümleler dile getirilmiştir: “Almanya’da sivil toplumculuk açısından büyük tecrübe kazandık, kendimizi tanıtabiliyoruz, dinimizi öğrenebileceğimiz merkezlerimiz bile var.” “Eskiden Ezidiyim dediğimde, arkasından bir de uzun uzun Ezidiliğin ne olduğunu anlatırdım ama artık gerek kalmıyor çünkü hemen herkes biliyor bizleri.” “Bir merkezimizin açılışına Şansölye Merkel geldi, diğer dini gruplar gibi bizlerin de hakları var, bir keresinde geniş bir mezarlık alanı talep ettik ve aldık. Bütün bunları biz Ezidiler olarak kendi çabamızla başardık.”

Gerçekten de ayrı bir inanç topluluğu olarak bilinmiyorlardı ve inançlarından dolayı zulüm gördükleri hususunda resmi makamları ikna edip sığınmacı olabilmeleri de kolay olmadı. Ancak 1980’lerde mahkeme kararlarıyla (Helton, 1992: 99; Blaschke, 1989) bulunabilen inanç mağduriyetine dayalı sığınmacılık zemini üzerine zamanla somut bir Ezidi görünürlüğü inşa edildi. Bütün bu açıklamalarımız göstermektedir ki Ezidiler orada özgüvenle birlikte, yine bir mülakat katılımcısının ifadesiyle kendi kimliklerini kazandılar. Türkiye’de kimlik kartlarının din hanesinde x veya “bilinmeyen bir din” yazan ve dolayısıyla dini kimliklerine dayalı kamusal ya da toplumsal hiçbir meşruiyetleri olmayan Ezidilerin; gittikleri ülkelerde elde ettikleri haklar ve özgürlükler alanını bir kimlik kazanımı olarak adlandırmak yanlış sayılmayacaktır.

4.2. Eğitim ve Meslek Hayatında Başarı

Ezidilerin Almanya’da yaşadıkları dönüşümün belki de en kritik yönü eğitim noktasında gerçekleşmiştir. Gerek asimile olma korkusundan gerekse yaşadıkları dışlanma ve baskılardan dolayı Ezidiler Mezopotamya’daki tarihlerinin çok büyük bir bölümünde eğitim kurumlarından uzak kalmayı tercih etmişlerdir. Bu sebeple inançlarına, kültürlerine ve maruz kaldıkları olaylara ait yazılı kayıtlar ortaya koyamamışlar ve neredeyse bütün yaşantıları sözlü aktarımlar üzerinden şekillenmiştir. Göçten önceki dönemlerde, Türkiye’deki Ezidilerin okula gitme düzeyleri çok düşüktü. İlkokul sonrasında eğitimlerine devam edenlerin, hele de yükseköğretime ulaşabilenlerin sayısı ise yok denecek kadar azdı. Türkiye’den bu koşullarda ayrılanlar, mülakatlarında büyük bir gururla çocuklarının Almanya’da nasıl okuyup doktor, avukat, mühendis vs. olduklarını anlatmaktadırlar. Adeta geçmişte kendilerinin okuyamamasının acısını, orada çocuklarını okutmak suretiyle çıkarmışlar. Aynı şekilde akademide, edebiyatta, politikada ve başka pek çok alanda Türkiye veya başka coğrafyalardan gelen Ezidiler ya da çocukları kendilerini göstermektedirler. Bugün Almanya’da Ezidiler ciddi bir orta sınıfa sahiptirler. Türkiye’deki dönemlerinde güvenlik endişesi nedeniyle günlük alışverişlerde bile sıkıntılar yaşadıklarını ve ürettikleri ürünleri şehir merkezlerine götürüp satmakta zorlandıklarını söyleyen Ezidiler, Almanya’daki günlerinde ticaret hayatında da kabuklarını kırmış

görülmektedirler. Mülakata katılanlardan birinin “ticaretle uğraşan, farklı sektörlerde yüzlerce firmamız var” demesi ya da diğerlerinin Türkiye’de yatırım yapma arzularını dile getirmeleri bunun göstergesi sayılabilir.

4.3. Dini Öğrenme ve Uygulamada Zayıflama

Almanya’daki yaşantılarının, bir inanç topluluğu olarak Ezidilere kaybettirdikleri de olmuştur. Bunların başında Ezidiliği öğrenme ve pratize etmede ortaya çıkan zayıflama sayılabilir. Ömürlerini kırsalda geçirmiş insanların, iş ve toplumsal hayat bakımından çok farklı standartların ve değerler sisteminin bulunduğu yepyeni bir ülkede birçok konuda bocalama yaşayabilecekleri tahmin edilebilecek bir durum. Bu konuların başında da inançlarını pratiğe dökmek için geldiğini söyleyebiliriz. Orada doğup büyüyen nesillerde, dini kurallara hassasiyet gösterme açısından daha büyük bir zayıflamanın olacağı da öngörülebilir. Mülakat yaptığımız Ezidilerin açıklamaları, bütün bu tahminleri ya da daha önceki çalışmaları (Kreyenbroek, 2009; Yalkut, 2016; Barış, 2014: 287) doğrular niteliktedir.

Şunun altını çizmek gerekir ki dini eğitim alabilecekleri ve bir arada bulunabilecekleri kurumlara sahip olmalarını, dini bayramlarında işyerlerinden izin alabilmelerini ve yukarıda sayılan kimliksel kazanımlarını örnek veren pek çok mülakat katılımcısı, Almanya’da din açısından baskı görmediklerini ve özgür olduklarını ifade etmişlerdir. Yani Ezidiliğin önünde herhangi bir toplumsal veya hukuki baskı bulunmamaktadır. Buna rağmen evlenme, cenaze gibi hususlardaki dini emirlere, yasaklara ya da ritüellere modern ve şehirli hayatın akışı içerisinde ya imkân olmadığı için ya da artık eskisi kadar üzerine düşülmediği için uyulmamaktadır. Ayrıca, sadece din açısından değil hemen her açıdan sahip olunan bireysel özgürlükler, demokratik seküler bir sistemde bireylerin daha değişik hayat tarzlarına yönelebilmelerini kolaylaştırmaktadır. Hatta demokratik bir ortamda eleştiri kültürüyle yetişmiş Ezidiler dinlerinin emirlerini kimi zaman eleştirebilmekte ve tartışabilmektedirler (Yalkut, 2016: 17). Özellikle yaşlı Ezidiler ve kanaat önderleri bu konudaki üzüntü ve endişelerini sıkça dile getirmişlerdir. “Yeni nesiller Kürtçeyi öğrenemiyorlar, dil unutulunca gelenek de yeteri kadar sahiplenilmiyor”, “bir nesil sonra belki de hiç kimse cenazesini Türkiye’ye getirmek için uğraşmayacak”, “birbirimize daha yakınız ve örgütlendik ancak yeni nesilleri din dairesi içerisinde tutabilmek çok zor”, “her dalda başarılı gençlerimiz var, onlarla gurur duyuyoruz ama dinlerini unutacaklar diye de korkuyoruz” şeklindeki açıklamaları örnek olarak verebiliriz.

Öte yandan yeni nesiller hakkında bu derece umutsuz olmayanların bulunduğunu da eklememiz gerekir. Bazı Ezidiler sorgulayarak dine yaklaşan gençlerin Ezidiliğe daha bilinçli sarıldıklarını ifade etmişlerdir. Avrupa doğumlu nesiller arasında muhtemelen en baskın Ezidi profili, dinlerinin kurallarını yeterince yerine getirmeseler ve zaman zaman eleştireseler bile hala duygusal anlamda güçlü bir sahiplenmeyi sürdürmeye çalışanlardır. Böyle bir profil, Taylor’un bir Batı olgusu olarak bahsettiği “dindar değil fakat manevi olma” formuna yakın durmaktadır (Taylor, 2007: 535). “Ne kadar dinden uzakmış gibi görünseler de Avrupa’daki gençlerimiz, Ezidilere bir şey yapılırsa ayağa kalkar” tespitini yapan bir Ezidi kanaat önderi yeni nesillerin durduğu noktayı iyi ifade etmiştir. Ayrıca, geleneksel anlayış içerisindeki pek çok emir ya da yasağı sorgulasalar veya hayatlarına uyarlamasalar bile, büyüklerinin yaşadığı ve dinlerinin kutsal mekânlarının bulunduğu toprakları merak edip de Türkiye’ye gelen çok sayıda Avrupa doğumlu Ezidi bulunmaktadır. Hatta bizzat gelemese de söz konusu topraklara olan ilgisini sürdürenler vardır. Şeyh Evinda Ziyareti’ndeki bayram kutlamasının yapıldığı gün bir Ezidi’nin “çocuklarım burayı çok merak ediyorlar, çekebildiğin kadar fazla fotoğraf çek dediler bana” demesi genç Ezidilerin duygusallıklarını ve dinleriyle olan olumlu ilişkilerini ortaya koyan çarpıcı bir örnektir.

Diaspora yaşamının kazandırdıklarını ve kaybettirdiklerini bir arada değerlendirdiğimizde şöyle bir paradoks çıkıyor ortaya: Bir yandan Ezidiler kendilerini yeniden toparlamışlar, yaşadıkları toplumlarda eğitim ve sivil toplumcu anlayış üzerinden bir yer edinmişler ve dışarıya karşı, kendilerini inançları üzerinden tanıttıkları bir kimlik

kazanmışlardır. Öte yandan aynı süreçte Ezidiliğin kimi kurallarının pratize edilmesinde ve özellikle genç nesillerin dini hassasiyetlere sahip olmasında içten içe bir kan kaybı yaşamışlardır. Yani dışarıya karşı daha sağlam bir duruş ve kimlikle kendilerini gösterirlerken, kendi içlerinde dinlerini koruma hususunda ciddi endişeler yaşamaktadırlar. Asırlar boyunca pek çok katliama ve baskıya rağmen ayakta kalabilmiş bir topluluk olarak, bu defa küresel çağın modern ve demokratik bir coğrafyasının kendilerine sunduğu konfor alanı içerisinde kaybolmamaya çalışmaktadırlar. Bu mücadelede ellerini güçlendirecek en önemli hamlelerden birisi eski coğrafyalarıyla yeniden güçlü bağlar tesis etmek olabilir. Bir sonraki bölümde açıklanacağı üzere böyle bir hamle sadece Ezidiler açısından değil, Türkiye açısından da olumlu sonuçlar doğuracaktır.

5. Ezidilerin Türkiye’de Yeniden Varlık Göstermeleri

En baştaki açıklamalarımıza dönecek olursak Ezidiler cenaze, dini bayram ya da salt tatil vesilesiyle artık daha kalabalık ve daha sık olarak Türkiye’ye gelmektedirler. 2000’li yıllarda başlayan bu ziyaretler, 2010’lardan sonra artmış ve son birkaç yılda ciddi bir yoğunluğa dönüşmüştür. Bir Ezidi kanaat önderinin aktardığına göre pandemiye rağmen sadece Almanya’dan geçen yıl 15 bin civarında Ezidi Türkiye’ye gelmiştir. Büyük çoğunluğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki eski köylerinde veya şehirlerdeki otellerde konaklamakta ve birkaç gün, birkaç hafta hatta birkaç ay kalmaktadırlar. Bazı Ezidiler ise yine ailelerinin eski mekânlarını kısa süreliğine de olsa ziyaret ettikten sonra ülkenin Akdeniz kıyılarındaki tatil merkezlerinde zaman harcamaktadırlar. Ezidilerin, eski topraklarına ilgileri sadece turist gibi ziyaret etmekle sınırlı kalmamaktadır. Giderken bırakmak zorunda kaldıkları arazilerine yeniden kavuşabilmek adına hukuki mücadele içerisine girenler veya Batman, Diyarbakır, Şanlıurfa gibi güneydoğu şehirlerinde gayrimenkul alanlar artmaktadır. Bu gayrimenkul alımı meselesi mülakatlarda dile getirilmiştir ancak çalışmamızın sonraki bölümlerine de ışık tutacak bir önemli hususu burada açıklamakta fayda var. Zaten geçmişte kendilerinin olan mülklere bile yeniden sahip olmada zorluklar yaşayan Ezidiler, bu yeni gayrimenkul alımlarını çoğunlukla Türkiye’de güvendikleri Ezidi olmayan Kürtler üzerinden yapmaktadırlar. Bu nedenle de konuya ilişkin sağlıklı bir veri bulabilmek mümkün görünmemektedir. Türkiye’nin hukuki ve demokratik standartlarında ya da Ezidilere yönelik tutum ve algılarda hala devam ettiğini düşündükleri bazı sorunların aşılması halinde bir geri göçü gerçekleştirme ya da buralara yatırım yapma düşüncesini taşıyanlar da az değil.

Aslında yıldan yıla daha da artan bu ilgi duygusal boyutuyla yeni bir şey değil ancak somuta dönüşmesi için belirli şartların oluşması gerekmiştir. Zamanında yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle terk etmek zorunda kaldıkları ülke hakkında sorulan “Türkiye’yi anavatan olarak görüyor musunuz?” sorusuna Türkiye doğumlu mülakat verenlerin neredeyse tamamı olumlu cevap vermişlerdir. Hatta “benim için Almanya işyeri, Türkiye vatan”, “buraya gelince psikolojim düzeliyor, hastalıklarım iyileşiyor”, “benim kalbim burada atıyor, başka yerde nefes alamıyorum”, “Avrupa’da maddi durumum yerinde ama tek soğan ekmek yesem de burada yaşasam”, “biz öteden beri buranın halkıyız, buraya aitiz”, “dedemin, babamın toprakları, nereye gitsek de burası bizi çekiyor”, “ömrümde ilk defa ve sadece bir haftalığına geldim ama yine de kendimi buraya aidiyet hissediyorum” şeklinde cevaplar veren kişiler hislerinin derinliğini ortaya koymuşlardır. Almanya’da doğanlar arasında da anavatan retoriğini benimseyen bazı kişiler olmuştur: “Almanya’da doğdum ancak orada hala beni Türkiyeli görüyorlar, burada kendimi insanlara daha yakın hissediyorum”, “ailemin memleketi yakınlık duyuyorum”, “Türkiye benim aslım ve geçmişim”, “nerelisin diye sorduklarında, gururla Türkiye’liyim diyorum.”

İşte duygusal boyutuyla var olan bu aidiyetin somuta dönüşmesine ve 2000’ler sonrasında Ezidilerin, Türkiye’yle ve eski yaşam alanlarıyla yeniden aktif bağ kurmalarına zemin hazırlayan bazı etkenler vardır. Her şeyden önce Ezidilerin, Avrupa dönemlerinde elde ettiklerini söylediğimiz özgüven, kimlik, eğitim ve maddi refah gibi nitelikler onların, geleceğe daha geniş bir perspektiften bakmalarını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, bir Ezidi kanaat önderinin vurguladığı gibi

Almanya’da oturma izni, vatandaşlık gibi hakların alınmasından sonra Türkiye’yi ziyaret etme hususunda kendilerini daha güvende hissetmişlerdir. Asıl önemli etken ise Türkiye’de 2000’lerin ilk birkaç yılında Avrupa Birliği’ne (AB) uyum süreci kapsamında gerçekleştirilen demokratikleşme adımlarıdır. Aralık 1999 Helsinki Zirvesi’nde aday ülke statüsünü aldıktan sonra Türkiye, Birliğe katılım hususunda çok ciddi bir reform sürecine girmiştir. Özellikle tam üyelik müzakerelerine başlama kararının alındığı Aralık 2004’e kadar geçen sürede Türkiye bir yandan askeri darbe döneminin ürünü olan 1982 Anayasasının maddelerinin üçte birinden fazlasını değiştirirken diğer yandan da kabul ettiği sekiz reform paketiyle demokratikleşme yolunda kapsamlı bir değişime girmiştir. Her bir pakette bulunan çok sayıda mevzuat değişikliği ile, idam cezasının kaldırılması, işkence ve kötü muamelenin önlenmesi, sivil toplum faaliyetlerinin daha serbest hale getirilmesi, azınlık vakıflarının taşınmaz mal edinmelerinin sağlanması, ifade özgürlüğünün genişletilmesi, farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması, siyasi partilerin mahkeme yoluyla kapatılmasının zorlaştırılması, bazı kurumların yönetimlerinde bulunan askeri üyelerin çıkarılarak ülkenin sivil görünümüne kavuşturulması, hükümlü ve tutukluların haklarının korunması, kadın ve çocukların korunması gibi pek çok konuda daha demokratik düzenlemeler yapılmıştır (ABGS, 2007). AB reformları, 1990’larda ağırlaşan ve özellikle ülkenin doğu ve güneydoğusunda güvenlik riskinin artmasına yol açan Kürt meselesi hususunda ciddi bir rahatlama getirmiş, en azından genişletilen demokratik alan sayesinde çatışmalar azalarak bölge daha istikrarlı bir duruma ulaşmıştır. Her ne kadar Nisan 2006’da bir uyum paketi daha açıklansa da sonraki yıllarda Türkiye’deki bu reform süreci yavaşlamış, hatta bazı alanlarda geriye gidiş bile olmuştur. Yine de bu kısa dönemde gerçekleştirilen değişikliklerle ülkenin demokratikleşmesi adına ciddi bir umut doğmuştur. İşte çatışmaların azaldığı ve rahatlamanın arttığı bu iyimser ortamda Ezidiler de eski topraklarını ziyaret etmeye ve bağlarını yeniden güçlendirmeye başlamışlardır. Sadece onlar değil, örneğin bölgenin kadim halklarından olan ve yine benzer sebeplerden dolayı ülkeden göç etmek zorunda kalan Süryaniler de aynı dönemde eski topraklarıyla bağlantılarında yeni bir inşa sürecine girmişlerdir (Samur, 2009). Sonuç olarak, AB’ye uyum süreciyle açılan demokratikleşme kanalı üzerinden Türkiye’ye yönelik duygusal boyuttaki ilgilerini somut adımlara dönüştüren Ezidiler bugünlere gelmişlerdir.

Belirtmek gerekir ki Ezidiler için Türkiye’de ve Güneydoğu Anadolu’da eskisinden daha olumlu bir ortam bulunmaktadır. Şeyh Evinda Ziyareti’nde uzun bir aradan sonra gerçekleştirilen buluşma öncesinde Batman’da bir yerel gazetenin “Ziyaret için Almanya’dan yüzlerce konuk geldi!..” manşetini atması (Çağdaş, 2022), diğerlerinin de olayı olumlu şekilde haberleşmesi veya birlik-beraberlik temalı köşe yazılarının yazılması eski dönemlerde görülmemiş bir durumdu. Eskiden getirilemeyen cenazeler getirilebilmekte ve defnedilmektedir. Gidilemeyen köylere gidilebilmekte, mezarlıklar ve kutsal mekânlar yeniden imar edilmektedir. Diaspora Ezidileri hakkında kayda değer çalışmalardan birine imza atan Yalkut 2002 yılında Midyat’a bağlı ve halkının göç etmek zorunda kaldığı bomboş bir Ezidi köyüne (Bacinê) mezar ziyaretine gitmeye bile çekindiğini hatırlatmakta; kitabının 2013’teki baskısına yazdığı önsözde ise yeniden köylere sahip çıkan Ezidiler’den ve onların yaptırdığı geniş bir Kültür ve Konuk evinden bahsetmektedir (Yalkut, 2016: 10). Mülakatları yaptığımız dönemde, bir Ezidi heyeti Batman Valisi tarafından kabul edilmiş ve sorunları, beklentileri dinlenmişti. Yine bazı Ezidiler 10-20 yıl öncesine kıyasladıklarında güneydoğudaki şehirleri sosyal mekânlar ve altyapı bakımından değişmiş gördüklerini, giyim kuşam açısından daha serbest bir ortamın oluştuğunu, barların açıldığını, pet besleyenlerin arttığını söylemişlerdir.

Bütün bu umut verici gelişmelere rağmen, Ezidilerin somut adımları artırmalarının ve ülkenin güneydoğusundaki görünümünün yeniden kalıcılık kazanmasının önünde hala çok ciddi engeller bulunmaktadır. Her şeyden önce, yıllardan beri sürdürdükleri hukuki mücadelelere rağmen pek çoğunun eski evlerine ve arazilerine kavuşmaları mümkün olamamaktadır. Ellerinde mahkeme kararı bulunanlar bile, kendi arazilerine yerleşen insanları tahliye edememektedirler. Bölgedeki aşiret sisteminin önemli bir sosyolojik gerçeklik olması ve güçlü, kalabalık aşiretlerin bu arazi devrine engel olmaları Ezidiler açısından ciddi bir sıkıntıdır. Bununla bağlantılı olarak, kırsal kesimde hala kendilerine yönelik önyargıların sürdüğü görüşündeler. Önemli ölçüde azalsa bile, şehir merkezlerinde de aynı önyargılı durumun devam ettiğini dile getirenler olmuştur.

Almanya doğumlu bir mülakat katılımcısı “O ana kadar her şey normalken, Ezidi olduğumuzu söyledikten sonra bazı ortamlarda bize karşı bakış değişiyor, Almanya’da alışık olmadığım bir durum bu” derken aslında sadece karşılaştığı önyargılılığa değil, yaşadığı kültür ve değer çatışmasına da işaret etmektedir. Ayrıca, geçici süre gelmelerini şu an için önyargıyla karşılamayanların, tamamen dönüş yapmaları durumunda tutumlarının değişeceğinden çekiniyor Ezidiler. Geçmiş dönem travmalarının da bunda etkisi fazladır.

Ticaret hayatında, trafik kurallarına uymada veya başka pek çok günlük yaşam aktivitelerinde Türkiye’de belli bir standartlaşmanın olmaması, gençlerin Almanya’da alıştıkları eğlence mekânlarının özellikle ülkenin güneydoğusunda bulunmaması ya da özellikle kırsalda altyapı hizmetlerinin yetersiz olması gibi pek çok husus da Ezidilerin hem yaşam kalitesi açısından hem de kültürel-değersel açılardan Almanya ile Türkiye arasında ikilemde kalmalarına sebep olan unsurlar olarak diler getirilmiştir.

Mahkeme kararlarına rağmen topraklarına hala kavuşamamalarının da etkisiyle olsa gerek, Türkiye ile Almanya arasındaki en önemli farkın hukukun üstünlüğü ilkesine riayet edip etmemeden kaynaklandığı mülakatların en temel ortak noktalarından biri olmuştur. Literatürdeki benzer çıkarımlarda da vurgulandığı gibi Avrupa’da kazandıkları hak ve özgürlüklerden dolayı geri dönüş ya da uzun süreli kalış özellikle kadınlar açısından daha zor alınabilecek bir karar (Castles vd., 2014: 62). Mülakat veren genç kadınlar, Beşiri ve Viranşehir gibi yerlerde hareketlerinin kısıtlanacağı endişelerini aktarmışlardır. Ayrıca Ezidiler, Batman Valisi örneğinde olduğu gibi devletin temsilcileri tarafından muhatap alınmayı sevindirici bulmakla birlikte bunun genellikle kamu görevlilerinin bireysel tutumundan kaynaklı münferit durumlar olduğunu düşünmektedirler. Kimi özel günlerde devletin üst düzey yetkililerinin ülkedeki farklı dinlerin temsilcileriyle bir araya gelmesini ancak hiçbir zaman Ezidilerin davet edilmemesini üzüntüyle karşılamaktadırlar.

Son olarak, güneydoğu şehirlerinde yatırım yapabilecek kapasiteye sahip kimi Ezidiler hala kendilerini güvende hissedememekteler. Bir iş adamı pek çoğunun içinde bulunduğu psikolojiyi şöyle özetlemektedir: “Bugün buraya yatırım yapacak olsam, birkaç yıl sonra eski yaşadıklarımızı tekrar yaşamayacağımızın güvencesi yok.” Her şeye rağmen güneydoğu şehirlerinde iş kurmak ve yatırım yapmak isteyen bazı Ezidiler ise bürokratik engellerden ve projelerinin yerel otoritelerce ilgi görmemesinden yakınmaktalar.

Özetle, geçmişe göre görece olarak daha iyi olsa bile Ezidilerin muhtemel dönüşünü olağan bir şekilde kabul edecek toplumsal bir ortamın henüz oluşmadığı söylenebilir. Hukuki yoldan elde ettikleri mallarının geri verilmesi, önyargıların azalması ve dini bir topluluk olarak muhatap alınmaları gibi hususlarda ilerlemelerin sağlanması durumunda, Ezidilerin Türkiye’yle ve eski topraklarıyla geliştirecekleri bağlar da çok daha güçlenebilecek ve çeşitlenebilecektir. Bu durum hem Ezidiler açısından hem de Türkiye açısından çok faydalı sonuçlar doğurabilecektir. Çalışmamızın temel varsayımını ortaya koyan bu kazan-kazan durumunun gerekçeleri, aşağıda önce Ezidiler sonra da Türkiye açısından açıklanacaktır.

5.1. Ezidiler Açısından

Türkiye’yi anavatan görüp görmedikleri sorusuna verdikleri cevapları ve başka bütün faaliyetleri göstermektedir ki Ezidiler hiçbir zaman Türkiye’yi geride bırakamamışlardır. Almanya’da ulaştıkları rahat ve güvenli yaşantılara rağmen bu böyle olmuştur. Göç çalışmalarında altı çizilen “göç, göçmenlerin zihinlerinde mutlak bir ayrılık anlamına gelmiyordu” (Brettell ve Hollifield, 2015: 19) durumu, hem de bir inanç topluluğu olan Ezidilerde tam anlamıyla kendisini göstermektedir. O halde, anavatanlarıyla kuracakları güçlü ilişkiler ve uzun süreli kalışlar her şeyden önce Ezidilerin içlerinde yaşadıkları hasret duygusunu dindirecek ve özellikle dini mekânlarını ziyaret edebilmeleri üzerinden manevi bir huzur kazanmalarına yol açacaktır.

Yeni nesillerin din açısından zayıf yetiştiklerini, pek çok kuralını uygulamadıklarını ancak bu durumda olanlar arasında bile Ezidiliği duygusal-kimlikli olarak sahiplenenlerin fazla olduğunu açıklamıştık. Sosyal hafıza tarihleri boyunca Ezidileri ayakta tutan en önemli dayanaklardan biri olmuşken, bu hafızayı yeniden tazeletecek coğrafyalarla aktif bağın sürdürülmesi, diasporada doğan nesillerin kendi dini-geleneksel köklerini daha iyi tanımalarına ve hissetmelerine imkân sağlayacaktır. Almanya’da doğup büyümüş, muhtemelen hayatlarında ilk defa atalarının yaşadığı topraklara gelmiş 20’li ve 30’lu yaşlarındaki Ezidilerin, Şeyh Evinda’nın harabeye dönmüş ziyaret yerinde yaşadıkları duygusalıklar buna örnek olarak verilebilir. O gençlerden biri mülakatımızda “hayatımda ilk defa Ezidi olduğumu bu derece güçlü bir şekilde hissediyorum” demiştir. Bir dine ait en sahici unsurların hatırlatıcısı olan ve başka yere götürülemeyen kutsal mekânların, gelecek nesillerin faydası adına korunması gerekliliği, Park’a göre, o dinin otoritelerine sorumluluk yükler (Park, 1994). Yeni nesillerin kutsal mekânlar üzerinden dinlerini tanıması ve bağlılıklarının artması sadece bu mekânları sahiplenme düzeylerini artırmayacak, ayrıca dini makamlara ve kanaat önderlerine bakışlarını da kuvvetlendirecektir.

Ayrıca, anavatanla ilişkilerin artırılması sadece dini bağlılıkların güçlendirilmesi açısından fayda sağlamayacaktır. Bunun da ötesinde, kimi dini kuralların hangi zorunluluklardan ve ihtiyaçlardan dolayı hayata geçirildiğini ve kendi koşulları içerisinde değerlendirilmesi gerekliliğini daha kolay anlamaya yarayacaktır. Dini meselelerde yeni yaklaşımlar bulunup bulunamayacağı, kimi kurallarda Almanya’daki koşullara göre esneklik gösterilip gösterilemeyeceği veya genç nesillerin eleştirel tutumları böyle nedensel ilişkilerin kurulmasından sonra daha yapıcı bir düzlemde tartışılabilecektir.

Kısacası, Ezidilerin Türkiye’deki eski topraklarıyla inşa edecekleri yeni ilişkiler Avrupa ülkelerinde yakaladıkları olumlu havayı ve sinerjiyi kaybetmeden kendilerini bir inanç topluluğu olarak geleceğe taşıma isteklerine destek sağlayacaktır.

5.2. Türkiye Açısından

Ezidilerin, Türkiye’yi anavatan olarak görmeleri bir tarafa, yeniden güçlü bağlar kurma iradesini bir topluluk olarak ortaya koymaları Türkiye açısından da dikkate alınması gereken kritik bir gelişmedir. Pragmatik açıdan bakıldığında, onların Almanya’da kazandıkları özgüven, eğitim, maddi refah ve başarılar Türkiye açısından potansiyel bir değerdir. Bütün mesele bu değerleri stratejik bir akılla değerlendirebilmek ve faydalarının ülkeye yansımaları sağlamaktır. Daha idealist pencereden bakıldığında, Ezidiler ülkenin kültürel mozağının bir parçasıdır ve çoğulcu demokratik bir yapının inşasında onlara da yer verilmesi AB yolundaki Türkiye’nin yararına olabilir. Bu genel analizleri daha detaylı açıklayabiliriz.

İşin pragmatik boyutuna en minimum düzeyinden yaklaşacak olursak, kısa veya uzun sürelerle güneydoğu şehirlerine gelen Ezidilerin, buralara getirdiği ekonomik canlılığı bölge esnafı memnuniyetle karşılamaktadır. Oteller, lokantalar, hediyelik eşya dükkânları, kuyumcular vs. bir zamanlar “yerli Ezidi” iken olumlu iletişim kurmadıkları “Avrupalı Ezidileri” şimdi çok sıcak karşılamaktadırlar. Viranşehirli bir esnaf esprili bir şekilde “Buralara fazla turist gelmez, bunlar da bizim turistlerimiz, hem de iyi harcama yapan türünden” derken Ezidileri görmekten duyduğu “faydacı mutluluğu” dile getirmiştir.

Ezidiler harcama yapan turist konumunun ötesine geçebilecek bir potansiyele sahiptirler. “Buradaki temel sorunlarımız halledilirse ve kalıcı olursanız, Türkiye’ye nasıl bir katkınız olur?” sorusu yöneltildiğinde, mülakat verenlerin özgüvenleri ve yapıcı yaklaşımları cevaplarına da yansımaktadır. Bu cevapların şimdilik ekonomik boyutlu olanlarına baktığımızda en fazla tekrar edilen sihirli kelime yatırım olmuştur. Fırsat verildiğinde Almanya’daki mesleki yeterliliklerini, tecrübelerini, standartları ve kaliteyi Türkiye’ye ve özellikle de kendi bölgelerine getirebileceklerini söyleyenler fazladır. Sadece orada doğup eğitim alanlar değil, sonradan göç edenler de iş kalitesi ve standartlar açısından belli bir zihniyet değişimi yaşamışlar. Örneğin bir

Ezidi gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır: “Burada örneğin işletmeciler dükkânlarının önündeki kaldırımları keyfi işgal edip mal bırakabiliyorlar ya da şehir plancılığında ciddi bozukluklar göze çarpıyor. 1989’da 22 yaşında Almanya’ya gitmeden önce belki ben de bunlara dikkat etmezdim ama şimdi çok yanlış geliyor bana.” Diaspora yıllarının Ezidilere kazandırdığı nitelikler yerel halk tarafından da fark ediliyor. Bazı gözlemleri aktaracak olursak: “Teknolojide öncülük ediyorlar, tarımda en yeni araçları ilk onlar getiriyorlar”, “Ezidi köyleri temizliğiyle, yeşilliğiyle kendilerini fark ettiriyor. Mezarlıkları da daha düzenli”, “Sanırım Almanya’da iyi yetişmişler, ticaretle ve başka işlerde yetenekliler, imkân bulsalar çok yatırım yaparlar.” Şüphesiz bu gözlemlere konu olan köyler ya da kişiler, sınırlı sayıdaki yerleşik Ezidilerin yanında artık daha sık ve uzun sürelerle Türkiye’yi ziyaret edenlerden oluşmaktadır.

İşin ekonomik boyutundan daha önemli olanı Ezidilerin Türkiye’nin demokratikleşmesine yapabileceği katkılardır. “AB süreciyle demokratikleşme adımları atıldı ve bizler umutlandık ama devamı gelmedi.” Bir katılımcının söylediği bu cümleler aslında Türkiye’nin durumunu özetler niteliktedir. Aynı kişinin devamında söyledikleri ise yapılması gerekeni işaret etmektedir: “Biz bu toprağın insanıyız, yeniden gelecek olsak renklilik gelir, demokrasi güçlenir, farklılık zenginliktir.” Ezidiler, sadece ekonomik standartlar ve nitelikler hususundaki diaspora kazanımlarını değil; sivil toplumculuk ve diğer demokratik nitelikler hususundaki deneyimlerini de taşıyabilirler. Bu tarz deneyimler özellikle çatışma ve politik gerilimlerden yorgun düşmüş ülkenin güneydoğusuna ulaştırıldığında, mikro örnekliklerin yeşermesine ve zamanla farklı bir politik iklimin oluşmasına zemin hazırlayabilir.

Olayın bir de AB üyeliği boyutu var. “Türkiye’nin AB’ye üye olmasını ister misiniz?” sorusuna mülakata katılan Ezidilerin neredeyse tamamı tereddütsüz “evet” cevabını vermişlerdir. Çünkü AB’ye katılım sayesinde Türkiye’nin daha demokratik ve hukukun üstünlüğünü işleten bir ülke durumuna dönüşeceğini düşünmekte. “Bu üyelik sürecinde Ezidilerin katkısı olabilir mi?” sorusuna ise genel yaklaşım Türk yetkililer tarafından muhatap alınmaları durumunda Avrupa’daki örgütleri ve yetişmiş insan gücü üzerinden lobicilik yoluyla katkıda bulunabilecekleri yönünde olmuştur.

Pastoral yaşama ilişkin bir belgesel çekmek isteyen bir akademisyen ve ekibinin yolu geçtiğimiz yıl Ezidi köyü Yolveren’e (eski adı Çinerya) düşer. Akademisyenin aktardığına göre,² sadece o an planlanan belgeselin başarılı bir şekilde yürütülmesine destek olacak değil, ileriye yönelik özgün başka çalışmaların yapılması fikirlerini de ortaya atacak kadar arzulu bir grup görür karşısında. Ön saflarında kadınların bulunduğu bu grup Almanya’dan ziyaret amacıyla gelenlerden oluşmaktadır. Türkiye’de bir Ezidi köyünde yaşanan böyle bir işbirliği, dönüşüm geçiren kültürel-entelektüel kapasiteleriyle Ezidilerin eski yurtlarına neler katabileceğinin de bir başka göstergesidir.

Yüzlerce yıldır kendi coğrafyasının bir parçası olarak yaşamış bir topluluğun mağduriyetlerinin giderilmesi, en azından bizzat ülke mahkemeleri tarafından haklı buldukları hukuki meselelerde haklarının verilmesi ve güvenli bir şekilde bundan sonraki aktivitelerini sürdürmelerinin sağlanması Türkiye’nin demokratik ve hukukun üstünlüğüne bağlı bir devlet olma vasfının kanıtı olacaktır. Kadim halklara göstereceği bu yapıcı ve kapsayıcı tutum, Ortadoğu coğrafyasında da Türkiye’nin farkını ortaya çıkaracak ve bunun, daha geniş planda çok daha cazip politik ve ekonomik getirileri olabilecektir. Özellikle de IŞİD tarafından 2014 ve sonrasında Ezidilere yapılan ve 400 bin civarında kişinin zorla göç etmesiyle ya da binlercesinin öldürülmesi, işkence edilmesi, kaçırılması veya tecavüz edilmesiyle sonuçlanan soykırımın acıları henüz tazeyken (Kizilhan, 2017: 336) Türkiye’nin takınacağı farklı tutum, kendisi açısından pozitif sonuçlar doğuracaktır.

² Batman Üniversitesi’nden Prof. Dr. Pelin Tan’la mülakat (19 Temmuz 2022).

6. Sonuç

Türkiye 2000'lerin ilk birkaç yılında, Cumhuriyet tarihinin belki de en hızlı ve kritik demokratikleşme süreçlerinden birini gerçekleştirdi. Bu kısa süreli reform dönemi bir yandan AB ile müzakere sürecinin başlatılması için yeterli olurken diğer yandan da ülke içinde olumlu bazı değişimlere yol açtı. Bu değişimlerden bir tanesi de önceki on yıllarda güvenlik riski veya ekonomik zorluklardan dolayı ülkeden göç etmek zorunda kalan Ezidilerin eski topraklarıyla ve kutsal mekânlarıyla yeniden bağ kurma yolunda hareketlenmeleri olmuştur. AB'ye uyum çerçevesinde demokratikleşme reformları aynı kararlılıkla devam ettirilmese ve pek çok sorun hala devam etse bile, Türkiye'ye gelişlerin sıklaşmasıyla başlayan o ilk hareketlenme günümüze kadar devam etmiştir. Çoğunlukla Ezidilerin arzulu tutumları üzerinden devam eden bu hareketlilik şu ana kadar hem Ezidiler açısından hem de Türkiye açısından sınırlı kazanımlar sağlamıştır. Oysaki bu çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız gibi, Avrupa ülkelerinde kazandıkları olumlu niteliklerle yüzlerini Türkiye'ye dönecek olan Ezidiler hem kendilerine hem de ülkeye daha fazla katkı sağlayacaktır. Bu bakımdan, söz konusu kazan-kazan tablosunda kazanımların daha da ileri düzeylere çıkarılması için özellikle Türkiye tarafından daha aktif ve entegre bir stratejinin devreye sokulması gerekmektedir. Ezidilerin anlattıkları dikkate alındığında söz konusu stratejide etkili politikalarla çözüme kavuşturulması gereken iki kritik mesele öne çıkmaktadır.

Meselelerden ilki Ezidiler hakkındaki önyargıların giderilmesidir. Ezidi dendiğinde ülke ve bölge insanının aklında beliren ve çoğunlukla olumsuz olan algılar eğitim ve tanıtım faaliyetleriyle düzeltilmelidir. Aslında geçmişte yaşanan olumsuzlukların çoğunluğu da bilgi eksikliğinden ve önyargılardan kaynaklanmaktaydı. Çocukluk yıllarından itibaren Ezidilere yakın ortamlarda bulunmuş ve sonrasında onlar üzerinde akademik araştırma yapmış bir kişinin şu sözleri durumu özetler niteliktedir: "Yezidilerin inançları, sosyal ve kültürel hayatları hakkında çözüme kavuşmamış sorularla birlikte yaşıyorduk. Onlara çok yakındık ama onları tanımıyorduk" (Okçu, 2021: 10). Önyargıların aşılabilmesi için kamu otoritelerinin öncülük etmeleri ve ülkenin sosyolojik mozağının doğal bir parçası olarak Ezidileri muhatap almaları gerekmektedir. Önyargıların ortadan kaldırılmasında ticaretin ve yatırımların yapıcı etkisinden faydalanmak pragmatik bir araç olabilir. Ezidilere, öncelikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ekonomik aktör olma fırsatı verilebilir ve yapacakları yatırımlar, oluşturacakları istihdam ve yaratacakları katma değer üzerinden halk nezdinde bir meşruiyet kazanmaları sağlanabilir.

İster ekonomik aktör olarak ister sade vatandaş olarak Ezidilerin eski topraklarında yeniden görünüm kazanmalarında halledilmesi gereken ikinci meselede güvenlik olacaktır. Her ne kadar önyargıların kırılması, Ezidiler açısından maruz kalabilecekleri riskleri büyük oranda azaltacak olsa da onlara eski mülklerine kavuşma ve oralarda olağan bir şekilde hayatlarını sürdürme güvencesinin verilmesi gerekmektedir. Geniş kitlelerin kesin geri dönüşü yakın gelecekte mümkün görünmese bile, uzun süreli kalışlarla bağlarını devam ettirmelerinin önü açılmalıdır.

Şeyh Evinda Ziyaretî'nin şu andaki harap halinde bile Ezidiler onlarca yıllık aranın ardından buluşup bu coğrafyayla olan bağlarını gösterdiler. O mekânın devlet-Ezidi işbirliğiyle yeniden inşa edilmesi de söz konusu bağların güçlendirilmesi hususunda bundan sonra atılacak adımların işaret fişeği gibi kabul edilebilir. Demokrasi ve barış toplumlarının inşası, bu tür küçük ve mütevazı adımların sıklaştırılmasıyla mümkün olabilir.

Kaynakça

ABGS. (2007). *Türkiye'de Siyasi Reform – Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler*, Ankara: Secretariat General for European Union Affairs.

Allison, C. (2001). *The Yezidi Oral Tradition in Iraqi Kurdistan*, Richmond: Corzon Press.

- Asatrian, G. S. and V. Arakelova. (2014). *The Religion of the Peacock Angel – The Yezidis and Their Spirit World*, London: Routledge.
- Barış, A. (2014). “Yezidiler ve Türkiye’nin Demokratik Değişim Süreci,” in Hakan Samur and Zelal Kızılkın Kısacık (eds.), *Türkiye’nin Demokratikleşmesi – Etnik Dini Kesimler Üzerinden Değişimin Analizi*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Blaschke, J. (1989). “Refugees & Turkish Migrants in West Berlin,” in Danièle Joly and Robin Cohen (eds.), *Reluctant Hosts: Europe and Its Refugees*, Aldershot: Avebury.
- Brettell, C. B. ve Hollifield, J. F. (2015). “Introduction: Migration Theory – Talking Across Disciplines,” in Caroline B. Brettell and James F. Hollifield (eds.), *Migration Theory – Talking Across Disciplines*, London: Routledge, pp.1-36.
- Bruinessen, M. (1992). “Kurdish Society, Ethnicity, Nationalism and Refugee Problems,” in Philip G. Kreyenbroek and Stefan Sperl (eds.), *The Kurds – A Contemporary Overview*, London: Routledge.
- Castles, S., Haas, H. and Miller, M. J. (2014). *The Age of Migration – International Population Movements in the Modern World*, Fifth Edition, New York: Palgrave Macmillan.
- Çağdaş newspaper. (2022). “Ziyaret İçin Almanya’dan Yüzlerce Konuk Geldi!..” June 11.
- Driver, G.R. (1922). “The Religion of the Kurds,” *Bulletin of the School of Oriental Studies*, Vol. 2, No. 2, pp.197-213.
- Drower, E. S. (1940). *The Peacock Angel in the Spring*, The Royal Central Asian Society.
- Fuccaro, N. (1999). *The Other Kurds – Yazidis in Colonial Iraq*, London: I.B. Tauris.
- Garnett, J. and S. L. Hausner (eds.). (2015). *Religion in Diaspora – Cultures of Citizenship*, Basingstoke: Macmillan.
- Guest, J. S. (1987). *The Yezidis: A Study in Survival*, London: KPI.
- Haar, Gerrie Ter (ed.). (1998). *Strangers and Sojourners: Religious Communities in the Diaspora*. Lincolnshire: Anybook Ltd.
- Helton, A. C. (1992). ‘Ten Case Abstracts’, *International Journal of Refugee Law*, Vol. 4, No. 1
- IRCC. (2017). *Population Profile: The Yazidis*, Immigration, Refugees and Citizenship Canada, <https://www.rstp.ca/wp-content/uploads/2016/07/Yazidi-Population-Profile-February-2017.pdf>.
- Kizilhan, J. İ. (2017). “The Yazidi – Religion, Culture and Trauma,” *Advances in Anthropology*, Vol. 7.
- Kreyenbroek, P. G. (2009). *Yezidism in Europe – Different Generations Speak About Their Religion*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Kreyenbroek, P. G. (2014). *Ezidilik – Arka Planı, Dini Adetleri ve Metinsel Geleneği*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Lescot, R. (1938). *Enquête sur les Yezidis de Syrie et du Djebel Sindjar*, Beyrouth: Libraire du Liban.
- Meyer, N. L. (2019). “Geschichten vom Leid der Verfolgung,” *Westfalen-Blatt*, 6 May, <https://www.westfalen-blatt.de/owl/kreis-herford/loehne/geschichten-vom-leid-der-verfolgung-1152269>.

- Minority Rights Group. (2018). *Yezidis (Ezidis)*, <https://minorityrights.org/minorities/yezidis-2/>
- Okçu, D. (2021). *Yezidilik ve Yezidiler*, İstanbul: Ekin Yayınları.
- Omarkhali, K. (2017). *The Yezidi Religious Textual Tradition: From Oral to Written. Categories, Transmission, Scripturalisation and Canonisation of the Yezidi Oral Religious Texts*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Park, C. (1994). *Sacred Worlds: An Introduction to Geography and Religion*, London: Routledge.
- Samur, H. (2009). "Turkey's Europeanization Process and the Return of the Syrians," *Turkish Studies*, Vol. 10, No. 3.
- Taylor, C. (2007). *A Secular Age*, Cambridge: Belknap Press.
- Turner, B. S. (2011). *Religion and Modern Society – Citizenship, Secularisation and the State*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Warner, R. S. and Wittner, J. G. (eds.) (1998). *Gatherings in Diaspora: Religious Communities and the New Immigration*, Philadelphia: Temple University Press.
- Yalkut, S. B. (2016). *Melek Tavas'un Halkı Ezidiler*, İstanbul: Metis, 5th Edition.
- Yılmaz, N. ve Sert Özkul, Y. (2020). *Mardin ve Batman'da Yaşayan Ezidilerin Hizmetlere Erişimi*, İstanbul: Hayata Destek Derneği.

Understanding Türkiye's Changing Role Based On President Erdoğan's Post-2014 Narrative

Mehmet Furkan Ergül(葉福康), Shun-Wen Wang(王順文)

1. Introduction and Methodology

Türkiye's role in the Middle East is hotly debated among international relations scholars. After the collapse of the Ottoman Empire, the new Turkish republic found itself in a very hard situation. Because of the endless wars during the late Ottoman era and the Turkish War of Liberation, the country was poor, and it did not have the capacity to project power in former Ottoman territories. Therefore, Turkish government pursued a passive foreign policy with a focus on maintaining friendly relations with neighboring countries and building regional alliances such as the Saadabad Pact and the Balkan Entente.

Türkiye had other reasons to pursue a peaceful foreign policy. Sandıklı (2007:44) emphasizes the importance of comprehensive domestic reforms undertaken by the Atatürk administration, showing the focus on domestic politics instead of international relations and the fact that Türkiye became a neighbor of several European powers after the Lausanne agreement, including Britain, France, Italy and the Soviet Union.

The traditional roles that the Turkish administration gave to itself were based on the assumption that Türkiye is a civilizational bridge between the Eastern and Western worlds and therefore it can use this position to connect the two regions, Middle east and Europe.

While Türkiye had a Western-oriented foreign policy during the early years of the republic and tried to become a part of NATO (North Atlantic Treaty Organization) and the EU (European Union) after 1945, it also strived for improving its relations with the Middle East (Akbaba and Özdamar, 2019:95)

However, the role conception of Türkiye has went through a radical change during the Erdoğan administration as will be explained in this article.

Akbaba and Özdamar (2019:98-99) argue that the Turkish foreign policy and national role conceptions underwent a change after the Arab Spring which started in December 2010. According to them, Türkiye forced to change its traditional non-interventionist foreign policy after 2011.

They mention that while Türkiye's policy roles before the Arab Spring were "Defender of Regional Peace and Stability", "Regional Subsystem Collaborator", "Good Neighbor", "Mediator", "Bridge across Civilizations" and "Trading State", after the Arab Spring they become "Regional Leader", "Protector of the Oppressed", "Leader of the Muslim World", "Rule maker", "Central Country" and "Active Independent" (Akbaba and Özdamar, 2019:100).

In this paper, how the role of Türkiye has changed during Recep Tayyip Erdoğan's presidency using the analysis of presidential speeches and statements.

Texts on Turkish foreign policy can come from different sources, such as official declarations, presidential speeches, and foreign policy documents. This paper focuses on presidential speeches and statements from the Erdoğan era. There are hundreds of speeches and statements from this period but only the most relevant and important ones are selected to feature in this paper.

Lene Hansen (2006:85) mentions three criteria to classify the genres that can be used in discourse analysis. These criteria are articulation of identity/policy, the degree of formal authority and the extent to which the texts are read and attended to. Using Hansen's typologies, we can compare three types of documents that have high formal authority. According to her,

parliamentary debates articulate both identity and policy and has a high degree of formal authority. However, they are not widely read and attended to. On the other hand, official declarations and foreign policy documents can be widely read and they also carry a high formal authority. Nevertheless, these documents cannot be enough to articulate identity. Other types of documents with a high formal authority are political speeches. These speeches meet all of Hansen's criteria because in addition to having a high formal authority, they articulate both identities and policies well as well as reaching a wider audience. Therefore, choosing presidential speeches as the documents to analyze is the most suitable option.

The research questions of this paper are "how the Turkish government's perception of its own role and identity changed during Erdoğan's presidency?" and "which event or events caused this change?"

2. Discourse Analysis and Role Conception

2.1 Discourse Analysis

As a multifaceted term, "discourse" has many different definitions, varying from one scholar to another. As a popular research method, discourse analysis is used in various humanities and social sciences, ranging from linguistics to sociology. Thus, every scholar has its own understanding of this method, depending on their field of research. In the field of international relations, it is often linked with the constructivist and critical approaches (Aydın-Düzgit and Rumelili, 2019:285). Although international relations scholars started to adapt the discourse analysis method in the 1980s it became more mainstream in the next two decades (Aydın-Düzgit and Rumelili, 2019:286).

According to Potter and Wetherell, discourse analysis can be defined as the study of social life, understood through the analysis of language (Potter and Wetherell 1987).

Holz states that "in its essence, discourse analysis is an engagement with meaning and the linguistic and communicative processes through which social reality is constructed. Discourse can therefore be defined as, basically, the space where intersubjective meaning is created, sustained, transformed and, accordingly, becomes constitutive of social reality" (Hölscheiter, 2013).

Some of the definitions of discourse are so broad that they claim, 'there is nothing outside discourse' (Campbell, 2005: 4 in Carta and Morin, 2013:297).

This discourse analysis will be a descriptive analysis, rather than a critical discourse analysis. Norman Fairclough uses the term descriptive "primarily to characterize approaches to discourse analysis whose goals are either nonexplanatory, or explanatory within local limits, in contrast to the global explanatory goals of critical discourse analysis" (Fairclough, 1985:753). In this paper, discourse analysis will be used to discover the changing role of Türkiye.

2.2. Role Theory Approach On Foreign Policy

Role is how the agents act based on their social position (Thies, 2003). An actor in the social environment would be aware of its position, situation and behave "properly" in order to respond to others. Constructed by language and actions, the agent learns how to perform its role through lots of given role conception (Holsti, 1970:238-9; Bengtsson et al., 2012:94). Also, state has its own role based on its social position in the international system and expectation both from other states and its own citizens. As decision-makers of foreign policy, they have to interact with different domestic and international actors (Harnisch et al. 2016:10). They do not only fulfill their "self" through "other's eyes", but also establish their own confidence or even construct the "imaging self" with the outsider's expectation to persuade those domestic actors who might not

agree to their policy. Under the process from contradiction to stability, the new state role might come out to be new domestic expectation (Klose, 2020:855-7). In sum, there are two factors affecting the role performance: role expectation from outsiders and the role conception of state, or the leader's "self image" presenting to the world (Süleymanoğlu-Kürüm, 2019:685).

Through a new expectation of role from other states, the decision-makers need to adjust their original standpoint which might contradict with their role conception of how the state should act in the bilateral or multilateral aspect. Then, the decision makers have to decide whether following their traditional mode of behavior or changing their behavior according to other's expectation. This is what Harnisch (2012) called "role learning process". However, he did not have a clear-cut theory of role learning which needs more case studies. (Harnish, 2012:65).

Therefore, relations among national role conception, role expectation, role performance, role conflict, and role maker are quite important (Ovalı, 2013:2).

National role conception also derives from the strategic culture or tradition. Role expectation is the conglomeration of behavior himself/herself and others expectation. Leaders always need to conduct coping behavior under certain pressure and circumstances. Unless the leader is very decisive, or he/she will normally follow others' expectation or tradition. However, if behavior decides to adjust its role, it will sometimes even affect the entire international system (Campbell, 2018).

Decisions are made by decision-maker who is confined by the expectation by others and his/her own role conception. World order can play as the role location process and mechanism to institutionalize and restrain power (Kaarbo, 2018:6). Every actor in the international system might have its own role from self and others, such as regional coordinator and power. Huang (2020) proposed that there are two 'roles' of the decision makers (or states): Role-taking and role-making. Role-taking decision makers care outsiders' expectation and their own reputation. On the contrary, role-making decision makers care more on their recognition or conception where outsiders can hardly affect their decisions (Huang, 2020: 527).

Furthermore, the decision makers deal with other actors in the domestic realm, for example: parliament's check and balance or election campaign. However, as it is hard to observe the real decision-making processes of foreign policy in some authoritarian regimes, some role theory scholars would focus on domestic politics or the characteristic of leader (Kaarbo, 2018:2). At the domestic politics level, how the domestic institution affects the policy? Would it be different from foreign policy under parliamentary system or presidential system? Some scholars focus on the individual level of analysis and how changed ideas disseminate through the state or organizational apparatus, or contributes on agents (leadership, epistemic communities) and processes (orders of learning, framing), they hardly touch upon interaction between agent and structure in the respective cases (Harnisch, 2012:47).

Decision makers' subjective recognition and their ability to mobilize will have impact on whether foreign policies will continue or change (Rose, 1998:167; Schweller, 2004:169). Hence, among the domestic factors like institution, norm, strategic culture and leader, analysis on leaders' characteristic and their belief is the most important (Tziarras, 2019:56). How leader interprets the world order? Did he/she learn something from different events? Is he/she motivated by belief, emotion and need when making a decision? (Kaarbo, 2018:4; Ziemer, 2009:32). Emphasis on leaders not only because they represent the public opinions, but they compete/compromise with each other in the decision-making process which might lead to new national role (Melo, 2019: 227). Therefore, analyzing leaders' discourses might be beneficial for us to understand states' conception of role and how decisionmakers respond to global events.

3. Analyzing Türkiye's Role Change Through Erdoğan's Speeches

The strategic importance of Türkiye for NATO and the US has been established after the World War II. During the Cold War, the US administration considered Türkiye as the protector of NATO's southern and eastern flanks and a bulwark against the spread of communism. While also seeing Atatürk's "peace at home peace in the world" policy as a guideline, Turkish policymakers accepted this role because they feared the expansionist policies of the Soviet Union. However, after the collapse of the Soviet Union, Türkiye's strategic importance in the eyes of its Western allies declined.

Recep Tayyip Erdoğan became the Turkish Prime Minister in March 2003. His first government was considered a somewhat liberal, pro-EU and pro-Western government (Doğanay, 2007:67-69). In 2000s, Türkiye's role is constructed according to this reality. Although Turkish Parliament's decision to not allow US forces to use the Turkish territory during the Iraq War further deteriorated the already strained relations, Erdoğan managed to align Türkiye with the West during the first decade of the 21st century. However, this was still not enough to give Türkiye back the role it played during the Cold War.

The election of Barack Obama and his policy of model partnership with Türkiye sparked hopes again until the Arab Spring. In April 2009, US President Barack Obama made one of his international first trips to Türkiye. In a speech delivered to the Turkish parliament, he emphasized Türkiye's role of being a bridge between civilizations and a model country for the Middle East:

"I know there are those who like to debate Türkiye's future. They see your country at the crossroads of continents, and touched by the currents of history. They know that this has been a place where civilizations meet, and different peoples come together. They wonder whether you will be pulled in one direction or another. But I believe here is what they don't understand: Türkiye's greatness lies in your ability to be at the center of things. This is not where East and West divide -- this is where they come together" (Obama, 2009).

After his meeting with Erdoğan, Obama described the relationship between Türkiye and the US as a *model partnership* (CNN, 2009). Erdoğan also said Türkiye, and the United States has a model partnership, and his administration was eager to play the role of a *model country* which was also what the US administration wants (Cömert, 2009).

The Arab Spring and the subsequent Syrian Civil War affected US-Türkiye relations and Türkiye's role conception in different ways.

First, the events of Arab Spring and Syrian Civil War and then the 15 July 2016 coup attempt eroded Turkish influence in the MENA region. Governments that had warm relations with Türkiye are either toppled, such as the Gadhafi administration in Libya and Mursi government in Egypt or their relations with Türkiye deteriorated over time, such as Saudi Arabia, the UAE (United Arab Emirates) and the Assad Regime in Syria, because of Turkish government's support of popular uprisings in the region. Turkish media accused the UAE for funding the putschists perpetrated the coup attempt (Acet, 2017) and Turkish authorities even issued a red notice for Mohammad Dahlan, an advisor of Mohamed bin Zayed Al Nahyan, the president of the UAE (Anadolu Agency, 2020). In a region filled with turmoil and beset by civil wars, Türkiye's previous role as a trading nation and a civilizational bridge had little use.

This forced Turkish administration to adopt a new, more aggressive foreign policy and embrace what former prime minister Ahmet Davutoğlu calls *valuable loneliness* (Hürriyet, 2013). As the regional conflicts intensified, Davutoğlu's "zero problems with neighbours" policy also became unsustainable (Aras, 2014:405). After the Arab Spring, Türkiye began making use of gunboat diplomacy, using military as a means to fulfill its foreign policy objectives by sending drillships to the contested waters of East Mediterranean to explore the seabed in the region (Amerika'nın Sesi, 2019). Blue Homeland exercises conducted in 2019 and 2021 can also be given as examples of Türkiye's gunboat diplomacy in recent years.

In June 2014, Recep Tayyip Erdoğan who was the Prime Minister of Türkiye for the last eleven years and leader of the ruling Justice and Development Party, won the first popular presidential election in modern Turkish history and inaugurated on August 28, 2014 (Habertürk, 2014). He won his second term in an early election in June 2018 and he is the president ever since. In this chapter, Erdoğan's speeches on Turkish foreign policy will be analyzed to understand how the Turkish administration constructed its identity and its role in the Middle East and the world in a time of political change.

After becoming president, Erdoğan made his first foreign trip to Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC), a country that is only recognized by Türkiye (Anadolu Agency, 2014). It should be noted that the previous president Abdullah Gül also made his first trip to TRNC (Yeni Şafak, 2007). Because of the very friendly relations between the two countries, it is easier to organize a trip to TRNC.

After Erdoğan became the president, the former Minister of Foreign Affairs Ahmet Davutoğlu appointed as the new prime minister. Davutoğlu had a big impact on decision making when it comes to foreign policy, starting from 2003 when he became the chief foreign policy advisor to the Turkish Prime Minister (Başer, 2015:293).

According to him, traditionally in the eyes of the Turkish foreign policymakers Türkiye is seen as a bridge between Asia and Europe, the East and the West. However, he is against giving this role to Türkiye and he conceptualized it by stating that "the only role of a bridge is to link two different entities and transporting one side to the other so it cannot be seen as an actor that has its own independent identity" (Davutoğlu, 2004). Hence, he uses the term "central country" to define Türkiye's role in the new world order that started after the 9/11 attacks. He mentions that being a bridge affects Türkiye's relations with both Middle Eastern and European countries badly and being a central country will give Türkiye an advantage when dealing with both the East and the West (Davutoğlu, 2004).

However, this role changes from being a bridge to becoming a central country did not happen overnight. It can be said that the period between 2011 and 2016 was the transition period. Erdoğan's speeches from first and second years of his presidency focuses more on liberal values such as human rights and democracy and relations with the West. Most prominent examples of this are seen during Erdoğan's visits to foreign countries.

One of the first countries that Erdoğan made a trip after becoming the president was Latvia (Hürriyet, 2014). In his joint press conference with Latvia's then-prime minister Andris Berzins, president Erdoğan mentioned that the relationship between Türkiye and Latvia is based on "common universal and democratic values" (Presidency of the Republic of Türkiye, 2014a).

When he visited the French Institute of International Relations (IFRI) he stated that the problems of the region [of Middle East] can only be solved by a fair, inclusive and unifying approach (Presidency of the Republic of Türkiye, 2014b).

This shows that even though there is a rift between Türkiye and the West, President Erdoğan continued his liberal democratic pro-Western discourse long after the Arab Spring. Hence, while Türkiye's own role conception started to change around 2011, it was not solidified until around 2016.

2014, 2015 and 2016 are crucial years for the Turkish foreign policy. Alongside Davutoğlu's doctrine, the events that happened in these years caused Türkiye to end its non-interventionist policy and adopt new national roles. In 2014 ISIS (Islamic State of Iraq and al-Sham) emerged in Iraq and expanded into Syria. By 2014, ISIS occupied large chunks of territories that belonged to Turkish-backed Syrian rebels including some provinces neighboring Türkiye (Al Jazeera Türk, 2014). This caused Turkish government to focus on its borders and neighboring Syria.

Türkiye and the West having different priorities when it comes to Syria also accelerated the changing of Türkiye's role conceptions. While the US prioritized the fight against ISIS, Turkish administration focused on toppling the Assad regime. Moreover, American, and European support for the SDF (Syrian Democratic Forces), a non-state armed actor which includes the YPG (Yekîneyên Parastina Gel-People's Protection Units), cause the relations between Türkiye and the West to deteriorate further. YPG is the Syrian wing of the PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê-Kurdistan Worker's Party), a non-state armed group that is considered as a terrorist organization by the US, the EU and Türkiye. While the US administration was concerned about an ISIS resurgence in northern Syria, Turkish administration is concerned about a potential resurgence of the PKK as much as a resurgence of ISIS. Despite Erdoğan's efforts to persuade the US and the EU countries to end their support to the YPG-led SDF, the West continued to support the SDF instead of Türkiye-backed opposition (Hoffman, 2021:33). This isolated Türkiye even more and became another reason for Türkiye's changing of roles.

Emergence of ISIS and internal strife in Iraq and Syria triggered a refugee crisis in 2015 (Pimiento, 2015). Because Türkiye is located between the Middle East and Europe, Syrian and Iraqi refugees who escape conflicts and persecution saw Türkiye as a transit country to help them to flee into Europe and even sometimes a target country for migration. This refugee crisis, alongside the expansion of ISIS also caused Turkish administration to change its priorities to external threats.

The bloodiest coup attempt in the history of modern Türkiye happened on July 15, 2016, halfway during Erdoğan's first term. Putschists inside the army kidnapped the Chief of General Staff Hulusi Akar and attacked the Turkish National General Assembly. Later the putschists are identified as members of an Islamist organization called Gülenists who infiltrated the Turkish army (Hürriyet, 2016). The coup was not in line with the military hierarchy but instead it was perpetrated by a small group of Gülenists within the army. Moreover, the police force and the majority of the people also resisted the coup attempt and sided with the government. Therefore, the coup attempt was not successful and military commanders who perpetrated it were eventually surrendered.

Right after the failed coup attempt, Gülenists were declared as a terrorist organization and Erdoğan administration started to arrest the soldiers who were a part of the coup attempt and dismiss the bureaucrats and public officials who are affiliated with the Gülenists (Habertürk, 2017). However, the leader of the Gülenists, Fetullah Gülen continued to live in the United States and the US administration's decision to not extradite him caused Turkish-US relations to deteriorate (Baykan, 2020). Just like ISIS' expansion inside Syria and the refugee crisis, this was an important moment for the Turkish foreign policy as dismissing Gülenists from the army and the bureaucracy reduced one of the biggest internal threats for the Turkish administration and therefore provided an opportunity for the Turkish government to focus more on external threats.

One of the most important pieces of evidence of this is the Turkish military operation called "Euphrates Shield", which was a cross-border operation against ISIS conducted in August 2016, only a month after the failed coup attempt (TRT Haber, 2021). Although ISIS was occupying Syrian settlements just across the Turkish border since 2014, the Turkish military operation only came after the Turkish army removed the Gülenist groups who infiltrated the army after the coup attempt. Hence, Turkish administration only attempted to conduct a military operation in Syria after reducing the internal threat of Gülenist groups.

After he became the president for a second term in 2018, Erdoğan increasingly adapted a more humanitarian narrative. Instead of talking about universal democratic values, he started to talk about "civilization" and instead of emphasizing Türkiye's shared history and values with the West, he highlighted the inequality between states by saying that "the world is bigger than five" (Anadolu Agency, 2019). This narrative, which is focused on opposing the dominance of the five permanent members of the UN Security Council, is aimed at weaker countries that feel disappointed by the current world order.

As a president of a Muslim majority country, Erdoğan's speeches during the Organization of Islamic Cooperation (OIC) meetings are particularly important. In 2015, Erdoğan made a speech during the conference of the Parliamentary Union of the Organization of Islamic Cooperation Member States (PUIC) which he criticized the West for Islamophobia and applying double standards against Muslims, while also highlighting the terms that makes the West and the Muslim countries closer, such as the "alliance of civilizations" (Presidency of the Republic of Türkiye, 2015). However, Erdoğan's newer speeches reflect his disappointment with the world's order.

On 25 August 2021, in his video message to the Islamic Cooperation Youth Forum (ICYF)'s 4th General Assembly, President Erdoğan mentioned the injustice that the Muslims in Europe and in whole world have faced while mentioning "while Muslims are struggling with conflicts, migration, poverty, and diseases across a wide region from Syria to Afghanistan, they are also forced to combat Islamophobia and cultural racism, which are on the rise, particularly in Western society. Almost every day, we hear of brothers and sisters who have been harassed and discriminated against because of their religious beliefs, headscarves, or clothing in countries that claim to be the cradle of democracy. Similarly, our hearts break for the oppressed who died in the desert or at sea while migrating due to the instability in their countries. This unjust order, in which hunger, war, and extreme poverty exist on the one hand, and luxury, debauchery, and exploitation exist on the other, cannot last any longer" (Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of Communications, 2021a).

In this speech Erdoğan tries to connect Türkiye with the global south especially Muslim countries and gives Türkiye the role of "the protector of the oppressed". It can also be seen as an attempt to improve Türkiye's image inside the Muslim countries and cement Türkiye's leadership position in the Middle East.

Erdoğan's focus on Turkish defense industry can also be attributed to the changing role of Türkiye. While he does not highlight the issue self-sufficiency of the defense industry in his first years of his presidency, he started to focus on this issue more especially after the coup attempt in 2016. Deteriorating relations with the United States and the West in general caused the Turkish administration to feel a threat and therefore the self-sufficiency of defense industry became much more crucial. In a speech in 2019, he underlines the importance of self-sufficiency while stating that his administration reduced the foreign dependency of Turkish defense industry from around 80% to around 35% (Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of Communications, 2019a). In another speech in 2019, he also stated that in the next three years Türkiye will become a global power in defense industry (Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of Communications, 2019b).

Addressing the AK Party's provincial heads 24 August 2021, Erdoğan said "we have carried Türkiye to the next level by providing 5-10 times more services than that had been done in the history of the Republic. We have established the superiority of the national will by fighting against all the enemies of our freedom and future from tutelage forces to terrorist organizations, from putschists to economic hitmen. Today, Türkiye is one of the few countries in its region and the world that can truly exercise their sovereign rights" (Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of Communications, 2021b). By stating that Türkiye can exercise its sovereign rights, he means that Türkiye no longer accepts the role of a bridge or a regional leader that is given by the West but instead it is now pursuing its own goals.

However, there are signs that Türkiye's role conceptions are changing again. When it was first started, Türkiye's gunboat diplomacy and the Blue Homeland Doctrine created a rally around the flag effect that made Erdoğan consolidate his voter base and even get some support from the opposition. However, as these policies continued for longer and longer Turkish people's weariness started to grow larger. The economic crisis Türkiye is going through right now strengthened this weariness, causing people and the opposition speaks more and more about the economy instead of foreign policy.

These reasons caused Erdoğan to make efforts to reconcile with Israel, Saudi Arabia and the UAE. First, Israeli President Isaac Herzog visited Türkiye in March 2022. This was the first trip of an Israeli President to Türkiye since 2008 (Al Jazeera, 2022). In June 2022, Saudi crown prince Mohammed bin Salman visited Türkiye for the first time (Gritten, 2022).

Another reason for a potential role change of Türkiye is the Russia-Ukraine war. Before 2011, Erdoğan administration strived hard to make Türkiye a mediating country that solves regional disagreements. In 2008, Türkiye even became the mediator between Syria and Israel (CNN Türk, 2008). However, as Türkiye supported NATO's military intervention in Libya and picked sides during the Arab Spring and the Syrian Civil War, it became impossible for Erdoğan to continue the role of the mediator in the region. Russian invasion of Ukraine in February 2022 provided Türkiye with an opportunity to return back to its old mediator role. As a country that has friendly relations with both of the warring countries, Türkiye gained importance after the start of the war. Erdoğan refused to join the sanctions against Russia while continuing to sell military equipment to Ukraine. As Renaud Girard mentions, it made Türkiye a peacemaker in the eyes of the world (Girard, 2022).

Another result of the Russia-Ukraine war is making Türkiye an important partner for the West against Russia. In recent years, the US administration started to see Greece as a more strategic partner than Türkiye as evident from signing the Mutual Defense Cooperation Agreement (MDCA) with Greece and upgrading its military base in Alexandroupoli near the Turkish border (Kokkinidis, 2022). After the Russian invasion, however, the West. In March 2022, several weeks after the war began, US President Joe Biden made a phone call with Erdoğan and expressed appreciation for Türkiye for its mediation between Ukraine and Russia (AFP and TOI Staff, 2022). This may result in further easing Türkiye's isolation which was one of the most important reasons of Türkiye's changing roles after the Arab Spring.

Another example of Türkiye returning to the role of a mediator is the implementation of the Black Sea Grain Initiative. In July 2022, Türkiye, Ukraine and Russia signed an agreement to ensure the safety of Russian and Ukrainian grain exports to world markets and a Joint Coordination Centre has been established in İstanbul. (UN News, 2022) Türkiye convincing Russia to stop its blockade on Ukrainian ports is interpreted as Ankara's growing influence over Russia (Prokopenko, 2022).

Therefore, it can be said that Türkiye entered a transition period around 2011 with the Arab Spring and the Syrian Civil War that saw its roles change to new ones. This transition is completed in 2016 after the emergence of ISIS and the coup attempt of July 15. This period continued until 2022. While it is too early to make predictions, 2022 may be the beginning of a new transition period that will see Türkiye to revert back to its pre-2011 roles. The table below shows the different time periods according to Türkiye's own role conceptions and important events. First and second periods can be likened to solid objects. On the other hand, transition periods blur the line between the period before them and the period after them. In this sense, they can be likened to liquid objects.

Timeline	Erdoğan's First Period 2002-2011	Transition Period 2011-2016	Erdoğan's Second Period 2016-2022	Second Transition Period 2022-?
Türkiye's Roles	-Civilizational Bridge -Mediator -Trading Nation	-Protector of the Oppressed -Regional Leader -Central Country -Leader of the Muslim World	-Protector of the Oppressed -Regional Leader -Central Country -Leader of the Muslim World	-Civilizational Bridge -Mediator -Trading Nation
Important Events	-Iraq War -EU Reforms -NATO Operation in Libya	-Arab Spring -Syrian Civil War -Emergence of ISIS -July 15 Coup Attempt	-Syrian Civil War -Covid-19 Pandemic -Economic Crisis -Tensions in East Mediterranean	-Russia-Ukraine War -Economic Crisis -Energy Crisis

Table 1. Timeline of Türkiye's changing role conceptions

4. Conclusion

After becoming the Turkish Prime Minister in 2003, Erdoğan continued the traditional Turkish foreign policy based on the roles of civilization bridge, mediator and trading state until around 2011. However, the Arab Spring and the subsequent Syrian Civil War affected Turkish foreign policy in different ways. They created a rift between Türkiye and the West and also between Türkiye and the Middle Eastern allies of the West, such as Saudi Arabia, Israel and the United Arab Emirates. While Türkiye was more supportive of the Islamist opposition movements that gained more prominence with the Arab Spring, such as the Muslim Brotherhood, the mentioned countries saw these movements as threats that need to be eliminated. While Israel was against their religious and pro-Palestinian views, monarchies in the Gulf region opposed their popular democratic and anti-monarchic stance.

When the speeches of Erdoğan from 2014 and 2015 are analyzed, it can be seen that the tough, aggressive and humanitarian rhetoric that is used in recent years is not present in these speeches. On the contrary, Erdoğan and Turkish administration still saw the US and the EU as allies and have a softer stance against them. Therefore, the real breaking point that caused Türkiye's role in the Middle East to change is not 2011 but rather 2016. The expansion of ISIS, the coup attempt of 15 July and the Syrian refugee crisis had three crucial consequences.

First of all, before the coup attempt while there were problems in US-Turkish relations such as the Kurdish armed groups in Syria, these problems were manageable. However, after the coup attempt the relationship between the two countries deteriorated greatly. This was because the leader of the perpetrators of the coup attempt was residing in the United States. Some officials of the ruling Justice and Development Party even openly accused the US administration with siding with the putschists.

Second, after the coup attempt members of the Gülen organization that infiltrated the army and bureaucracy are removed from their posts. Hence, the Turkish government dealt with the biggest internal security threat, giving it the opportunity to deal with the external security threats.

And finally, the expansion of ISIS into Syria and the Syrian refugee crisis that intensified in 2015 and especially 2016 forced Türkiye to involve in Syrian affairs more and to become more aggressive to protect the country from the internal strife and sociological problems that was caused by the migrant waves.

Hence, while the Erdoğan administration gave Türkiye a more passive role that is focused on building bridges and mediating before the 2014-2016 period, the government is focuses more on Türkiye's autonomy within the international system and sympathizing with the Third World instead of the West. Before the beginning of the Syrian Civil War in 2011 we can define Türkiye's role as a "bridge" and "mediator". However, after this period Turkish administration started to define itself as the "central country" which has its own identity and the "protector of the oppressed" to connect Türkiye with the global south. This can be seen in Erdoğan's discourse. Therefore, the five-year period between 2011 and 2016 can be defined as a transition period for Turkish role in the Middle East and in the world.

In conclusion, Türkiye's transition from a bridge and mediator to a central country and protector of the oppressed started after the Arab Spring and the beginning of the Syrian Civil War in 2011. The events happened during the 2014-2016 period, which saw a coup attempt, expansion of ISIS and a Syrian refugee crisis further strengthened this role change. After 2016, Türkiye's new role conception was solidified.

However, Türkiye's new roles and the new proactive foreign policy of Türkiye was not sustainable. As the economic crisis become more serious and rally around the flag effect started to diminish, Turkish government began to face difficulties continuing the same foreign policy and explaining Türkiye's new roles to its people. This caused Türkiye to reconcile with the other powers in the Middle East such as Israel and Saudi Arabia. Russian invasion of Ukraine also has two consequences that may result in a potential change of roles for Türkiye. The war gave Türkiye the role of the mediator again after a long time and increased Türkiye's importance for the West as a bulwark against Russia. We are still in a transition period, and it is too early to say if this role change will happen or not. Furthermore, the next general election in Türkiye is scheduled to June 2023. The result of this election may accelerate or decelerate the speed of this transition.

Bibliography

- Acet, Mehmet. 2017. "15 Temmuz'u fonlayan Körfez ülkesi", *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mehmet-acet/15-temmuzu-fonlayan-korfez-ulkesi-2038429>
- AFP and TOI Staff. 2022. "In phone call with Biden, Erdogan stresses importance of Ukraine war mediation", *The Times of Israel*, <https://www.timesofisrael.com/in-phone-call-with-biden-erdogan-stresses-importance-of-ukraine-war-mediation>
- Amerika'nın Sesi. 2019. "Türkiye Sondaj Gemisi Yavuz'u Doğu Akdeniz'e Gönderdi", *Amerika'nın Sesi*, amerikaninsesi.com/a/turkiye-sondaj-gemisi-yavuzu-dogu-akdenize-gonderdi/4966782.html
- Anadolu Agency. 2019. *Cumhurbaşkanı Erdoğan BM'de konuştu: Dünya 5'ten büyüktür*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-bmde-konustu-dunya-5ten-buyuktur/1592817>
- Anadolu Agency. 2017. *Erdoğan'ın ilk yurt dışı ziyareti KKTC'ye*, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/erdoganin-ilk-yurt-disi-ziyareti-kktcye/126788>
- Anadolu Agency. 2020. *BAE Veliht Prensi'nin danışmanı Dahlan hakkında 'kırmızı bülten' talebi*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bae-veliaht-prensinin-danismani-dahlan-hakkinda-kirmizi-bulten-talebi/1947909>
- Akbaba, Yasemin and Özdamar, Özgün. 2019. *Role Theory in the Middle East and North Africa: Politics, Economics and Identity*, Routledge: New York.
- Al Jazeera Türk. 2014. IŞİD'in Haritası, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/isidin-haritasi>

- Al Jazeera. 2022. Israeli president in Turkey in effort to mend ties, <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/9/turkish-israeli-presidents-to-meet-after-15-years-to-mend-ties>
- Aras, Bülent. 2014. "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy Revisited", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(4):404-418.
- Aydın-Düzgit, Senem and Rumelili, Bahar (2019) "Discourse Analysis: Strengths and Shortcomings", *All Azimuth*, 8(2):285-305.
- Başer, Ekrem T. 2015. "Shift-of-axis in Turkish Foreign Policy: Turkish National Role Conceptions Before and During AKP Rule", *Turkish Studies*, 16(3):291-309. <http://dx.doi.org/10.1080/14683849.2015.1050958#2015> Taylor & Francis
- Baykan, Dildar. 2020. "15 Temmuz'un 4. yılında Türkiye'nin ABD'den Gülen'i iade talepleri yanıtızsız kaldı", *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/15-temmuzun-4-yilinda-turkiyenin-abdden-guleni-iade-talepleri-yanitsiz-kaldi-/1908447>
- Bengtsson, Rikard and Ole Elgström. 2012. "Conflicting Role Conceptions? The European Union in Global Politics", *Foreign Policy Analysis* 8:93-108.
- Campbell, Steven. 2018. "Role Theory, Foreign Policy Advisers, and US Foreign Policymaking", *International Journal of Social Sciences*, 59(1):43-55.
- Carta, Caterina and Morin, Jean-Frederic. 2014. "Struggling over meanings: Discourses on the EU's international presence", *Cooperation and Conflict*, 49(3):295-314.
- CNN. 2009. "Obama says U.S., Turkey can be model for world", CNN, <https://edition.cnn.com/2009/POLITICS/04/06/obama.turkey>
- CNN Türk. 2008. "Türkiye'nin arabuluculuğu resmen açıklandı", *CNN Türk*, <https://www.cnntrk.com/2008/dunya/05/21/turkiyenin.arabuluculugu.resmen.aciklandi/461537.0/index.html>
- Cömert, Yusuf Ziya. 2009. "Dünya barışı için model ülke Türkiye", *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/gundem/barisi-icin-model-ulke-turkiye-227534>
- Davutoğlu, Ahmet. 2004. "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116>
- Doğanay, Ülkü. 2007. "AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakarlık: Muhafazakar Demokrasi ve Eleştirel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(01): 65-88. DOI: 10.1501/SBFder_0000002009
- Fairclough, Norman L. 1985. "Critical and Descriptive Goals in Discourse Analysis", *Journal of Pragmatics*.
- Girard, Renaud. 2022. "How Erdogan's Turkey Became a Peacemaker", *Radix*, <https://radixuk.org/opinion/how-erdogans-turkey-became-a-peacemaker>
- Gritten, David. 2022. "Saudi crown prince visits Turkey for first time since Khashoggi murder", BBC, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-61892389>
- Habertürk. 2014. *Erdoğan yemin etti!*, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/984702-erdogan-yemin-etti>

- Habertürk. 2017. *FETÖ'nün Silahlı Terör Örgütü Olduğuna İlişkin Değerlendirme*, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1509084-fetonun-silahli-teror-orgutu-olduguna-iliskin-degerlendirme>
- Hansen Lene. 2006. *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*, London: Routledge. in Aydın-Düzgüç S. (2014), "Critical discourse analysis in analysing European Union foreign policy: Prospects and challenges", *Cooperation and Conflict*, 49(3): 354-367.
- Harnisch Sebastian. Sebastian Bersick and Carsten Gottwald (eds). 2016. *China's International Roles*, London: Routledge.
- Harnisch, Sebastian. 2012. "Conceptualizing in the Minefield: Role Theory and Foreign Policy Learning", *Foreign. Policy Analysis* 8:47-69.
- Hoffman, Max. 2021. *Flashpoints in U.S.-Turkey Relations in 2021*, Center for American Progress.
- Holsti, Kalevi J. 1970. "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy." *International Studies Quarterly* 14:233-309.
- Hölscheiter, Anna. 2013. "Between Communicative Interaction and Structures of Signification: Discourse Theory and Analysis in International Relations", *International Studies Perspectives*, 2014(15): 142-162.
- Huang, Chiung-Chiu. 2020. "Interpreting Vietnam's China policy from the perspective of role theory: independent role versus interactive role", *International Relations* 34(4):524-543.
- Hürriyet. 2013. "Dış politikada 'değerli yalnızlık' dönemi", *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dis-politikada-degerli-yalnizlik-donemi-24553602>
- Hürriyet. 2016. *Dakika dakika darbe girişimi*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dakika-dakika-darbe-girisimi-15-16-temmuz-2016-40149409>
- Hürriyet. 2014. *Cumhurbaşkanı Erdoğan Letonya'da*, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-letonyada-27440555>
- Kaarbo, Juliet. 2018. "A foreign policy analysis perspective on After Victory", *The British Journal of Politics and International Relations*, 2018:1-11.
- Klose, Stephan. 2020. "Interactionist role theory meets ontological security studies: an exploration of synergies between socio-psychological approaches to the study of international relations", *European Journal of International Relations*, 26(3):851-874.
- Kokkinidis, Tasos. 2022. "Alexandroupolis a "Key Port" for U.S. Military Presence in Greece", *Greek Reporter*, <https://greekreporter.com/2022/05/10/alexandroupolis-military-u-s-greece>
- Melo, Daniela F. 2019. "Outmaneuvering Kissinger: Role Theory, US Intra-elite Conflict, and the Portuguese Revolution", *Foreign Policy Analysis* 15:224-243.
- Obama, Barrack. 2009. "Remarks By President Obama To The Turkish Parliament", *The White House Office of the Press Secretary*, April 6, 2009.
- Ovalı, Şevket. 2013. "Decoding Turkey's Lust for Regional Clout in the Middle East: A Role Theory Perspective", *Journal of International and Area Studies* 20(1):1-21.

- Pimiento, Alberto. 2014. "2015 Yılına Mülteci Krizi Damga Vurdu", *Amerika'nın Sesi*, <https://www.amerikaninsesi.com/a/yilina-multeci-krizi-damga-vurdu/3113676.html>
- Potter, Jonathan and Wetherell, Margaret. 1987. *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*, Sage, London.
- Presidency of the Republic of Turkey. 2014. *Letonya ile Demokratik Değerler Temelinde Kurduğumuz İlişkiler Her Geçen Gün Gelişiyor*, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1452/letonya-ile-demokratik-degerler-temelinde-kurdugumuz-iliskiler-her-gecen-gun-gelisiyor>
- Presidency of the Republic of Turkey. 2014. *Orta Doğu'daki Bölgesel Meseleler, Ancak Adil, Kapsayıcı ve Bütünlüçü Bir Yaklaşımla Çözülebilir*, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1470/orta-dogudaki-bolgesel-meseleler-ancak-adil-kapsayici-ve-butunlukcu-bir-yaklasimla-cozulebilir>
- Presidency of the Republic of Turkey. 2015. *İslam İşbirliği Teşkilatı Parlamento Birliği (İSİPAB) 10. Konferansı'nda Yaptıkları Konuşma*, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2975/islam-isbirligi-teskilati-parlamento-birligi-isipab-10-konferansinda-yaptiklari-konusma>
- Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of Communications. 2019. *Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Savunma sanayinde Türkiye'yi küresel güç haline getireceğiz"*, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-savunma-sanayinde-turkiyeyi-kuresel-guc-haline-getirecegiz>
- Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of Communications. 2019. *Cumhurbaşkanı Erdoğan: "İha'ları, Siha'ları, Akıncı'yı nasıl yapıyorsak, Allah'ın izniyle uçağımızı da yapacağız"*, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-ihalari-sihalari-akinciyi-nasil-yapiyorsak-allahin-izniyle-ucagimizi-da-yapacagiz>
- Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of Communications. 2021a. *President Erdoğan: Muslims should now take responsibility for the security and future of all humanity, and raise their voices against the injustices they witness*, <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/president-erdogan-muslims-should-now-take-responsibility-for-the-security-and-future-of-all-humanity-and-raise-their-voices-against-the-injustices-they-witness>
- Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of Communications. 2021b. *Türkiye is one of the few countries in the world that can truly exercise their sovereign rights*, <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/turkiye-is-one-of-the-few-countries-in-the-world-that-can-truly-exercise-their-sovereign-rights>
- Prokopenko, Alexandra. 2022. "Russia's Return to Grain Deal Is a Sign of Turkey's Growing Influence", *Carnegie Politika*, <https://carnegieendowment.org/politika/88349>
- Rose, Gideon. 1998. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy." *World Politics*, 51(1):144-172.
- Sandıklı, Atilla. 2007. *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci* (Unpublished PhD thesis), İstanbul Üniversitesi.
- Schweller, Randall L. 2004. "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, 29(2):159-201.

- Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime. 2019. "Role theory, the European Union and Turkish regional foreign policy", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18(35):681-700.
- Thies, Cameron G. 2003. "Sense and Sensibility in the Study of State Socialisation: A Reply to Kai Alderson.", *Review of International Studies* 29(4):543-550.
- TRT Haber. 2021. *Fırat Kalkanı Harekatı'nın üzerinden 5 yıl geçti*, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/firat-kalkani-harekatinin-uzerinden-5-yil-gecti-603807.html>
- Tziarras, Zenonas (ed.). 2019. *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security*, Oslo: Peace Research Institute Oslo.
- UN News. 2022. *UN welcomes new centre to put Ukraine grain exports deal into motion*, <https://news.un.org/en/story/2022/07/1123532>
- Yeni Şafak. 2007. *Cumhurbaşkanı Gül ilk ziyaret için Kuzey Kıbrıs'ta*, <https://www.yenisafak.com/gundem/cumhurbaskani-gul-ilk-ziyaret-icin-kuzey-kibrista-69480>
- Ziemer, Veronica. 2009. *Zwischen Europa und Amerika. Polens Außenß und Sicherheitspolitik nach 1989*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

İngiliz Sömürge Şirketlerinin Sömürge Siyasetindeki Rolü: Doğu Hindistan Şirketi, Kraliyet Afrika Şirketi, Virginia Şirketi Örnekleri

Emre Çalışkan

1. Giriş

İngiliz sömürgeciliği, dünya siyasi ve ekonomi tarihi açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. 15. yüzyılda başlayan coğrafi keşifler, beraberinde sömürgeci istek ve arzuları da getirmiştir. Özellikle ilk sömürgeci Avrupalı devletler olan Portekiz ve İspanya'nın ardından İngiltere Krallığı¹ da sömürge amaçlı keşiflere başlamıştır. Bu keşif çalışmaları başlangıçta sonuçsuz kalsa da diğer ülkelerin sömürgecilik ile ulaştığı zenginlikleri gören İngiltere, vazgeçmemiş ve sömürge elde etme çabalarında başarılı olmuştur. Nitekim sömürgeci istek ve arzularını tatmin etmek ve zenginliklere ulaşmak amacıyla İngilizlerin, 17. yüzyılın başlarından itibaren hızla sömürgeler elde etmeye başladığı görülmektedir. Bu sömürge faaliyetlerinin ana bölgelerini Kuzey Amerika ve Hindistan coğrafyası oluşturmaktaydı. Özellikle denizcilikte sahip oldukları meziyetler, İngilizlerin denizasıırı bölgelerde sömürge faaliyetlerinin ivme kazanmasında önemli bir etkindir (Ferguson, 2011). İngiltere'nin denizasıırı sömürgecilik faaliyetleri birçok zenginliğin kapısını İngilizlere açmıştır. Bu noktada, bu imparatorluğun sömürge faaliyetlerini nasıl yürüttüğü, sömürgecilikte nasıl başarılı olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabının aranacağı ilk yerlerden birisi ise, kamu-özel iş birliği ile kurulan İngiliz sömürge şirketleridir. Bu şirketler İngiliz sömürgeciliğinin sömürge politikalarının ana unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu sömürge şirketlerini incelemek; bu şirketlerin yapısını, faaliyetlerini ve İngiliz sömürgeciliğindeki rolünü ortaya koymak İngiliz sömürge siyasetini anlamak açısından da oldukça önemlidir.

İngiltere'nin, sömürgecilik faaliyetlerine başladığı 16. yüzyıl sonlarından itibaren, sömürge politikalarını sürekli geliştirdiği görülmektedir. Bu noktada İngiltere'nin, sömürge faaliyetlerinin sürekli ve kalıcı hale gelmesi için geliştirdiği politikalardan birisinin de çeşitli denizasıırı girişimleri desteklemek ve bu faaliyetleri teşvik etmek olmuştur. Keşif seferleri gerçekleştirmek isteyen kâşif ve denizcilere kraliyetin verdiği destek ve teşvik, yine tüccarların denizasıırı bölgelerde ticari faaliyet geliştirmek, pazar oluşturmak, daha ucuza ürün temin etmek gibi istek ve arzularını kraliyetin desteği ile yapması bu politikalardan bazılarıdır (Ferguson, 2011). İngiliz sömürgeciliğinin başlangıcından itibaren gelişen bu kamunun yani kraliyetin özel sektörü desteklemesi ve kamu-özel sektör iş birliğinin sömürge politikası olarak ortaya çıkmasının, zaman içerisinde kurumsallaştığını ve özellikle kurulan şirketlerin İngiliz sömürgeciliğinin bir parçası olmasını sağladığını söylemek mümkündür. Şirketler üzerinden ivme kazanan İngiliz sömürgeciliğinin, kısa zamanda Amerika kıtasından Afrika'ya, buradan da Hint bölgesine kadar yayılan sömürgeci faaliyetler içerisine girdiği görülmektedir. Bu noktada İngilizlerin sömürge şirketleri üzerinden ortaya koyduğu sömürge siyasetini daha iyi kavramak adına bu şirketlerin faaliyetlerini ve sömürgelerde İngiltere açısından rolünü ortaya koymak önem arz etmektedir. Bu çalışmanın da temel amacı, İngiltere'nin sömürge şirketleri üzerinden geliştirdiği sömürgecilik faaliyetlerinin nasıl yürütüldüğünün, İngiliz sömürge şirketlerinin İngiliz sömürgeciliğine nasıl katkı sağladığının ve İngiliz sömürge siyasetinde bu şirketlerin rolünün ve yerinin saptanmasıdır.

Bu çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. İngiliz sömürge siyasetinde sömürge şirketlerinin önemi ve yerini ortaya koymak adına üç şirket örnek olay olarak belirlenmiştir. Çalışma için gerek İngiliz sömürgeciliği gerekse sömürge şirketleri hakkında literatür taraması yapılarak, çalışmada kullanılacak kitap, makale ve akademik çalışmalar belirlenmiştir. Belirlenen hem Türkçe hem de İngilizce kaynaklar tasnif edilerek çalışmanın ortaya konulmasında kullanılmıştır. Bir siyasal tarih araştırması olarak ortaya konulan bu çalışma, alanındaki literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

¹ 1707 yılındaki büyük birleşmeye kadar İngiltere, İngiltere Krallığıdır. İskoçya ve Galler ile birleşmeden sonra ise Büyük Britanya ya da Britanya Krallığı olarak anılmıştır.

2. İngiliz Sömürge Şirketleri ve İngiliz Sömürge Siyaseti

Dünya sömürge tarihine bakıldığında sömürgeci Avrupa ülkelerinin, sömürge siyasetlerini uygularken belli başlı politikalarının ve tarzlarının olduğu görülmektedir. İlk sömürgeci ülkelerden İspanyollar, işgal ettikleri bölgelerde hoyrat, katliamcı ve ganimetçi bir tarz ve politika izlerken; Portekiz'in ise sömürge sürekliliğini sağlamak adına daha çok yerelle iyi ilişkiler geliştirmeyi, yereli değiştirmeyi ve dönüştürmeyi zenginliklere ulaşmak için araç olarak kullandığı gözlenmektedir. Portekizlilerin bu politikalarının ana sebebi olarak, ticareti ve elde edilen zenginliğin sürdürülebilirliğini incelemeleri gelmektedir (Ferro, 2017). Portekiz'inkine benzer politikaları Hollanda ve İngiliz sömürgeciliğinde de görmek mümkündür. Özellikle İngiltere'nin, 450 yıllık sömürge tarihinde uyguladığı sömürge politikalarıyla, sömürgeci emellerini uzun süre korumayı başardığı görülmektedir. İngiliz sömürgeciliği için işgal ettiği bölgelere girebilmek önemli bir adımken, girdiği bölgelerde kalıcı olabilmek daha fazla öneme sahiptir. İngiltere'nin işgal ettiği bölgelere has politikalar geliştirmesinin ve uygulamasının bölgede kalıcı olabilmesinde önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Bu minvalde, İngilizlerin sömürgeci emellerine ivme kazandırdığını fark ettikleri özel sektörü ve özel girişimleri destekleme politikaları geliştirmeleri önemlidir. Zira özel sektör-özel teşebbüs ile kraliyetin ya da İngiliz hükümetinin kurduğu sömürge ilişkilerinin, ortaklıklarının zamanla İngiliz sömürge siyasetinin temel unsurlarından biri haline geldiğini söylemek mümkündür. İngiltere'nin; tüccarları, denizcileri, kâşifleri destekleyerek onların deniz aşırı faaliyetler gerçekleştirmesini sağladığı görülmektedir. Bu desteklerin ilk örneklerinden birisi olarak, Kraliçe I. Elizabeth'in yakın adamlarından Walter Raleigh'in organize ettiği ve Kraliçe tarafından desteklenen Kuzey Amerika keşif seferleri karşımıza çıkmaktadır (Ferro, 2017). Kuzey Amerika'da koloni kurmak ve yerleşik bir sömürge oluşturmak amacıyla kıtaya giden İngiliz denizci, tüccar ve kâşifler ulaştıkları bugün Virginia olarak bilinen bölgeyi Kraliçe I. Elizabeth adına kraliyet toprağı ilan etmişlerdir. Kraliyetin özel teşebbüsle kurduğu bu ilişkinin sömürge faaliyetlerinde sürekli devam ettiği, kraliyetin her daim sömürge faaliyetlerinin ortağı olarak destek olduğu görülmektedir. İngiliz tüccarların bir araya gelerek sömürge faaliyetlerini daha kurumsal, daha fazla gelir getirici şekilde gerçekleştirmeleri için özel teşebbüs şirketleri desteklenmiş, bazılarında ise kraliyet kendisi de hissedar olarak ortak olmuştur. Bu şirketler üzerinden gerçekleştirilen sömürgecilik politikasının İngiliz sömürgeciliğini çok farklı bir noktaya taşıdığını ve üzerinde güneş batmayan imparatorluğun kurulmasında önemli rol oynadığını vurgulamak gerekir.

İngiltere 16. yüzyıl sonlarında daha önce desteklemeye başladığı deniz aşırı faaliyetlerin daha somut getiri sağlaması için, sömürge amaçlı çeşitli faaliyetleri desteklemeye başlamıştır. Ancak bu faaliyetlerin sonuçsuz kalması, Roanoke Kolonisi² gibi İngilizleri farklı arayışlara götürmüştür. Bunun sonucu olarak İngiliz tüccarların daha güçlü sermaye ile sömürge çalışmaları yapmasını sağlayacak ve var olan ticari riski azaltacak bir formül olarak sömürge amaçlı şirketler kurulmuştur. Bu şirketlerin amacı; kraliyetin izni ve desteğiyle ticari faaliyetler gerçekleştirmek, kar elde etmek ve İngiliz tacı adına sömürge faaliyetlerine katkı sunmaktır. Şirketlerin yatırımcıları arasında tüccarların, aristokratların, kraliyet ailesinin mensupları ve kraliyetin yani devletin bizzat kendisinin yer aldığı görülmektedir. Tüm bu yatırımcıların şirketten temel beklentileri; ticaret yapmak ve yeni ticari ilişkiler geliştirmek, sömürge bölgeleri kurmak ve tüm bunların sonucunda elde edilen karların sürekliliğini sağlamak adına sömürge faaliyetlerini kalıcı kılmak olduğu görülmektedir. Sömürgeleştirme ve zenginlik elde etme amacıyla faaliyet gösteren bu şirketler, daha fazla kar elde etme hırsı ve sömürgeler elde etme adına her yolu meşru görmüş, katliamlar ve soykırımlarla anılan bir sömürge tarihini de İngiliz Krallığına miras bırakmıştır (Ferro, 2017).

---

² 1585 yılında Kraliçe I. Elizabeth'in desteğiyle, Sir Walter Raleigh tarafından Kuzey Amerika'da Roanoke bölgesine koloni kurma amacıyla yerleşimciler gönderilmiştir. Ancak yeterli yiyecek bulamayan yerleşimciler, iklim şartlarına da uyum sağlamakta zorlandıkları için koloni kurmayı başaramamış ve İngiltere'ye geri dönememişlerdir. Yerleşimcilerin "Yeni Dünyada" tutunamayarak hayatlarını kaybetmesi ve koloni kurma girişimlerinin başarısız olması sebebiyle bu girişime kayıp koloni denilmektedir.

Şirketler; bireysel ya da bir grup insanın bir araya gelerek kurdukları iş organizasyonları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda şirketler oldukça eski bir maziye sahip müesseselerdir. Dünyada kurulan ilk ticari amaçlı şirket olan Japon Kongo Gumi şirketi bu maziye örnek verilebilir.³ Çalışmamıza konu olan sömürge şirketleri ise mazi olarak özellikle 16. ve 17. yüzyıllara kadar gitmektedir. Sömürge faaliyetlerinin daha kurumsal, geniş çaplı icra edilme ve var olan ticari risklerin azaltılması için sömürge şirketlerinin kuruldukları görülmektedir. Bu bağlamda İngiltere’de kurulan sömürge şirketleri de bu zemin üzerine kurulmuştur. İngiltere’de kurulan sömürge şirketleri aynı zamanda “chartered company” yani ayrıcalıklı şirketler olarak da bilinir. “Charter” kelimesinin “charta” yani kâğıt, ferman kelimesinden türediği göz önünde bulundurulurken, “chartered” imtiyaz verilen anlamını taşımaktadır (Cawston & Keane, 1896). Dolayısıyla “chartered company” imtiyaz verilen şirketler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şirketler ticaret, keşif ve sömürge amacıyla kraliyet tarafından verilen imtiyaz sözleşmesi ile kurulmuştur. Yine şirketlere faaliyet alanlarıyla ilgili çeşitli haklar ve ayrıcalıklar tanındığı, şirketlerin de büyük ve küçük yatırımcıları bir araya getirerek hissedarlık yani karın ve zararın paylaşılması usulüyle faaliyetlere başladığı görülmektedir.

İmtiyazlı şirketlerin ilk örneklerinden birisi olarak Londralı Tüccar Maceracılar (Company of Merchant Adventurers of London) karşımıza çıkmaktadır (Cawston & Keane, 1896). Londra’da tüccarların bir araya gelerek kurdukları bir ticari birlik gibi hareket eden bu şirketin, ihtiyaç duyulan yabancı malların temini ve üretilen malların pazarlara taşınmasında rol oynadıkları görülmektedir. Şirkete özellikle ülkenin önemli üretim ürünleri olan dokuma ürünlerinin ihracatının korunması ve farklı bölgelerle ticari ilişkiler geliştirmesi için imtiyaz verilmiştir (Ferro, 2017). Kıta Avrupa’sından Levant bölgesine, oradan da Arap coğrafyasına kadar ticari ilişkilere sahip olan bu şirket, İngilizlerin kuracağı sömürge şirketlerinin kuluçka yeri gibidir. Zira bu şirketten bir grup tüccarın, İngiltere’nin en büyük sömürge şirketi olarak ortaya çıkacak olan Doğu Hindistan Şirketi’nin kurulmasına öncülük ettiği görülmektedir. İngilizler tarafından ticaret ve sömürge amacıyla birçok şirket kurulmuştur. Levant Şirketi, Moskova Şirketi, Kraliyet Nijer Şirketi, Birleşik Afrika Şirketi gibi şirketler bunlardan bazılarıdır. Kurulan bu şirketlerin hepsinin kendi çerçevesinde bir misyona sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Bu çalışmada, bu şirketlerin hepsinin incelenmesinin zorluğu göz önünde bulundurulurken, İngiliz sömürgeciliği açısından bir eşik oluşturan ve İngiliz sömürgeciliğine yaptığı katkı göz önünde bulundurulurken üç sömürge şirketi inceleme alanı olarak belirlenmiştir. Bu şirketler Doğu Hindistan Şirketi, Virginia Şirketi ve Kraliyet Afrika Şirketi’dir. Söz konusu şirketler; İngiltere’nin Amerika kıtasına, Afrika’ya ve Hint bölgesine yerleşmesinde, çok karlı ticari faaliyetler yürütmesinde ve sömürgeler elde etmesinde önemli payı olan şirketler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın temel motivasyonu olan İngiliz sömürge şirketlerinin, İngiliz sömürge siyasetindeki rolünün ortaya konulması hedefinden hareketle, çalışmanın bundan sonraki kısımlarında bu üç şirket üzerinden İngiliz sömürge siyasetinde sömürge şirketlerinin rolü ve yeri saptanmaya çalışılacaktır.

3. Doğu Hindistan Şirketi

Hindistan, dünya ticari tarihinin en kadim merkezlerinden birisidir. Bu sebeptendir ki özellikle Avrupalı devletler yüzyıllar boyunca buradaki ticaretten bir şekilde pay alabilmek adına rekabete girmiş ve savaşmışlardır. Avrupalı devletler, özellikle ticaret yollarının başta Osmanlı İmparatorluğu ve diğer Doğu devletlerinin elinde olması sebebiyle, 15. yüzyıl ortalarından itibaren alternatif ticaret yollarını bulmanın peşine düşmüşlerdi. Alternatif ticaret yolları için başlanılan keşif çalışmalarının sonucu olarak, Portekiz adına keşif çalışmaları yapan Vasco Da Gama’nın Hindistan yolunu keşfetmesi ile Portekiz’in aradığı fırsatı bulduğu ve bölgeye gelen ilk

³ Dünyada kurulan şirketlerin tarihine biraz daha ayrıntılı göz atmak için Bkz. <https://wyomingllcattorney.com/Blog/Oldest-Business-Every-Country-Around-World#:~:text=What%20is%20the%20Oldest%20Business,by%20more%20than%20200%20years.>

sömürgeci devlet olduğu görülmektedir. Avrupa'dan Hindistan'a ulaşan ticaret yollarının keşfi, Avrupalı devletlerin Hindistan ticareti için dönüm noktasıdır (Ferro, 2017). Portekizlilerin Hindistan'a gelişi ile başlayan süreçte; İspanyollar, İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar bölge ticaretinden bir şekilde pay almak için rekabet içerisine girmişlerdir. Avrupalıların Hindistan üzerine girişmiş olduğu rekabetin kazananı ise İngiltere olmuştur.

İngiliz sömürgecilik tarihinde ve sömürge siyasetinde Hindistan özel bir yere sahiptir. Hindistan İngiltere için ne pahasına olursa olsun sömürgeleştirilmesi ve elde tutulması gereken bir yer olmuştur. Bunun temel sebebi elbette Hindistan'ın sahip olduğu zenginliklerdir. Diğer Avrupa devletleri gibi Hindistan bölgesindeki ticaretin, zenginliğin farkına varan İngiltere, 1601 yılında ayak bastığı Hindistan bölgesinden 1947'de Hindistan'ın bağımsızlık kazanması ile ayrılmıştır. Yaklaşık 450 yıl bölgede bulunan ve 1858'den 1947'ye kadar fiilen kraliyet sömürgesi olarak bölgeyi idare eden İngiltere'nin, öncesinde kurduğu şirket üzerinden Hindistan bölgesini yönettiği, ticaretten siyasete kültürden eğitime her alanda sömürgeci faaliyet içerisinde bulunduğu görülmektedir (Özcan, 2000).

Hindistan ve Hint bölgeleri, İngiliz İmparatorluğunun ve sömürgeciliğinin ana omurgası olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki İngiltere'nin 19. yüzyılda kazandığı imparatorluk payesinde en önemli pay Hindistan ile bölgeden elde edilen ekonomik ve siyasi kazançlardır. İngiltere, sömürge politikalarını ve diğer ülkelerle kurmuş olduğu ilişkileri Hindistan sömürgesinin güvenliği ekseninde oluşturmuştur. Bu noktada Hindistan'ın İngiltere için önemini "İngiltere ve Hindistan" kitabında dikkat çekici şekilde analiz ederek ortaya koyan, Türk düşünce dünyasının önemli isimlerinden Ahmet Ağaoğlu'nun şu görüşleri önemlidir:

"İngiliz müstemlekelerinin sertacı bittabi Hindistan'dır. İngiliz azamet ve haşmetini, İngiliz'in cihan hâkimiyetini temin eden hakikat bu müstemlekedir; onun üç yüz milyon ahalisi ve nihayetsiz tabii servetleridir. Harbi umumi esnasında bu müstemleke yalnız başına İngiltere'ye bir milyon beş yüz bin asker verdi, bir milyar rupiye kadar nakti muavenette bulundu. Sulh zamanında ise İngiltere'nin o muhteşem sanayisini yaşattıran, İngiliz iktisadiyat ve maliyatını takviye eden burasıdır. İşte bunun içindir ki İngiltere de bu müstemlekeye başkaca ehemmiyet vermiştir, onu bütün müstemlekelerden ayırarak hususi bir idareye tabi kılmıştır. Hatta denebilir ki, İngiliz siyaseti umumiyesinin en mühim amili bu müstemlekedir; onu muhafaza ve müdafaa etmek içindir. Cebelitarık, Malta, Mısır, Suveys Kanalı, Aden, Bahreyn, Irak, Basra, Benderbuşir, Seylan, Hayber Geçidi hulasa Hindistan'a yol açacak, Hindistan'a götürebilecek her delik, her çizgi bunun için tıkanmıştır, bunun için işgal edilmiştir. Rusya ile rekabet; Balkanlar'da, Tibet'te, Nepal'de, Baymer'de Ruslar'a karşı koymak, Afganistan'da, İran'da, Türkiye'de vaki olan hareketleri titiz bir gözle takip etmek, vaktiyle bizi Rusya'ya karşı koyacak birçok muharebelere sevk etmek, Ruslar'ın hamlelerine karşı koyamadığı zamanlar İran ve bizi taksim ederek araya bir Etat Tampon ihdas etmeğe kalkışmak hep ondan mutevellit hadiselerdir (Ağaoğlu, 1929)."

Ağaoğlu'nun ortaya koyduğu gibi, İngiltere'nin özellikle "güneş batmayan imparatorluk" haline geldikten sonra, en çok ehemmiyet verdiği sömürgesi Hindistan olmuştur. Yer altı ve yer üstü kaynakları ile İngiltere sanayisini beslemenin yanı sıra, İngiltere için önemli bir ticari pazar haline gelmesi de ehemmiyetini artırmıştır. İngiltere, dünya siyasetindeki stratejilerini ve politikalarını belirlerken de her zaman Hindistan'ı ve Hindistan sömürgesinin güvenliğini dikkate almıştır.

Doğu ile alternatif ticari yollar arayışı, Batının keşifler dönemindeki temel motivasyonu idi. İngiltere de bu motivasyona sahip bir ülke olarak, özellikle İngiliz tüccarların girişimlerini desteklemiştir. Tüccar Maceracılar adıyla ortaya çıkan ve bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan Doğu Hindistan Şirketinin ilk adımlarını teşkil eden oluşum, ticari heves ve arzularını gerçekleştirmek adına kraliyeti de ardına alarak girişimlerine başlamıştır (Bulut, 2003). İngiliz tüccarlar doğuya gezginler göndererek, onlardan doğudaki yaşam ve ticaret gibi alanlarda raporlar kaleme almalarını istemişlerdir. Bu raporlar özellikle Hindistan bölgesi için önemli bilgiler içermektedir. Yine kraliyeti ikna ederek bölgede var olmak ve ticari ilişkiler kurmak adına I. Elizabeth tarafından Babür İmparatoru Ekber'e hitaben yazılan mektupla, 1583 yılında bir grup

tüccarın Hindistan'a gittiği görülmektedir (Ercin, 2017). Tüm bu gelişmeler ışığında kendilerine bir yol haritası belirleyen İngiliz Tüccar Maceracılar, bugünkü küresel şirketlerin atası sayılabilecek ve İngiliz sömürgeciliğinin ana unsurlarından olan Doğu Hindistan Şirketini kurdular (Bulut, 2003). Şirketin kurulmasında; diğer Avrupalı devletlerin Hindistan bölgesinde artan faaliyetleri, daha önceki bireysel ticari girişimlerin başarısız olması, ticari riskleri azaltmak ve daha fazla kar elde edebilmek, sürekli ve kurumsal ticari bir yapıya duyulan ihtiyaç öne çıkmaktadır. Bu minvalde İngiliz Tüccarlar, 31 Aralık 1600'de bir araya gelerek doğu olarak tabir ettikleri Hindistan bölgesinde ticaret yapmak amacıyla kraliyetten aldıkları imtiyaz belgesi ile Doğu Hindistan Şirketi'ni kurdular. Toplam 30.133 sterlin sermaye ile 101 hissedarlı bir şirket olarak kurulan Doğu Hindistan Şirketi'nin, 24 kişiden oluşan yönetim kurulu ile bir ticari anonim şirket olarak organize edildiği görülmektedir. (Cawston & Keane, 1896). Şirket organizasyonuna bakıldığında, 500 sterlin üzerinde hisseye sahip olan hissedarlar yönetim kurulu seçiminde oy hakkına sahip olmaktaydı. Şirketin yönetim kurulunun belirlenmesinin ardından, aynı zamanda Hindistan genel valisi olacak olan şirket başkanı yönetim kurulu tarafından seçilmekteydi. Yatırımcıların şirket hissedarı olabilmeleri için ise kraliyet onayı gerekmekteydi (Kuş Büyüktaş, 2019). Şirketi kurmak kadar önemli bir diğer husus ise, kraliyetin olurlu ve desteğini almaktı. O dönemde tahtta olan I. Elizabeth, İngiliz tüccarları ve kaşifleri deniz aşırı faaliyetler için sürekli cesaretlendirerek şirketin kurulmasında destekleyici ve teşvik edici bir role sahip olmuştur. I. Elizabeth, şirketin Hindistan bölgesinde ticari faaliyet göstermesi için çeşitli yetkileri içeren devlet beratını -imtiyaz- vermiş ve şirketin kuruluşu tamamlanmıştır. Şirketin kraliyetten aldığı imtiyazlar ile doğu ticaretinde tekel olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Şirkete doğu ticaret tekelinin verilmesi ve gümrük vergilerinden muaf tutulması kraliyet tarafından verilen imtiyazlardan bazılarıdır (Ercin, 2017). Şirketin kuruluşunda Sir William Hawkins, Sir Thomas Roe ve Thomas Best gibi o dönemin önemli isimleri öne çıkmaktadır. Bu isimler şirketin ilk dönemlerinde Hindistan'a sıklıkla giderek şirket için bir nevi lobi faaliyetleri içerisinde bulunmuşlardır. Özellikle Babür Devleti ile iyi ilişkiler kurmak ve ilişkileri geliştirmek amacıyla Hindistan'da faal oldukları görülmektedir.

Doğu Hindistan Şirketi, 1601 yılından itibaren Hindistan bölgesine ticari amaçlı seferler düzenlemeye başlamıştır. Bu noktada şirket ilk ticari seferini Doğu Hint Adalarına, Malezya ve Endonezya'ya düzenlemiştir. Bu seferler sonucu yapılan ticaretten önemli karlar elde edildiğini ve bu karların şirketin iştahını kabarttığını belirtmek gerekir. Şirketin zaman içerisinde ticari seferlerini yoğunlaştırması da bunu desteklemektedir (Ercin, 2017). Bu seferler bölgeyi tanıma ve ilişkileri geliştirmek açısından önem arz etmekteydi. Ancak şirketin bölgede yaptığı ticareti sürekli hale getirebilmesinin yolu bölgede ticaret merkezleri kurmaktan geçmekteydi. Bu noktada şirket yöneticileri Hindistan'a hâkim olan Babür Devleti ile iyi ilişkiler geliştirmenin yollarını aradılar. Babür Şahı Cihangir ile çeşitli temaslar kurdular. Ancak özellikle Portekizlilerin Babür Devleti üzerindeki etkisi sebebiyle ticaret merkezi kurmak ve serbest ticaret yapabilmek için gerekli imtiyazı bir süre elde edemedikleri görülmektedir. Bununla birlikte Hint bölgesinin ticari zenginliklerinin tadını almış olmaları, İngiliz tüccarlarını vazgeçmeden ticari imtiyaz elde etmenin yollarını aramaya sevk etmiştir. İngiliz tüccarların bu çabaları zamanla sonuç vermiş ve nihayet Gucerat bölgesinde bir ticaret bölgesi kurma imtiyazını Babürlerden almayı başarmışlardır. Alınan imtiyaz ile Surat limanı bölgesinde İngiliz tüccarlar için bir ticaret merkezi kurulmuş ve Surat limanı bölgesinde kurulan bu ticaret bölgesi zamanla İngilizlerin Hint bölgesindeki ticaret üssüne dönüşmüştür (Bulgur, 2004).

İngiliz tüccarlar, Doğu Hindistan Şirketi'nin kurulmasının akabinde vakit kaybetmeden ticari faaliyetleri başlatmışlardır. Bu ticari faaliyetlerde İngiltere'de üretilen ürünler Hindistan'a satılırken, Hindistan'dan da düşük maliyetli İngilizlerin ihtiyaç duydukları ürünlerin ticareti gerçekleşmiştir. 1609 yılında İngiltere'den ayrılan bir geminin içerisinde kumaş, kalay, civa, yün, kılıç, bıçak gibi ürünler satılmak için Hindistan'a gönderildiğinde; geriye pamuk ipliği, tarçın, zencefil, afyon, zamk gibi ürünler ile dönmekteydi (Kuş Büyüktaş, 2019). Bu noktada İngilizlerin deniz aşırı faaliyetlere başlarken kendi ürettikleri ürünleri satacak ticari pazar bulma ve ihtiyaç duyulan ürünleri ucuz maliyetlerle İngiltere'ye getirme arzularına ulaştıkları söylenebilir. Aslında İngilizlerin bu arzularına ulaşmalarının, İngiliz sömürgeciliği için de itici bir güç olduğunu

vurgulamak gerekir. Zira pazar oluşturma ve düşük maliyetli hammadde ihtiyacı karşılama isteği, sömürgeciliğin genişlemesini ve sürekli hale getirilme çabasını ortaya çıkarmıştır. İngilizlerin 450 yıl Hint bölgesinde bulunmasının temel açıklaması aslında budur (Erçin, 2017).

Doğu Hindistan Şirketi, Hindistan kıyılarında başladığı ticari faaliyetlerini, bölgede kazandığı gücün de etkisiyle, zamanla iç bölgelere taşımıştır (Barrow, 2017). Şirketin, Hindistan kıyılarından iç bölgelere doğru ilerleyerek daha fazla güç kazandığı ve büyümeye başladığı görülmektedir. Doğu Hindistan Şirketi bölgede kazandığı ticari gücün yanına askeri ve siyasi gücü de eklemiştir. Bakıldığında şirketin yayıldığı bölgelerde küçük ordular kurduğu, bu orduları beslediği göze çarpmaktadır. Şüphesiz şirketin özellikle askeri güce önem vermesinin ardında, bölgedeki diğer devletlerle giriştiği rekabetin yansıması bulunmaktadır. Şirket, bölgede varlık gösteren Portekiz, Hollanda ve Fransa gibi devletlere karşı mücadele edebilmek için askeri gücü zorunluluk olarak görmüştür. Keza özellikle 18. yüzyılda bu devletlerle giriştiği mücadelede askeri alana verdiği önem meyvelerini vermiş ve bu ülkelerle giriştiği savaşımlardan galip olarak ayrılmıştır. Şirketin ticari saiklerle başladığı faaliyetlerinde, zamanla bölgede askeri ve siyasi bir güç haline gelmiş olmasının burayı salt ticari bir organizasyon olmaktan çıkardığı görülmektedir. Bu minvalde ticari faaliyetleri ile belli bir noktaya ulaşan Doğu Hindistan Şirketi, askeri ve siyasi güç kazanması ile bölgede adeta bir devlet gibi konumlanmaya başlamıştır (Erçin, 2017).

1600 yılında kurulan Doğu Hindistan Şirketinin, 17. ve 18. yüzyıllar boyunca kıyı bölgelerden iç kesimlere doğru yayılmaya devam ettiği görülmektedir. Adım adım Hindistan'ı sömürgeleştiren şirket, özellikle 1757 yılında Hindistan'ın en önemli bölgelerinden birisi olan Bengal'i ele geçirerek bölgede farklı bir noktaya erişmiştir. Zira Bengal sahip olduğu ticari ve jeopolitik konum ile İngilizler için stratejik bir önem arz etmekteydi. 1757'de Fransızlarla giriştiği savaşta galip gelen şirket, Bengal'i alarak bölgede rakipsiz kalmıştır. 1757'de Bengal'i alan şirket tek başına Britanya'dan daha büyük bir kara parçasına ve nüfusa hükmetmeye başlamıştır. Yaklaşık 50.000 kişilik bir şirketin, 150 milyondan fazla insan nüfusunu yöneten bir organizasyon haline geldiği dikkati çekmektedir (Erçin, 2017). Ordular kuran ve o orduları besleyen, vergi düzenlemeleri yapan, her türlü ticareti bizzat yönlendiren, vergilendiren şirket, adeta bir devlet gibi hareket etmeye başlamıştır. Tüm bunların yanında şirketin çok büyük bir organizasyon haline gelmesinin, denetim sorunlarının baş göstermesinin ve şirket yöneticilerinin zamanla başına buyruk hareket etmesinin ticari olarak bazı olumsuzlukları beraberinde getirmeye başladığı gözlenmektedir (Bulut, 2003). Ticari zararların yavaş yavaş ortaya çıkması, şirketin kraliyetten bağımsız şekilde otonom hareket etmeye başlaması gibi sebepler İngiliz Devleti'nin de rahatsızlıklarının başlamasına sebep olmuştur. Bu sebeplerdendir ki İngiltere, şirketin işleyişine daha fazla müdahale etme ve kontrol etme çabası göstermeye başlamıştır. İngiltere'nin kontrol etme isteği, şirketin yöneticilerinin ise dış müdahalelerden duyduğu rahatsızlıklar İngiliz devleti ile şirket arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına zemin hazırladığı görülmektedir. Tüm bunların neticesi olarak İngiliz Parlamentosu şirket için "Düzenleme Kanunu" adıyla bir kanun çıkarmıştır. Bu kanunun İngiltere devletinin adeta devletleşen şirketi kontrol alma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. İngiliz devletine şirketi denetleme ve düzenleme yetkisi veren bu kanun ile ilk kez İngiltere Devleti 1773'te Hindistan'a genel vali atamıştır. Genel valinin atanması 1600 yılında Hindistan'a sömürgecilik ve ticaret için gelen Doğu Hindistan Şirketinin bir nevi devlet kontrolü altına girdiğinin de göstergesidir (Bulut, 2003). Devlet denetiminde bir süre daha faaliyetlerine devam eden şirket; ticari faaliyetlerinin zayıflaması, farklı ticari şirketlerin de bölgede faaliyet göstermeye başlaması, Hindistan'da çıkan isyanların bastırılmasında etkisiz kalması gibi sebeplerden dolayı 1858 yılında Kraliçe Victoria tarafından bütün yetkileri kaldırılarak devlete devredilmiştir. Şirketin yetkilerinin alınmasından itibaren Hindistan doğrudan İngiliz devleti tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

Doğu Hindistan Şirketi, modern dünyanın ilk küresel şirketlerinden birisi olarak faaliyetlerine başlamıştır. Şirketin Hindistan'da yürüttüğü faaliyetler ile İngilizlerin bölgeye yerleşmesi, bölgede kalıcı hale gelmesinde önemli role sahip olduğu görülmektedir. İngiliz sömürge siyasetinin yayılma çabalarının bir parçası olarak Hindistan'ı sömürgeleştirmesinin başrolünde Doğu Hindistan Şirketi yer almıştır. Şirketin ilk ticari faaliyetlerine başladığı 1601 yılında dünya tekstil sektörünün önemli merkezlerinden biri Hindistan'dı. Yine Avrupa'ya giden

baharat, Hindistan'ın en önemli gelir kaynaklarındandı. Avrupalıların sömürgeci emellerle bölgeye gelmesinden önce, Hindistan kendi ekonomisine ve ticari hayatına hâkim konumda bulunmaktaydı. Ancak Avrupalıların bölgeye gelmesi ve özellikle İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin Hindistan'da yapmış olduğu faaliyetlerin, zaman içerisinde bölgeyi yoksullaştırdığı ve zenginliğin İngiltere'ye transfer edildiğini göstermektedir. Hindistan'ın ihraç ettiği ürünleri ithal etmeye başlaması, üreten toplumdaki tüketen topluma geçişin hızlanması, endüstrinin ve üretimin zayıflaması şirketin faaliyetlerinin sonucudur. Bu ekonomik sonuçların yanında bölgedeki siyasi yapıların ortadan kalkması -Babür İmparatorluğu gibi- siyasi ve askeri üstünlüğün el değiştirmesi de yine İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin marifetidir. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, 17. ve 18. yüzyıllarda İngiliz sömürgeciliğinin taşıyıcısı olarak hizmet etmiştir. Şirket, kraliyet tacı adına sömürgeleştirdiği Hindistan'dan önemli bir zenginliği ana vatan İngiltere'ye taşımıştır. Yine birçok İngiliz tüccar şirketin oluşturduğu ticari faaliyetlerden yararlanarak zenginlik elde etmiştir. İngiliz Devleti'nin Hindistan'dan elde ettiği zenginlik ile birçok savaşı finanse ettiği, başka bölgelerin sömürgeleştirilmesinde buradan gelen kaynakları kullandığı vurgulanması gereken bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde şirket, başlangıçta kendisine biçilen misyonu fazlasıyla yerine getirerek Hindistan'ın İngiltere tarafından sömürgeleştirilmesinde İngiliz sömürge siyasetine önemli hizmetler etmiştir.

4. Virginia Şirketi

İngiltere'nin sömürge tarihinde ilk çabaları 16. yüzyıl sonlarından itibaren başladığından daha önce bahsedildi. Bu dönemlerde deniz aşırı keşif ve korsanlık faaliyetlerinin getirdiği tecrübe, Avrupalı devletlerin sömürge faaliyetlerinde İngiltere'nin epey önünde yer almaları, İngiltere'nin bu sömürgeci çabalarını tetiklediğini göstermektedir. Bu noktada keşif ve korsanlık faaliyetlerinin başka bir aşamaya geçmesinde ve sömürgeci faaliyetlere girişilmesinde dönemin Kraliçesi I. Elizabeth ve en yakınındaki isimlerden Walter Raleigh'in rolünün önemli olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle Raleigh'in I. Elizabeth'i ikna etmesi ve Kuzey Amerika'ya koloni kurma amaçlı seferleri organize etmesinin önemli bir eşik olduğu görülmektedir (Cawston & Keane, 1896). Deniz aşırı seferler ile sömürgeler elde etme çabası içerisine giren İngiltere'nin, Avrupalılar tarafından işgal edilmemiş bölge arayışında kendisine hedef olarak belirlediği bölge, "yeni dünya" olarak da telaffuz edilen Kuzey Amerika'dır. Belirlediği bu bölgede sömürge amaçlı faaliyetlerde bulunmak isteyen İngiltere'nin temel amacı altın ve gümüş başta olmak üzere değerli madenlere ulaşmak ve kalıcı koloniler kurmaktır. Bu hedef doğrultusunda ilk olarak Walter Raleigh'in organizasyonu ile Roanoke'ye koloni kurmak amacıyla ilk seferi düzenlediği görülmektedir. Ancak işler İngilizlerin beklediği gibi gitmemiş ve sefer; iklim koşulları, yetersiz gıda, hastalıklar ve yerlilerle karşılaşma gibi sebeplerle yerleşimcilerin ölümü ile sonuçlanmıştır (Cawston & Keane, 1896). Kayıp koloni olarak da bilinen ve kıtaya varan İngilizlerin hayatlarını kaybetmesi ile sonuçlanan bu başarısız girişimin I. James dönemine kadar sömürge çabalarını sekteye uğrattığını söylemek mümkündür. Ancak bu çabalardan elde edilen tecrübeler ışığında, Kral I. James'in de teşvikleriyle tekrar canlanan İngiliz sömürgeci arzuları, 1607 yılında günümüzdeki James Nehri çevresinde, Virginia'da kurulan Jamestown kolonisi ile tekrar başlamıştır (Neill, 1869). Jamestown kolonisinin kurulması ile İngiltere'nin, Kuzey Amerika'da kalıcı koloniler kurma çalışmalarını hızlandırdığı görülmektedir. Bu noktada Jamestown'ın kurulmasında ve kalıcı bir koloni olarak Kuzey Amerika'da İngilizlerin varlığını sürdürmesinde pay sahibi olan önemli bir şirket karşımıza çıkmaktadır. İşte bu "Virginia Company of London" olarak da bilinen Virginia Şirketi'dir. İngiltere'ye "yeni dünyanın" kapısını aralayan bu şirketin incelenmesi, şirketin İngiliz sömürge siyasetindeki ve Kuzey Amerika'nın sömürgeleştirilmesindeki rolünü göstermesi açısından önemlidir.

İngiliz sömürgeciliğinin ana taşıyıcılarından birisi olarak ele aldığımız sömürge şirketlerinin en önemlilerinden birisi de Virginia Şirketidir. Londralı tüccarların bir araya gelerek kurduğu ve I. James tarafından 10 Nisan 1606'da verilen imtiyazla Kuzey Amerika'da keşifler yapmak, sömürge kolonisi kurmak gibi yetkiler verilen Virginia Şirketi; ticari, siyasi ve hatta dini amaçları da taşıyan bir organizasyon olarak şekillenmiştir. Amerika kıtasında İngiltere'nin önemli

rakiplerinden İspanya'nın elde etmiş olduğu sömürgeler ve bu sömürgelerden elde edilen zenginlikler sebebiyle, İngiltere'nin de kıtanın kuzeyini İspanya ile benzer amaçlar için kendisine hedef seçtiği görülmektedir. İngiltere'nin daha önce Kuzey Amerika'da denediği ve başarısız olduğu sömürge faaliyetlerini, yeni ve farklı yollar ile tekrar canlandırmak amacını taşıdığı söylenebilir. Bu noktada girişeceği yeni sömürgeci faaliyetler ve bu faaliyetlerin başarıya ulaşması oldukça önem arz etmekteydi (Hall, 2011).

İngiltere, sömürge amacıyla daha önce uyguladığı ve Hindistan'da başarılı olan "chartered company" modelini Kuzey Amerika için de uygulamak amacıyla Virginia Şirketinin kurulmasına izin vermiştir. Kuzey Amerika'daki altın, gümüş gibi değerli madenlerin elde edilmesi, başta yün⁴ olmak üzere İngiliz ürünleri için yeni pazarlar oluşturmak, İspanya karşısında daha güçlü bir konuma gelmek ve İspanya tehdidini azaltmak, tüm bunları yaparken de kıtayı Protestanlaştırmak Virginia Şirketi üzerinden İngiltere'nin ulaşmak istediği hedefler olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında şirketin yatırımcıları da şirketin yapacağı ticari faaliyetlerden önemli ölçüde kar elde etmeyi amaçlamaktaydı.

Şirketin Kuzey Amerika'da kurmakla yükümlü olduğu Jamestown kolonisi, İngiltere'nin Kuzey Amerika'da kalıcı olarak kurduğu ilk kolonidir ve kıtanın kapılarını İngilizlere açmıştır. Bu noktada İngiliz sömürgeciliğinin rüyalarının gerçekleşmesinin Virginia Şirketi ile başladığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda Jamestown kolonisi, İngilizler için gelecekte dünyanın farklı bölgelerinde kuracakları farklı sömürgeler için de tecrübe kazanacakları önemli bir başlangıçtı. Burada elde ettikleri tecrübelerin diğer sömürgeleştirilen bölgelerin ele geçirilmesinde ve kalıcı sömürge haline getirilmesinde etkisi yadsınamaz. İngiliz Kraliyeti adına ticaret yapma, sömürgeleştirme imtiyazı alan Virginia Şirketi'nin yatırımcıları, büyük beklentiler ile faaliyetlere başlamışlardır. Bu faaliyetlere geçmeden önce şirketin kurucuları ve bu kurucuların özelliklerine değinmek şirketin yapısını anlamaya yardımcı olacaktır.

Virginia Şirketi, 1606 tarihinde I. James tarafından verilen kraliyet imtiyazı ile kurulmuştur. Sömürge amaçlı kurulan şirketin kurucularına ve yatırımcılarına bakıldığında; özellikle tüccarların, soylu aristokratların, devlet adamları ve general düzeyinde askerlerin öne çıktığı görülmektedir. Şirketin yönetiminde Sir Robert Cecil, Sir Thomas Smith, Sir George Somers ve İngiliz sömürge tarihinde ayrıcalıklı bir yeri olan Richard Hakluyt gibi önemli isimlerin yer aldığı görülmektedir (Williamson, 1936). Özellikle Hakluyt, Kuzey Amerika'ya daha önce yapılan birçok sefere katılmış, bu seferlerde yaptığı gözlemler ve tespitlerle İngiliz sömürgeciliğine yön verecek fikirleri ortaya koymuştur. Sömürgecilik üzerine yazdığı yazılarda, İngiltere'nin neden ve nasıl Amerika kıtasını sömürmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Hakluyt gibi bir ismin şirketin önde gelenlerinden birisi olması oldukça önem arz etmektedir. Virginia Şirketine Kral I. James tarafından verilen imtiyaza göre şirketin 25 üyesi bulunmaktaydı. Bu üyeler şirketin başkanını seçme yetkisine sahipti. Bununla birlikte yine verilen imtiyaz karşılığında şirketin tüm gelirlerinin onda birini kraliyete verme zorunluluğu göze çarpmaktadır. Yine kurulacak olan kolonide, koloninin idaresi için meclis oluşturma yetkisi de şirkete verilen önemli yetkilere aittir (Williamson, 1936). Virginia şirketi Jamestown kolonisinin kurulmasını organize ederken, koloninin ayakta kalması, devamı ve buradan elde edilecek maddi çıkarları gözetmekle sorumlu idi. Jamestown kolonisinin kurulmasını takip eden süreçte ikinci bir kraliyet imtiyazı ile şirket, koloniye yönetici atama ve meclis oluşturma yetkisini aldı. Bu yetkide kralın veto hakkı saklı tutulmaktaydı. Bu noktada şirketin bir devletin sahip olacağı bütün yetkilere sahip olduğunu ve bunları koloninin yönetilmesinde kullandığını söylemek mümkündür (Cawston & Keane, 1896).

Kuzey Amerika'da ticaret yapmak ve koloni kurmak amacıyla yerleşimcileri kıtaya taşımakla yükümlü olan Virginia Şirketi'nin, bu amaçlar çerçevesinde faaliyetlerine başladığı ve ilk olarak Kuzey Amerika'ya üç gemi gönderdiği görülmektedir. Susan Constant, Godspeed ve Discovery adlarını taşıyan bu üç gemi, denizci Christopher Newport öncülüğünde 104 yerleşimci

---

⁴ İngiliz yünleri için pazar arayan İngilizler, kısa süre sonra yün ürünlerinin Kuzey Amerika için çok da karlı bir ticaret olmadığını görüp daha çok farklı tarım ürünlerine ve bunların ticaretine yöneldiler. Bunlar tütün, patates, pamuk gibi ürünlerdi.

ile 1607'de bugün James nehri olarak bilinen bölgeye varmış ve burada Jamestown kolonisi kurulmuştur (Neill, 1869). Ancak en az koloninin kurulması kadar önemli bir diğer husus, koloninin ayakta kalması ve sürekli hale gelmesiydi. Geçmişte yaşanan kötü tecrübelerin tekrarlanmaması adına en fazla üzerinde durulan hususun, koloniyi ayakta tutmak olduğu görülmektedir. Bu amaçla kıtaya yeni yerleşimci taşıma faaliyetlerini hızlandıran şirket, 1609 yılında kraliyetten aldığı yeni bir imtiyaz ile yeni yerleşimciler Jamestown kolonisine taşımıştır. Ancak İngiliz yerleşimcilerin kurdukları kolonide birçok zorlukla karşılaştıklarını belirtmek gerekir. Özellikle “açlık zamanı” olarak adlandırılan 1609-1610 tarihlerinde birçok yerleşimci yetersiz gıda, hastalık ve yerlilerle savaşlarda hayatlarını kaybetmişlerdir. Öyle ki yerleşimcilerden insan eti yiyenler ortaya çıkmış, hatta eşini yiyen bir yerleşimci idam edilmiştir (Williamson, 1936). Tüm bu gelişmelere rağmen şirketin koloniyi ayakta tutmak amacıyla her türlü girişimi yaptığı görülmektedir.

Virginia şirketi, “yeni dünyaya” ilk ayak bastığında zengin altın ve gümüş kaynaklarıyla karşılaşmayı ve bunları İngiltere'ye taşımayı amaçlamaktaydı. Ancak kıtaya vardktan sonra bu beklentilerinin gerçekliği noktasında hayal kırıklığına uğradıkları söylenebilir. Uzun süre şirketin temel amacı koloniyi ayakta tutabilmek ve bunun için finansal kaynak oluşturmak olmuştur. Kuzey Amerika'ya uyum süreci olarak da bu süreci değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte şirketin, bir yandan koloniyi ayakta tutmaya çalışırken bir yandan da ticaretini yapabileceği alternatif ürün arayışlarına başladığını belirtmek gerekir. Zira koloninin kuruluşunun temel amacı ticaret ve sömürmekti. Virginia Şirketinin ve yatırımcılarının ilk zamanlar, balıkçılık ve ufak tefek ticari faaliyetler dışında bekledikleri karşılığı alamadıkları görülmektedir. Bu noktada İngiliz yerleşimcilerden John Rolfe'ün ithal tütünler ile yerli tütünleri melezleyerek içilebilir tütün yetiştiriciliğini keşfetmesi ve Jamestown'da tütün yetiştiriciliğine başlanması Virginia Şirketi için önemli bir eşiktir. Rolfe öncülüğünde girişilen tütün üretimi ilk meyvelerini vermiş, İngiltere ve Avrupa'ya ürün ihracatı başlamıştır (Williamson, 1936). Virginia Şirketi'nin, uzun süren arayışlarından sonra İngiltere ve Avrupa'ya tütün ticaretinden önemli bir gelir elde etmeyi başardığı görülmektedir. Tütünün ticari bir ürün olarak keşfi ile Jamestown kolonisi için de en önemli gelir kaynağı uzun zaman tütün olmuştur. Virginia Şirketi, tütün ticaretini yaparken bir yandan da koloniye yerleşimci taşımaya devam etmiştir. Koloninin ayakta kalması ve şirketin faaliyetlerinin devamı için yeni yerleşimcilerin koloniye getirilmesi önem arz etmekteydi. Zira özellikle dönem dönem yerlilerle çıkan çatışmalar, hastalıklar gibi sebeplerle kolonideki yerleşimciler hayatlarını kaybetmekteydiler. Şirket tarafından koloniye taşınan yerleşimci sayısına bakıldığında ise 1607 yılından 1624 yılına kadar Şirket yaklaşık 8500 yerleşimciyi koloniye taşımıştır (Craven, 1957).

Virginia Şirketi'nin koloniyi ayakta tutmayı başardıktan sonra ticari faaliyetleri öncelikle çabası görülmektedir. Bununla birlikte koloninin yönetilmesi de önemli bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada kraliyet imtiyazı ile şirkete verilen meclis kurma ve bu meclis üzerinden koloninin idare edilmesi yetkisi ile 1619'da 22 kişiden oluşan temsilciler meclisinin (House of Burgesses) kurulduğu görülmektedir. Her ne kadar mecliste alınan kararların Londra'dan onay alması gerekse de bu girişim İngiliz sömürgeciliği açısından da önemli bir tecrübe olarak karşımıza çıkmaktadır (Cawston & Keane, 1896). Zira ilerleyen dönemlerde İngilizlerin elde ettiği sömürgelerin yönetiminde bu tecrübeden önemli ölçüde faydalandığını söylemek mümkündür.

Virginia Şirketi, Kuzey Amerika kıtasının İngiltere tarafından sömürgeleştirilmesi için önemli bir adımdı. Başlangıçta ticari faaliyet gerçekleştirmekte zorlanan şirket, tütün ticareti ile belli bir gelir elde etmesine rağmen zaman içerisinde ticari faaliyet noktasında zayıflamaya başladı. Buna yerlilerle olan mücadeleler de eklenince, Jamestown kolonisi şirket açısından verimli olma noktasında hem kraliyet hem de yatırımcılar açısından şüpheler taşımaya başlamıştı. Özellikle 1622 yılında Amerikan yerlileri ile koloni yerleşimcileri arasında büyük bir savaşın ortaya çıkması ve koloninin üçte birinin bu savaşta yok olması şirket açısından sonun başlangıcı olarak kabul edilebilir (Smith & Grizzard, 2007). Tüm bu yaşananlar sonrasında, hali hazırda şirketin verimliliğini ve varlığını sorgulayan kraliyet, 1624 yılında şirketin tüm yetkilerini

kaldırma kararı almış ve Jamestown kolonisini doğrudan kraliyete bağlı hale getirmiştir. Şirket faaliyetlerini sona erdirildiğinde ise kolonide yaklaşık 1200 yerleşimci yaşamaktaydı (Williamson, 1936).

Kuzey Amerika'nın İngiliz sömürge tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır. 1607'de ilk sömürge kolonisini kuran İngilizler, 18. yüzyıl ortalarına kadar Kuzey Amerika'da toplamda on üç koloni kurmuşlar ve "yeni dünyayı" inşa etmişlerdir. İngiltere'nin Kuzey Amerika'yı sömürge altına alması, dünya siyasi tarihi için de bir dönüm noktası olmuştur. 20. yüzyılın süper gücü haline gelecek olan Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunun temelleri İngilizlerin Virginia Şirketi üzerinden kıtayı işgal etmeye başlamaları ile atılmıştır. Bu bağlamda Virginia Şirketinin hem İngiliz sömürgeciliği hem de dünya siyasi tarihi açısından önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamak anlam kazanmaktadır.

5. Kraliyet Afrika Şirketi

İngiltere, sömürgeciliğe başladığı 16. yüzyıl sonlarından itibaren sömürgeci politikalarını sürekli geliştirmiş, tadına vardığı zenginlik ve gücü artırmanın yollarını aramıştır. Bu arayışın onları getirdiği yerlerden birisi de köle ticaretidir. Bu ticaretin merkezi ise Afrika kıtası olmuştur. Bütün Avrupa ülkeleri köle ticaretinin bir şekilde içerisinde yer almıştır. Zira ilk olarak Portekizliler, 15. yüzyılda Gine Sahillerinden esir aldıkları insanları köle olarak köle pazarlarında satmış ya da sahip olduğu tarım plantasyonlarında çalıştırmıştır. Afrika kıtası zamanla köle ticaretinin merkezi haline gelmiş ve Avrupalıların sömürgeci faaliyetlerinin de bir parçası olmuştur. İngilizler 17. yüzyıl ortalarından itibaren özellikle Kuzey Amerika'da kurdukları kolonilerde geniş plantasyonlar kurmuş ve buralarda birçok tarım ürünü yetiştirerek önemli ticari gelir elde etmeye başlamışlardır. Plantasyonlarda daha fazla ürün elde etme isteği, el emeği yoğun olan tarım işlerini yerine getirecek insan ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İngilizler için çözüm yolu, Afrika kıtasından köle ticareti ile insanları kıtaya taşımak olmuştur. İngilizler 1640-1807 yılları arasında 3,1 milyon insanı Afrika kıtasından kendi sömürgelerine köle olarak taşımıştır.⁵Kölelik ve köle ticareti İngiliz sömürgeciliğinin en büyük parçalarından birisidir. Sömürgeci faaliyetlerini köleleştirdiği insanlar ile ayakta tutan İngilizler, imparatorluklarını kölelerin emekleri ve yaşamları üzerine kurmuştur. Sadece İngilizler değil tüm Avrupa, köle ticaretinden doğrudan yahut dolaylı olarak büyük karlar elde etmişlerdir.

İngiliz sömürgeciliğinin bir parçası olan köle ticaretinin baş aktörlerinden birisi olarak karşımıza Kraliyet Afrika Şirketi çıkmaktadır. Kraliyet Afrika Şirketi, 1662 yılında kurulan Afrika'ya Ticaret Yapan Kraliyet Maceracıları Şirketinin (The Company of Royal Adventurers Trading into Africa) devamı niteliğinde bir şirkettir (Scott, 1903). 1662'de kraliyet berati ile kraliyet ailesi ve İngiliz tüccarlar tarafından kurulan Afrika'ya Ticaret Yapan Kraliyet Maceracıları Şirketi faaliyet gösterdiği süre zarfında başarılı olamamıştır. Başarılı olamamasında özellikle Hollandalılarla girişilen mücadele ve ticari faaliyetlerin karlılığının düşük olması etken unsurlar olmuştur. Bu noktada daha sonra İngiliz tahtına geçecek olan II. James (Duke of York) Afrika'da var olmanın önemini kavramış; şirketin yapısının ve yetkilerinin değiştirilmesinin daha karlı bir ticarete kapı açacağını düşünmüştür. Bu minvalde 1672'de Afrika'ya Ticaret Yapan Kraliyet Maceracıları Şirketinin sahip olduğu ticari imtiyazlar iptal edilerek, liderliğini II. James'in yaptığı Kraliyet Afrika Şirketinin daha geniş yetkilerle ve faaliyet alanı da genişletilerek kraliyet ailesi ve bazı tüccarlar tarafından kurulduğu görülmektedir (Scott, 1903). Şirketin hissedarları arasında kraliyet aile mensupları, soylular ve tüccarlar yer almaktaydı. Şirketin liderliğini, daha sonra kral olacak olan II. James yaparken şirketin başına yönetici olarak ise Prince Rupert (Duke of Cumberland) getirilmiştir. Prince Rupert, özellikle Atlantik köle ticaretinde bilinen ve şöhrete sahip bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Şirket Afrika'da çeşitli ticari faaliyetleri

⁵ Ayrıntı için Bkz. <https://www.nationalarchives.gov.uk/help-with-your-research/research-guides/british-transatlantic-slave-trade%20records/#:~:text=Britain%20was%20the%20most%20dominant,America%20and%20to%20other%20countries.>

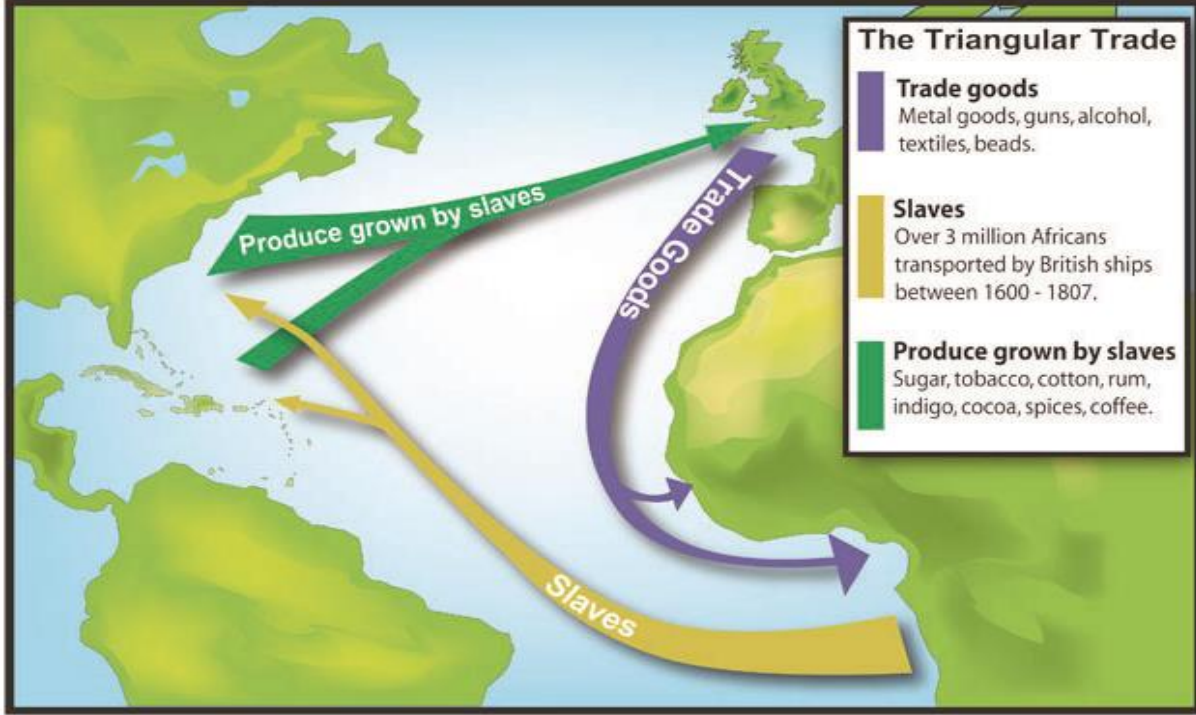
gerçekleştirme çabası içerisinde iken, özellikle Hollandalılarla kıyasıya bir rekabet içerisinde girmiştir. Şirketin temel faaliyet alanlarının altın, gümüş elde etme ve köle ticareti yapmak olduğu görülmektedir. Şirket, diğer şirketlerde olduğu gibi kraliyetin verdiği imtiyaz ile, Hıristiyan olmayan bölgeleri ele geçirme, yönetme, savaşa ve barışa karar verme yetkilerine sahipti. Birçok yetki ile donatılan şirket, kraliyet için de ayrı bir önem taşımaktaydı. Zira şirketin sahip olduğu imtiyaz anlaşmasına göre kraliyet, şirketin altın ve gümüş gibi maden keşiflerinden ya da ticaretinden elde ettiği gelirlerden üçte iki oranında pay alabilecekti. Bununla birlikte Kraliyet Afrika Şirketinin, kraliyet ailesinin uhdesinde olması ve bunun yanında kraliyet ailesinin mensupları tarafından yönetilmesi şirkete has bir diğer özellik olarak ortaya çıkmaktadır (Scott, 1903).

Kraliyet Afrika Şirketi'nin kurulmasının sebeplerinden birisinin, daha önce farklı bölgelerin sömürgeleştirilmesi için kurulan sömürge şirketlerinin başarısı olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki şirket kurulurken Hindistan'ı İngiliz sömürgesi haline getiren Doğu Hindistan Şirketi model alınarak kurulmuştur. Şirketin yapısına bakıldığında, hissedarların her yıl yöneticileri seçtiği; bir genel yönetici (governer), yardımcıları ve şirket işlerini idare eden yirmi dört asistanı belirlediği görülmektedir (Scott, 1903). Şirketin genel yönetimi de yine diğer şirketleri model alarak yapılmıştır. Bu noktada yöneticilerinin belirlenmesinde kraliyetin her zaman baskın bir rolünün olduğunu belirtmek gerekir. Kraliyet Afrika Şirketi özellikle 1672 yılındaki kraliyet imtiyazlarından sonra, Batı Afrika kıyılarında faaliyetlerine başlamıştır. Şirketin ana gündemi gelir getirici tüm ticaretleri yapmak üzereydi. Özellikle İngiltere'de üretilen ürünlerin Afrika kıtasında Pazar bulabilmesi temel arzuydu. Şirket özellikle tekstil, yün ürünleri başta olmak üzere İngiltere ve Avrupa'da üretilen ürünleri Afrika pazarına sunma ve karşılığında altın elde etmek amacıyla ticari faaliyetler yürütmüştür. Sadece altın değil, İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu ürünleri de Afrika'dan daha ucuza elde etmek şirketin amaçları arasında yer almaktaydı. Örnek olarak şeker ve fildişi gibi ürünler Afrika'dan temin edilmiştir (Günarşlan, 2019).

Şirketin Afrika'da faaliyet gösterirken, Afrika üzerinden Güney Amerika ile de ticaret yaptığı görülmektedir. Şirket, temel bir politika olarak bölgede kar elde edebileceği tüm ticari faaliyetlerin içerisinde bulunmuştur. Zira şirket için İsveç'ten aldığı demiri Afrika'da köleler ile takas edip, köleleri Güney Afrika'daki İspanyol veya Portekiz plantasyonlarının işçi ihtiyacını karşılamak için satıp karşılığında altın elde etmek oldukça karlı bir ticaretti. Bu ve benzeri ticari faaliyetler şirketin hızla büyümesini ve yüksek karlar elde etmesini sağlamıştır. Şirketin yaptığı ticarete en önemli hususlar doğru ürün ve zamanlama idi. Zira her ürün Afrika pazarında satılamıyordu. Yine Afrika-İngiltere arasında bir gemi yaklaşık 70 gün süre ile sefer yapabilmekte ve bu ticaret için düzenlenmesi gereken önemli bir husus olarak ortaya çıkmaktaydı. Yüksek kar elde etmenin ve bunu sürdürebilmenin şirket için oldukça önem bir husus olduğunu vurgulamak gerekir. Şirketin özellikle 1680-1692 tarihleri arasında çok büyük karlar elde ettiği ve hissedarlarına ödeme elde ettiği karlardan ödeme yaptığı görülmektedir. Şirket, ürün alıp satma odaklı faaliyetlerini sürdürürken özellikle köle ticaretinin ve köle ticaretinden elde edilen yüksek karların farkına varmıştır. Şirketin köle ticaretinin farkına varması ve köle ticaretine yönelmesi farklı bir dönemin kapısını aralamıştır (Günarşlan, 2019).

17. yüzyılda Kuzey Amerika'da hızlıca birçok koloni kuran İngilizlerin, bir yandan bu kolonileri ayakta tutmak için çabalarken, bir yandan da bu çabalarını ekonomik bir gerçekliğe dönüştürmenin peşinde olduğu gözlenmektedir. Bu noktada Afrika'da halihazırda var olan köle ticaretinden bir şekilde pay almak, kolonilerinin ihtiyaç duyduğu ucuz iş gücünü köleler üzerinden karşılamak amacıyla köle ticaretine başlamıştır. Kolonilerde kurulan büyük tarım plantasyonları, emek yoğun iş gücü gerektirdiği için Afrika'dan binlerce insan köle olarak kıtaya taşınmıştır. İşte bu taşımayı gerçekleştirenlerin başında gelen Kraliyet Afrika Şirketi, bu süreci oldukça karlı bir ticarete dönüştürmüş ve büyük karlar elde etmiştir. Şirketin faaliyet gösterdiği süre içerisinde, 17. yüzyılda başlayan ve İngiltere'ye büyük zenginlikler getiren Avrupa-Amerika-Afrika ticaret üçgeninin, Atlantik köle ticaretinin önemli aktörlerinden birisi olduğu görülmektedir. İngiltere'den yola çıkan İngiliz ürünleri Afrika'da köle insanlar karşılığında pazarlanıyor, Afrika'dan Amerika kıtasına taşınan köleler yine İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu ürünler yahut altın karşılığında satılıyordu. Burada oluşan ticarete "Atlantik Ticaret Üçgeni" de denilmektedir.

Aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere, 17. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında İngiltere Atlantik ticaretinde büyük rol almıştır. 19. yüzyılda İngiltere'nin "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" gücüne ulaşmasında Atlantik ticaretinin önemi büyüktür. Buradan elde edilen zenginlik, yeni bölgelerin işgal edilmesi ve sömürgeleştirilmesini hızlandıran unsurlardan birisidir (Günarslan, 2019).

Şekil 1. Atlantik Köle Ticaret Üçgeni

Kaynak: <https://exhibitions.abdn.ac.uk/university-collections/exhibits/show/a-north-east-story/scotland-africa-slavery-in-car>

17. yüzyıldan itibaren Afrika merkezli köle ticaretinin yaygın hale gelmesi ve çok karlı bir ticari faaliyet olarak görülmesi Avrupalı ülkeleri kıtaya çekmiştir. Kraliyet Afrika Şirketinin, zenginlik kaynağı olarak görülen köle ticaretinden İngiltere'nin pay almasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Şirket, köle ticaretinin yanı sıra İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu ürün ve hammaddelerin de temin edilmesinde pay sahibi olmuştur. İngiltere'nin siyasi ve ekonomik türbülans içerisinde bulunduğu 17. yüzyıl sonlarında, şirketin faaliyetleri ve getirdiği kazançlar İngiltere için can suyu olmuştur. Şirketin doğrudan kar ve zenginlik getirmesinin yanı sıra, özellikle Kuzey Amerika kolonilerinin ihtiyaç duyduğu iş gücüne köle ticareti ile yaptığı katkı da İngilizler için ayrı bir önem taşımaktaydı. Afrika'da yerli halkların sahip oldukları zenginliklere el koymakla kalmayan İngiltere, insanları köleleştirerek yerlerinden edip, sömürgelerinde köle olarak iskân etme politikasını da uygulamıştır. Şu hakikati ortaya koymak gerekir ki gerek İngiltere'nin gerekse Avrupa'nın günümüze dek süren zenginlik ve refahının ardında; 16. yüzyıldan itibaren zenginliklerine el koydukları, şehirlerini işgal ederek köleleştirdikleri, ticaretini yaptıkları ve sömürgelerinde köle iskân ettikleri Afrika halkı bulunmaktadır (Günarslan, 2019).

Kraliyet Afrika Şirketi, faaliyet gösterdiği süre zarfında İngiltere'ye Afrika'nın kapılarının açılmasında önemli bir mihenk taşıdır. Şirket sadece faaliyetleri ile değil, zamanla şirkete doğrudan bağlı olmayan İngiliz tüccarlarının kıtaya gelmesi, yerleşmesi ve ticaret yapmasının da önünü açmıştır. 20. yüzyıl ortalarına kadar Afrika'da sömürgeleri bulunan İngiltere'nin, burada kalıcı olmasında ve varlık göstermesinde şirketin rolü önemlidir.

Kraliyet Afrika Şirketi, Afrika kıtasındaki faaliyetleri devamlı kılmak adına ticaret depoları, ticaret merkezleri kurmuştur. Yine bunları korumak adına kaleler inşa etmiştir. Ancak zamanla şirketin faaliyetlerinin karlılığının düşmesi ve şirketin faaliyetlerinin zarar etmeye başlaması şirket yöneticilerini farklı arayışlar içerisine sürüklemiştir. Afrika'nın sahip olduğu ticaret potansiyelini göz önünde bulunduran şirket yöneticileri ve kraliyet, şirketin sahip olduğu ticaret tekelinin başka şirketler ve tüccarla paylaşılmasına karar vermiştir. Bu yolla şirketin, başka ticari girişimlere ticaret yapma izni vererek gelir elde etmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bununla birlikte şirkete, Afrika'da gerçekleşen ticareti kontrol etme ve bölgedeki faaliyetlerin İngiltere lehine olacak şekilde yönlendirilmesi gibi misyonlar yüklenmiştir. Bir süre hem ticari faaliyetlerden hem de ticaret tekeli paylaşma yolu ile gelir elde etmeye devam eden şirket, zamanla zarar etmeye ve fonksiyonunu yitirmeye başlamıştır. Kendisine yüklenen misyonu süreç içerisinde kaybeden şirket, 1752 yılında yine kraliyet tarafından feshedilmiştir (Günarslan, 2019). İngiliz sömürge siyasetinin bir parçası olarak faaliyetleri ile kendisine yüklenen misyonu yerine getiren şirket, İngiliz sömürgecilğine önemli katkılar sunarak İngiliz sömürge siyasetinde yerini almıştır. Yapmış olduğu ticari faaliyetlerden elde edilen zenginliklerin İngiltere'ye taşınmasının yanında, İngiliz kolonilerinin ihtiyaç duyduğu ucuz iş gücünün köleleştirilen Afrika halklarından karşılama da etkili olmuştur. İngiltere'nin şirketle birlikte Afrika insanların bedenleri ve ruhları üzerinden elde ettiği zenginlik ve güç, İngiltere'nin karanlık yüzünü ve yüzleşmesi gereken sömürge geçmişini göstermesi açısından tarihteki yerini korumaktadır.

6. Sonuç

Dünya tarihinde, tarihe yön veren olaylar ve gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan birisinin de şüphesiz sömürgecilik ve hatta Avrupa sömürgecilği olduğunu söylemek mümkündür. 15. yüzyılda ortaya çıkan Avrupa sömürgecilği, beraberinde devletler arasında rekabeti de getirmiştir. Başta ekonomik bir yarış halinde ilerleyen bu rekabetin zamanla siyasi ve askeri rekabete dönüştüğü görülmektedir. Avrupalıların dünyanın farklı bölgelerinde giriştiği bu rekabetin kazananı ise 19. yüzyıla gelindiğinde bir sömürge imparatorluğu kurmuş olan İngiltere'dir. İngiltere'nin bir sömürge imparatorluğuna dönüşmesinde uyguladığı başarılı sömürge siyasetinin katkısını belirtmek gerekir. Bu noktada bu sömürge siyasetini anlamamanın bir parçası olarak İngiliz sömürge şirketleri karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda bu sömürge şirketleri üzerinden ortaya konulmaya çalışıldığı gibi İngiltere'nin sömürge imparatorluğu haline gelmesinde sömürge şirketlerinin rolü büyüktür. Doğu Hindistan Şirketi, Hindistan'ı sömürgeleştirerek İngiliz İmparatorluğunun bir parçası yaparken; Virginia Şirketi "yeni dünya" olarak görülen Kuzey Amerika'nın kapılarını İngilizlere açmıştır. Afrika sahillerinden elde ettiği altın, gümüş gibi değerli madenlerin yanı sıra İngiliz sömürgelerine köle taşıyan ve köle ticaretinde önemli rol oynayan Kraliyet Afrika Şirketi, İngiliz sömürgecilğinin Afrika'daki ticaretten elde ettiği zenginliklerde önemli katkılar sunmuştur. Dünyanın farklı bölgelerini bu şirketler üzerinden işgal eden, sömüren ve zenginlikleri İngiltere'ye aktaran İngiliz sömürgecilğinin en önemli aparatı her daim sömürge şirketleri olmuştur. Bu bağlamda bu çalışmada İngiliz sömürge siyasetini anlamlandırmak, sömürge faaliyetleri üzerinden bu siyasal aklı somutlaştırmak ana gayedir. Bu gaye İngiliz sömürge şirketleri ve bu şirketlerin İngiliz sömürgecilğindeki yerinin ve öneminin ortaya konulması ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmanın özellikle ülkemizde bu alandaki literatüre katkı sağlaması ve akademik karşılık bulması hedeflenmektedir.

Kaynakça

Ağaoğlu, A. (1929). İngiltere ve Hindistan. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Barrow Ian J. (2017). The East India Company 1600. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

- Bulgur, D. (2004). Ticaretten sömürgeciliğe XIX. yüzyılda Hindistan ve İngiliz hâkimiyeti. *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 17, 63-102.
- Bulut, Y. (2003). Hindistan'da Sömürgecilik, Oryantalizm ve William Jones. *Sosyoloji Dergisi*, 6, 71-106.
- Cawston G. & Keane A. H. (1896). *The Early Chartered Companies (a.d. 1296-1858)*. London: E. Arnold.
- Craven W. F. & Virginia 350th Anniversary Celebration Corporation. (1957). *The Virginia Company Of London 1606-1624*. Virginia: Virginia 350th Anniversary Celebration Corp.
- Erçin, A. (2017). İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası ve Kumpanyanın Ticari Faaliyetleri (1600-1858). *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 4(2), 111-133.
- Ferguson, N. (2011). *İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirishi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ferro, M. (2017). *Sömürgecilik Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Grizzard F. E. & Smith D. B. (2007). *Jamestown Colony : a Political Social And Cultural History*. California: ABC-CLIO.
- Günarşlan, H. (2019). İngiliz Afrikan Şirketi 1672-1752: Kaleleri, Köle Ve Altın Ticareti. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (30) , 704-718.
- Hall, T. (2011). Shareholder Activism in the Virginia Company of London, 1606–1624. In: Koppell, J.G.S. (eds) *Origins of Shareholder Advocacy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kuş Büyüktaş, C. (2019). İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin Kuruluş Aşamasında İngilizlerin Hindistan'a Yerleşme Çabaları. *Mavi Atlas*, 7 (2), 275-293.
- Neill, E. D. & Joseph Meredith Toner Collection. (1869) *History of the Virginia Company of London*. Albany, N.Y: J. Munsell.
- Özcan, A. (2000) "Hindistan", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 22, 294-295.
- Scott, W. R. (1903). The Constitution and Finance of the Royal African Company of England from Its Foundation Till 1720. *The American Historical Review*, 8(2), 241–259.
- Williamson J. A. (1936). *A Short History of British Expansion: The Old Colonial Empire (2nd ed.)*. London: Macmillan.

Humanitarian Foreign Policy As Soft Power: Türkiye As An Emerging Global Actor

Zehra Nilüfer Karacasulu, İrem Aşkar Karakır

1. Introduction

It is commonly known that the traditional actors of humanitarianism are the United Nations (UN) agencies and the International Committee of the Red Cross. Yet, humanitarian assistance (HA) and humanitarian diplomacy (HD) also involve the activities of states besides the activities carried out by the international humanitarian organizations and non-state actors. As humanitarianism becomes part of state's foreign policy, states display unilateral, bilateral and multilateral efforts. Today, other than traditional governmental actors such as the United Kingdom, Norway and Sweden, there are emerging actors as humanitarian needs have steadily grown globally in the last two decades. This article draws attention to the humanitarianism in Türkiye's foreign policy as an emerging actor. Turkey's growing humanitarianism in foreign policy increases its credibility and attraction abroad thus sponsoring its soft power in international relations.

Türkiye is an early example of an emerging global actor in the post-Cold War period as Bosnia and Somalia were its first humanitarian involvements. It is among the largest donors of HA in international government funding in the last couple of years that largely involves expenditure on hosting Syrian refugees. According to the Global Humanitarian Assistance Report (2021, p. 50), it contributed 0.98 percent of its gross national income as international HA in 2021. It is puzzling to observe that on the one hand, Türkiye is among the 40 countries having high levels of humanitarian need, with 2,7m people identified as "having in need" (Global Humanitarian Assistance Report, 2021, p. 22) and one of the largest recipients of European HA (Cihangir-Tetik & Müftüler-Baç, 2021, p. 440); whereas on the other hand, it is a significant humanitarian aid donor.

Focusing on Türkiye's humanitarian foreign policy, firstly Türkiye stood by the people of Bosnia and Herzegovina in their difficult times. Secondly, Türkiye did not stay indifferent to the humanitarian drama that emerged when the civil war in Somalia was combined with hunger and famine, and the Turkish government made many attempts to draw the attention of the international community to the region. Thirdly, since humanitarian crisis in Syria forced half of the population to flee their homes, Türkiye accepted them and became the country hosting the largest number of refugees in the world. Though there are other emerging actors in HA and HD, the state, which has been one of the most outstanding in recent decades has been Türkiye. In this regard, it is crucial to analyze and to evaluate the key characteristics and implementation areas of Türkiye's humanitarianism in foreign policy as a soft power instrument.

According to Joseph S. Nye (2004), soft power is the ability of a state to impose its influence over other states in international relations through attraction based on culture, political values and policies rather than employing coercive instruments. HD and HA have become important in foreign policies of states over the past two decades and it has been widely used by governments to promote positive images abroad. The dynamics of the 21st century's international system have offered Türkiye greater opportunity for maneuver and there has been a noticeable increase in the use of HD by Türkiye which supports its soft power ability. In this regard, this article seeks to analyze humanitarian foreign policy of Türkiye as soft power, particularly focusing its characteristics and implementation areas.

Existing studies concentrate on Türkiye's humanitarian aid and peace-building efforts in Africa in general and Somalia in particular (Akpınar, 2013; Baird, 2016, Donelli, 2018, 2022; Haşimi, 2014; Özerdem, 2013, Özkan & Orakçı, 2015; Tank, 2013; Thiessen, & Özerdem, 2019; Turhan, 2021; Zengin & Korkmaz, 2019), on humanitarian aid towards Rohingya refugees in Bangladesh and Myanmar (Arslan, et al. 2022), on the role of Türkiye's non-governmental

organizations (NGOs) in humanitarianism (Aras & Akpınar, 2015; Bahçecik & Turhan, 2022; Boztaş, 2019; Çelik & İşeri, 2016; Mehmetçik, 2019; Turhan & Bahçecik, 2021); on its humanitarian approach toward Syrian refugees (Gibarti, 2021) and on its diplomatic co-operation for peace-building and mediation efforts (Aras, 2012; Davutoğlu, 2013b). Increasing number of contemporary studies demonstrate that Türkiye is in rise as an emerging actor in humanitarian foreign policy.

In the following section, the article examines the limited literature on emerging global actors in humanitarian foreign policy and attempts to outline similarities in their humanitarian foreign policy practices. Then the key characteristics of Türkiye's humanitarian foreign policy are analyzed focusing particularly on the important implementation areas: humanitarian aid and development assistance, support for Syrian refugees, peace-building and mediation efforts. One of the most influential motives in Türkiye's humanitarian foreign policy has been strengthening its soft power.

2. Emerging Actors In Humanitarian Foreign Policy

Mostly, traditional governmental actors perform HA in foreign policy such as the United Kingdom, Norway and Sweden, yet in recent decades there has been increased involvement of emerging global actors including Turkey, Indonesia, India, China, Brazil, the United Arab Emirates (UAE) and Qatar. The most common component of HA and HD practiced by these emerging actors has been humanitarian aid. Below the focus will be on humanitarian foreign policy practices by emerging actors.

Indonesia is among emerging actors in humanitarian foreign policy although it is also receiving foreign aid. Its main interests are raising its regional profile, its identity as a member of the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) and as a Muslim-majority country and appeasing the Muslim population at home. Its humanitarianism is linked to anti-colonialism and cultural values. There is no single entity that holds a monopoly and leads Indonesia's humanitarian engagements, thus both state and non-state actors are engaged such as military and civil society. Leading practices include demonstrating leadership in resolving crises in the ASEAN; supporting interests of the Muslim communities; helping in the Rohingya humanitarian crises in Myanmar; defending interests of the Palestinians; and assisting communities faced with natural disasters (Marzuki & Tiola, 2021; Purnama et al., 2019).

India, similar to Indonesia and Turkey, is on the one hand an aid recipient and on the other hand a humanitarian aid donor. India provides aid to compete with China in certain regions, particularly to build new alliances and to further its trade, energy, and political interests. Its main activities are providing humanitarian aid to Southeast Asian countries, Africa, and Afghanistan. Similar to Indonesia there is no single entity that holds a monopoly and leads India's humanitarian engagements, thus both state and non-state actors are engaged in providing decentralized assistance (Chanana, 2009). Its humanitarian foreign policy is also linked to anti-colonialism and cultural values and involves respect for humanitarian principles and sovereignty of the recipient state.

China's commitment to humanitarian foreign policy has considerably increased since the coming power of Xi Jinping in 2012, reflected with a substantial rise in humanitarian aid (Gong, 2021, p. 238; Lin, 2021, pp. 224-225). China's humanitarian response has mostly been directed towards conflict zones and natural disasters through conflict management and humanitarian aid. South-east Asia has attracted its greater attention, but China (Gong, 2021, p. 245) has also provided assistance for conflicts and natural disasters in different regions such as for 2004 tsunami in Indonesia, 2010 earthquake in Haiti, 2011 refugee crisis in Libya and 2014 Ebola epidemic in West Africa (Lin, 2021, p. 224). China has emphasized on sovereign equality, non-interference in domestic affairs and non-conditionality in HA and HD (Huang, 2019, p. 5). China has prioritized a state-centric approach bypassing civil society actors in delivering humanitarian

aid (Hirono, 2013, pp. 202-203). Besides humanitarian motivations, China's HA and HD has had two drivers: image-building and economic considerations. In order to secure Belt and Road Initiative (BRI), China has shown greater commitment to HA to countries located within the route of BRI (Lin, 2021, p. 221).

Brazil has also demonstrated active humanitarian foreign policy since the early 2000s through providing humanitarian aid and accommodating refugees. Religious, historical, and cultural values have largely determined Brazil's humanitarian foreign policy. In this regard, former Portuguese colonies and Latin American countries have constituted the key recipients of Brazil's humanitarian aid (Semrau & Thiele, 2017, p. 287). As Burges (2014, p. 357) points out, the size of Brazil's foreign aid has been modest. Apart from humanitarian concerns, Brazilian policy-makers have also sought to advance their national economic and political interests (Burges, 2014, pp. 355-356) including strengthening of soft power and trade relations (Burges, 2014, p. 368; Semrau & Thiele, 2017, p. 303). In addition, Brazil accommodated an estimated number of 4,6m Venezuelans between 2015 and 2020, becoming the second destination for Venezuelan asylum seekers (Aguiar & Magalhaes, 2020, p. 642).

The UAE is another emerging actor in humanitarian foreign policy. Arabism and Islamism were the two important factors in its policy prior to the twenty-first century (Al-Mezaini, 2017, p. 226), thus it provided humanitarian aid mostly to the Arab states. Since the early 2000s, the UAE has seen HA as an instrument to strengthen both its regional and global position and used HA as a soft power tool to consolidate its image abroad and to reinforce its international influence. By 2004, the UAE organised the first Dubai International Humanitarian Aid and Development Conference and Exhibition, which has been held every year since then (Krzyszowski, 2022, p. 4). Its humanitarian foreign policy is carried mainly through the Ministry of International Cooperation and Development, the Khalifa Bin Zayed Al Nahyan Foundation and Dubai Cares. Following the outbreak of the Arab Spring, the UAE prioritized delivering humanitarian aid to Arab countries, which experienced uprisings in order to support stability and to counter the rise of non-state actors such as the Muslim Brotherhood (Al-Mezaini, 2017, pp. 226, 237). By July 2014, the UAE became the first participant to the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)-Development Assistance Committee (DAC) gaining access to policy dialogue and exchange with the DAC states. This development has highly contributed to the visibility and reputation of its humanitarian activities (Al-Mezaini, 2017, pp. 232-233).

Lastly, Qatar has prioritized providing humanitarian aid to the Arab states, but its recipients are from a wide geography ranging from Cuba to Mozambique and from Haiti to Sri Lanka (Zureik, 2018, pp. 786, 789). In addition to humanitarian motivations, Qatar's commitment to humanitarian foreign policy has largely aimed at strengthening its soft power. Qatar has relied on both official and non-governmental channels in the distribution of humanitarian aid. Official channels include the Qatar Development Fund and the International Cooperation Department of the Ministry of Foreign Affairs (Barakat et al., 2019, p. 69; Naier, 2021, p. 46). Qatar's humanitarian aid has mostly been concentrated in the fields of health, education and infrastructure. Palestinian territories particularly the Gaza Strip have occupied a special place in Qatar's humanitarian aid flows (Zureik, 2018, p. 791). By April 2016, Qatar became the second participant to the DAC after the UAE.

There are number of similarities among these emerging actors with regard to their humanitarian foreign policy practices. First, none of the above emerging actors is a member of the DAC. Only Turkey has the observer status, and the UAE and Qatar have participant status. While traditional governmental actors have agreed to meet common standards in co-ordinating humanitarian aid within the framework of the DAC, there is lack of common standards among emerging actors on humanitarian foreign policy (Cabral et al., 2014, p. 187). Nevertheless, their humanitarian foreign policy is above all attached to anti-colonialism and cultural values. Secondly, emerging actors respect sovereignty of the recipient states and adopt the principle of non-intervention into recipient states' domestic affairs. Thirdly, emerging actors provide unconditional HA and offer an alternative to existing donors which has weakened bargaining

position of traditional actors (Woods 2008, p. 1206). Fourthly, emerging actors have presented South-South (horizontal) co-operation as a form of win-win co-operation, offering mutual benefits to both sides and an alternative to vertical/hierarchical character of North-South cooperation. Fifthly, geographical proximity has been influential in their approach. In addition, enhancing their economic interests as well as soft power, influence, international reputation, image, and identity have been significant in their practices.

3. Türkiye's Soft Power And Humanitarian Foreign Policy

There have been various reasons for Türkiye's adoption of a humanitarian foreign policy (Altunışık, 2019; Gilley, 2015; Guo, 2020) such as to contribute to regional stability and prosperity as well as to its security and economic position. Here, it would be fair to emphasize that one of the main motives for Türkiye's adoption of a humanitarian foreign policy is strengthening its soft power and expanding its global influence. As global politics have been witnessing various humanitarian crises ranging from natural disasters and pandemics to armed conflicts, Türkiye has sought to develop means to address them. In return, these efforts have contributed to Türkiye's soft power. Furthermore, it has viewed HA and HD as a status symbol and aspired to use it as a diplomatic strategy that allowed it to earn trust and increase its reputation (Donelli, 2017, p. 60). As Türkiye's power and conscience claimed to influence a wide geographical area named as Afro-Eurasia (Davutoğlu, 2013a, p. 866), it desired a reputation as a humanitarian state (Donelli, 2017) and regarded humanitarianism as a foreign policy instrument to establish better relations with other countries, and to strengthen its legitimacy and international image (Altunışık, 2014; 2019).

Humanitarian foreign policy can develop a positive state reputation as a soft power among Muslim countries. In fact, Turkey followed pro-Islamist policy in humanitarian foreign policy (Altunışık, 2019, p. 3; Gilley, 2015, p. 44; Guo, 2020, p. 137; Zengin & Korkmaz, 2019, p. 132). For example, Türkiye's HA toward Arakan Muslims is carried with the aim of becoming a leader in defending global Muslim rights (Altunışık, 2019, p. 3). As another example, Islamic-oriented Turkish humanitarian NGOs such as *Deniz Feneri*, *Insan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı/IHH*, *Cansuyu* and *Yeryüzü Doktorları* started to play a critical role in conflict-ridden geographies (Çelik & Işeri, 2016, p. 434). There are references on religious symbolism and Muslim identity that highlighted being the leader and defender of the Muslim world (Kara & Sözen, 2016, p. 61). Being hope for all oppressed, victims and *ummah* (Islamic community) (TRT News, 2020) in Asia, Africa, Turkestan, Kashmir, Arakan, Yemen, Libya and Syria (AA, 2019) is also underlined.

Türkiye's foreign policy has experienced a transformation in the past two decades. Within this transformation, Türkiye headed to be a soft power. HA and HD, particularly mediation and facilitation efforts in conflicts are its soft power instruments. To support its soft power, it paid high attention to increase its foreign missions. While it has 163 foreign missions in 2002, it has increased the number to 248 by 2020 (Yüzbaşıoğlu, 2020). In fact, in terms of HA, Türkiye aspires to be a pioneer among the emerging states and "voice of the oppressed". In addition, Turkey established the Office of Public Diplomacy in 2010 to promote its soft power. Overall, these soft power instruments have provided Türkiye greater opportunity as an emerging actor in the world politics.

4. Key Characteristics Of Türkiye's Humanitarian Foreign Policy

According to the official discourse, Türkiye has been implementing "an entrepreneurial and humanitarian foreign policy" (Ministry of Foreign Affairs [MFA], 2021, Yüzbaşıoğlu, 2020) in the last two decades. The concept of HD was initially mentioned in January 2013 by then Foreign Minister Ahmet Davutoğlu (Davutoğlu, 2013a; MFA, 2013). Since then, Türkiye's humanitarian foreign policy has been particularly observed in three implementation areas which are going to be elaborated below: providing humanitarian aid to many different regions (Akpınar, 2013;

Altunışık, 2014; Davutoğlu, 2013a); accommodating Syrian refugees (World Economic Forum, 2016); and mediation efforts and utilization of diplomacy to solve disputes and conflicts particularly in its neighborhood (Altunışık, 2019; Davutoğlu, 2013b). The Turkish government has a comprehensive framework in offering development assistance through state and non-state organizations and interagency cooperation.

According to the official discourse, the key characteristics of Türkiye's humanitarian foreign policy are as follows. It is claimed that the Turkish model of humanitarian and development assistance activities are unique because Turkish agencies can act quickly in a centralized manner. They focus on the recipient and try to empower local dynamics and stakeholders; and they speak about humanitarian problems in domestic and international platforms (Anadolu Agency [AA], 2018).

Discourses of the main decision-makers in foreign policy in recent decades reveal other main characteristics of humanitarian foreign policy. Similar to other emerging actors, Türkiye's humanitarian foreign policy is related to anti-colonialism and cultural values (AA, 2021). Particularly, Türkiye's humanitarian foreign policy includes religious values such as Islamic solidarity and leadership role in the Muslim world (Presidency of the Republic of Türkiye [TCCB], 2016). In addition, Türkiye calls for global responsibility sharing (AA, 2021; MFA, 2011; Turkish Cooperation and Coordination Agency [TIKA], 2016), and presents itself as the guardian of vulnerable and oppressed people everywhere (TIKA, 2020). Furthermore, Türkiye's humanitarian foreign policy is presented as a win-win co-operation (AA, 2021) which is similar to the other emerging actors.

It should be noted that Türkiye formally dispatched its first humanitarian assistance program to an African country, Somalia in 1985. Yet, it could not develop its relations in Africa until 2010s, due to insufficient financial power to offer humanitarian assistance (Sıradağ, 2020, p. 524) Furthermore; it should be underlined that in the early 1990s, as much as its power, capacity and abilities allowed, Türkiye made efforts to support Muslims during the Bosnian War, when massacres and crimes against humanity took place. Since 1995, TIKA has carried out a lot of projects in many fields in Bosnia and Herzegovina.

In the last two decades, Türkiye emerged as a significant humanitarian aid donor. "Turkey's emergency and humanitarian aid fund was around \$3.2 billion in 2015, \$6.4 billion in 2016 and had surpassed \$8 billion in 2017, corresponding to 0.85 percent of the country's national dividend." (TIKA, 2018) These numbers indicate that Türkiye has become one of the leading countries in the provision of humanitarian aid. It has been providing humanitarian aid to a far-reaching geography ranging from the Middle East to Sub-Saharan Africa, from Balkans to Caucasus and Central Asia, from South America to Southern Asia. Türkiye's humanitarian foreign policy has provided an alternative to traditional actors of HD (Cihangir-Tetik & Müftüler-Baç, 2021, p.440). First of all, the Turkish government has adhered to the principle of providing unconditional aid similar to the other emerging actors. (Altunışık, 2014, 2019; Directorate of Communications, 2019a; Milliyet, 2018; TCCB, 2019). Secondly, different from traditional actors who prefer to coordinate their delivery of aid through indirect channels due to security risks, Türkiye has directly delivered aid to beneficiaries (Donelli, 2018, p. 66; Tank, 2013). Eliminating the sense of physical distance, Türkiye has been able to strengthen its popularity among the recipient communities. For instance, in the case of Somalia despite widespread insecurity, it has been an active provider of humanitarian aid (Haşimi, 2014, p. 128). As it is pointed out by Cihangir-Tetik & Müftüler-Baç (2021, pp. 439-440), Türkiye's allocation of humanitarian aid in 2017 was only slightly lower than that of the combination of the allocation by the EU institutions and member states which can be regarded as an impressive amount for a middle-income country.

5. Implementation Of Türkiye's Humanitarian Foreign Policy

Humanitarian aid is delivered mainly in co-ordination of the Turkish government and official/quasi-official agencies including the TİKA, Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD), the Turkish Red Crescent Society, Turkish Airlines, Directorate for Religious Affairs, and the Housing Development Administration of Türkiye (TOKİ). It should be underlined that TİKA is established in 1992 to provide development assistance to Central Asia and Caucasus and to develop strong collaborative ties especially in the Turkic Republics. TİKA is restructured in 2011 as an autonomous agency under the Ministry of Culture and Tourism. TİKA organizes and implements Türkiye's bilateral development co-operation activities with other ministries, NGOs, and the private sector. In addition, the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Health and Education and other state institutions such as the Directorate of Religious Affairs (*Diyanet*), Red Crescent (*Kızılay*) and Presidency for Turks Abroad and Related Communities play an active role in HD and HA.

By 2020, Türkiye delivered official development assistance (ODA) worth of "USD 8b representing 1.12 per cent of gross national income (GNI)" reflecting "an increase of 1.2 per cent in real terms in volume and a decrease in percent of GNI from 2019" (OECD, 2020). Most of Türkiye's bilateral ODA is allocated to HA. NGOs have also actively contributed to Türkiye's HA. Yet, the Turkish government plays a critical role in shaping the decision-making process in HA and HD (Guo, 2020, p. 123). Nevertheless, there has been close co-ordination between official/quasi-official institutions and civil society agencies in the implementation of humanitarian aid policies. Among civil society agencies involved in humanitarian aid, faith-based organizations have played the leading roles including Humanitarian Aid Foundation-IHH, *Deniz Feneri*, *Cansuyu*, *Kimse Yok mu*, *Yardımlı*, *Yeryüzü Doktorları*, *Dosteli* (Çelik & İşeri, 2016, p. 434; Turhan & Bahçecik, 2021, p. 42). Türkiye in humanitarian activities has prioritized the sectors of education, health, water and water hygiene, shelter, food supplies and other social services (Mehmetçik, 2019, p. 261; [TİKA], 2020).

Prior to the Arab Spring, largest share of Türkiye's humanitarian aid went to the countries facing crisis such as Palestine, Iraq, and Lebanon with the aim of not only contributing to reconciliation and stability, but also strengthening Türkiye's international image (Altunışık, 2014, pp. 337, 340). With the outbreak of Arab uprisings and the destabilizing changes and humanitarian crises accommodating them, Türkiye's humanitarian aid increased. There has been an expansion in the recipient states with the inclusion of Syria, Egypt, Tunisia, Libya and Yemen. In the case of Yemen, the poorest country in the Middle East, known to have been suffering intense humanitarian crisis due to its ongoing civil war, 3100 families have received humanitarian assistance from Turkey in 2021 (TİKA, 2021). There has also been growing humanitarian aid to sub-Saharan Africa including Ethiopia, Djibouti, Uganda, Somalia, Sudan, Kenya, and Eritrea (Donelli, 2018, pp. 61, 72).

Particularly, Turkish aid agencies have demonstrated an effective mobilization in delivering humanitarian aid in Somalia through offering medical relief and a wide range of services such as providing clean water, clearing rubbish, digging wells and building hospitals (Akpınar, 2013; Baird, 2016; Özerdem, 2013; Özkan & Orakçı, 2015). Türkiye's "humanitarian and development aid to Somalia over the last decade totals more than a billion dollars" (TTCB, 2022). Other than the Middle East and sub-Saharan Africa, Türkiye has also been active in delivering humanitarian aid to Afghanistan, Pakistan, Bangladesh, Philippines, and the Arakan region in Myanmar. Türkiye has provided "more than \$1.1 billion (TL 19.6 billion) for Afghanistan's development between 2005-2021 focusing on infrastructure, education and health sectors" (Daily Sabah, 2022a). Türkiye has been providing humanitarian aid to Pakistan through the Red Crescent since 2005. When the deadly floods hit Pakistan in 2022, Türkiye mobilized to help the affected. (Daily Sabah, 2022b) In addition, Türkiye has provided the highest amount of humanitarian assistance to refugees in the world particularly to Rohingya refugees (Kamruzzaman 2020). Overall, Türkiye's humanitarian aid program greatly expanded after 2003, particularly increased after the Syrian War (Kavaklı, 2018; p. 624; Mehmetçik, 2019, p. 257). Similar to the DAC donors,

while earlier Türkiye paid more attention to trade relations in providing humanitarian aid, its aid policy changed as Türkiye started to consider historical, cultural and religious ties. In the past several years, Türkiye has also supported international efforts against the spread of COVID-19. With the onset of the coronavirus epidemic, Türkiye sent aid materials, including personal protective equipment, to many countries. Furthermore, since the beginning of the Russia-Ukraine war, Türkiye has delivered humanitarian aid to Ukraine through the coordination of AFAD, relevant institutions, and NGOs (Daily Sabah, 2022c).

Another main topic in implementation of Türkiye's humanitarian foreign policy is supporting Syrian refugees. Since humanitarian crisis in Syria forced half of the population to flee their homes, Türkiye started its 'open door policy' to Syrian refugees in 2011. Over time, Türkiye became the country hosting the largest number of refugees in the world. By the end of 2020, while there were about 26,4m refugees in the world, Türkiye hosted 3,7m refugees (United Nations Refugee Agency [UNHCR], 2021a). 3,6m refugees are from Syria which came between 2011 and 2020 (UNHCR, 2021b), and the rest from other nationalities, notably from Afghanistan, the Islamic Republic of Iran and Iraq (International Centre for Migration and Policy Development [ICMPD], 2021).

In the beginning of the crisis within 'open door policy', Syrians were named as "guests and religious brothers" (Foundation for Political, Economic and Social Research [SETA], 2015; Directorate of Communications, 2019a). Türkiye is a party to the 1951 Refugee Convention and 1967 Protocol, but Türkiye never fully adopted regulations and in fact, applied the non-refoulement or no return principle only with regard to refugees from Europe. Hence, Türkiye, in theory, was not required to avoid from returning Syrian refugees to Syria. Yet the legal infrastructure in Türkiye is developed as crisis in Syria intensified. In 2014, the Law on Foreigners and International Protection elaborated the main pillars of Türkiye's national asylum system and established the Directorate General of Migration Management as the leading body responsible from policy-making and procedures for all foreigners. Türkiye has considered Syrians as temporary protection status holders (SuTP) based on Temporary Protection Regulation adopted on 22 October 2014 (UNHCR, 2021b); "who have been forced to leave their country, cannot return to the country that they have left" (Ministry of Interior, 2021). Türkiye provided basic services such as health, education, security, municipal services, population transactions and banking services to refugees. TİKA, AFAD, and the Turkish Red Crescent provided humanitarian aid. Today, "only 58,782 of SuTP in Türkiye live in camps, whereas the vast majority live in urban areas integrated with the local population" (ICMPD, 2021, p. 3).

According to official discourse while Türkiye is doing its best for humanitarian relief efforts in Syria (Milliyet, 2018), Western countries do not share enough responsibility [TCCB, 2021; Directorate of Communications, 2019a; Directorate of Communications, 2019b). The EU and Türkiye agreed on the 2015 Joint Action Plan and on a new deal in March 2016 to stop the transit possibilities for Syrian refugees to Europe. The humanitarian and legal dimensions as well as success of this co-operation could be a subject of another study. What should be underlined is that the Turkish officials called for more equal and effective burden-sharing within the international community due to social and financial challenges (Gibarti, 2021, p.58). Even though the Turkish state did not support return of Syrian refugees to their homeland for a long time, recently they are searching for a solution so that they can remain in their homelands and the ones who have already travelled to Türkiye to peacefully return and settle in their motherlands (UNHCR, 2019; Directorate of Communications, 2021). Other than, accommodating Syrian refugees, Türkiye has also tried to support Syrian people through its membership to OCHA Donor Support Group. Türkiye is an observer to the DAC, yet member to the OCHA Donor Support Group since 2014. OCHA Türkiye organizes cross-border HA delivered from Türkiye to Syria based on the UN Security Council resolution 2449 (2018, formerly 2165 in 2014). Along with the UN agencies and other partners, Turkish NGOs try to extend support.

Another significant implementation area of Türkiye's humanitarian foreign policy is peace-building and mediation efforts. The Turkish government tries to use diplomacy to solve disputes. For example, in 2005 the Alliance of Civilizations project was initiated with Spain that aimed to ease tensions among different cultures. Between the years 2005-07, Türkiye tried to facilitate peace-building between Israel and the Palestinian Authority. In 2010, the Friends of Mediation was launched under the UN framework in a partnership between Türkiye and Finland, bringing together states, international organizations, and NGOs. It was through the Turkish diplomatic efforts in the Balkan Summit of April 2010, where Turkish president hosted his Serbian and Bosnian counterparts in İstanbul, that first normal communication between Serbia and Bosnia and Herzegovina began. Turkey has also led two trilateral reconciliation mechanisms; one between Bosnia and Herzegovina and Serbia, and another one between Bosnia and Herzegovina and Croatia to facilitate dialogue among the sides and to contribute to stability in the Western Balkans. In 2012, Türkiye hosted the Istanbul Conference on Mediation (Davutoğlu, 2013b). Since the early 2022, Türkiye has been conducting mediation efforts between Ukrainian and Russian delegations as well. Türkiye has paid high attention to neutrality in these diplomatic efforts.

Lastly, Türkiye has hosted international meetings in order to support international norms and to address global humanitarian challenges. For instance, it hosted the fourth UN Conference on Least Developed Countries (LDCs) by May 2011. Furthermore, since 2018, it has been hosting the Technology Bank for LDCs, providing funding and premises for a new institution in Gebze. Achievement of Technology Bank "is highly symbolic, as it responds directly to the 2030 Agenda's principle of leaving no one behind" (UN, 2018). Türkiye also hosted the WHS in 2016.

6. Conclusion

There are a number of conclusions that can be drawn from this study. First of all, it can be suggested that emerging global actors in humanitarian foreign policy share some common characteristics. For instance, all emerging actors reaffirm their commitment to principles of humanity, neutrality and impartiality and non-intervention into domestic affairs of the recipient states. In addition, emerging actors have rejected the principle of conditionality in humanitarian aid and development assistance in sharp contrast to the traditional Western donors which have largely embraced conditionality. Lastly, these actors' embracement of HD is related with their growing willingness to play greater roles in addressing global issues. Turkey, as an emerging global actor in humanitarian foreign policy, has adopted these above-mentioned principles as well.

Secondly, Türkiye's humanitarian foreign policy has contributed to strengthening its soft power. Türkiye has conducted an active HD in the last two decades trying to co-ordinate its development and humanitarian aid policies. Many positive results have already been achieved by its commitment to humanitarian foreign policy. According to the UN data, Türkiye is the country that hosts the highest number of refugees, particularly the Syrian refugees and provides the greatest humanitarian aid in relation to its national income. In addition, Türkiye is an important donor of humanitarian aid and development assistance to many regions. Furthermore, peace-building and mediation efforts are part of Türkiye's humanitarian foreign policy. These increasingly visible humanitarian aspects within Turkish foreign policy have fed its soft power through fostering its image, prestige, and credibility in different regions both among the ruling elites and the public ranging from the Balkans to the Middle East, and from Africa to Latin America. Developing soft power capacity has become more significant for states in contemporary international politics and Türkiye is not an exception. There is increasing awareness among Turkish decision-makers that increased soft power capacity would help achieve the desired outcomes in regional and international politics. Through its active humanitarian foreign policy, Türkiye has sought to increase its attractiveness not only in its neighboring regions but also in other regions to become a more credible actor in international relations.

Thirdly, cultural and religious values have been influential in Türkiye's humanitarian foreign policy. "Pro-Islamic humanitarianism" is particularly important to understand Türkiye's identification with vulnerable societies through strong emphasis on Islamic solidarity and willingness to play leadership role in the Muslim world. Fourthly, growing awareness and participation of the Turkish society in humanitarian foreign policy is observed through visible performance of the NGOs, particularly through religious ones in the provision of humanitarian aid. In this regard, both state agencies and NGOs participate in humanitarian foreign affairs. Fifthly, HA in foreign policy has widened to include new regions subject to humanitarian crises such as Africa, Central Asia and Latin America besides Bosnia-Herzegovina, Afghanistan, Palestinian territories and Myanmar. Sixthly, Turkish agencies try to act in a centralized manner, and articulate both in domestic and international platforms about humanitarian problems. Seventhly, in Africa Türkiye's humanitarian foreign policy is linked to conflict resolution and reconstruction efforts, while in the Middle East it is linked to support for democratic transitions following the Arab uprisings. Eighthly, Türkiye prefers to provide bilateral humanitarian aid rather than multilateral humanitarian aid. Lastly, Türkiye has hosted international meetings in order to support international norms and to offer solutions for global humanitarian problems.

Bibliography

- Aguiar, C. M. & Magalhaes, B. (2020). Operation shelter as humanitarian infrastructure: material and normative renderings of Venezuelan migration in Brazil. *Citizenship Studies*, 24(5), 642-662. <https://doi.org/10.1080/13621025.2020.1784643>
- Akpınar, P. (2013). Turkey's peace-building in Somalia: The limits of humanitarian diplomacy. *Turkish Studies*, 14(4), 735-757. <https://doi.org/10.1080/14683849.2013.863448>
- Al-Mezaini, K. S. (2017). From identities to politics: UAE foreign aid. In P. Moore & A. B. Tickner (Eds.), *South-South co-operation beyond the myths*, Isaline Bergamaschi, London: Palgrave Macmillan, 225-243.
- Altunışık, M. B. (2014). Turkey as an emerging donor and the Arab uprisings. *Mediterranean Politics*, 19(3), 333-350. <https://doi.org/10.1080/13629395.2014.959761>
- Altunışık, M. B. (2019). Turkey's humanitarian diplomacy: The AKP model. *CMI Brief*. No 8, <https://www.cmi.no/publications/6973-turkeys-humanitarian-diplomacy-the-akp-model>
- Anadolu Agency*. (2018). Türk Kızılayı Genel Başkanı Kınık: Türk tipi yardım özgün bir model. 19 August, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turk-kizilayi-genel-baskani-kinik-turk-tipi-yardim-ozgun-bir-model/1235446>
- Anadolu Agency*. (2019). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bugün dış politikası bağımsız bir Türkiye var. 4 December, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-bugun-dis-politikasi-bagimsiz-bir-turkiye-var/1664159>
- Anadolu Agency*. (2021). Turkey rejects orientalist approaches towards African continent. 18 October, <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkey-rejects-orientalist-approaches-towards-african-continent/2395841>
- Aras, B. (2012). Turkey's mediation and Friends of Mediation Initiative. *Center for Strategic Research, SAM Papers*. No 4. http://sam.gov.tr/pdf/sam-papers/SAM_Papers-No-04.pdf
- Aras, B. & Akpınar, P. (2015). The role of humanitarian NGOs in Turkey's peace-building. *International Peacekeeping*, 22(3), 230-247. <https://doi.org/10.1080/13533312.2015.10333>

- Arslan, N., Md. N. Islam, L. Nahar, E. E. Cansu (2022). Turkey as a “Humanitarian Actor”: Assistance to Rohingya Refugees in Bangladesh and Myanmar, In K. Bülbül, Md. N. Islam, Md. S. Kahan (eds.), *Rohingya Refugee Crisis in Myanmar*, Singapore: Palgrave Macmillan, 233-260.
- Bahçecik, Ş. O. & Turhan, Y. (2022). Mapping relations between state and humanitarian NGOs: the case of Turkey. *Third World Quarterly*,
<https://doi.org/10.1080/01436597.2022.2040978>
- Baird, T. (2016). The geopolitics of Turkey's ‘humanitarian diplomacy’ in Somalia: a critique. *Review of African Political Economy*, 43(149), 470-477.
<https://doi.org/10.1080/03056244.2015.1084913>
- Barakat, S., Sansom M. and Ghassan, E. (2019). The impact of the Gulf crisis on Qatar’s humanitarian sector. *Disasters*, 44(1), 63-84. <https://doi.org/10.1111/disa.12407>
- Boztaş, Ö. (2019). Shrinking humanitarian space in Turkey: The government of Turkey’s agency in shaping the operations of humanitarian NGOs in Turkey. *METU Studies in Development*, 46, 153-174.
<https://open.metu.edu.tr/bitstream/handle/11511/58113/1053-6770-2-PB.pdf>
- Burges, S. (2014). Brazil's international development co-operation: old and new motivations. *Development Policy Review*, 32(3), 355-374. <https://doi.org/10.1111/dpr.12059>
- Cabral, L., Russo, G. and Weinstock, J. (2014). Brazil and the shifting consensus on development co-operation: salutary diversions from the ‘aid effectiveness’ trail? *Development Policy Review*, 32 (2), 179-202. <https://doi.org/10.1111/dpr.12050>
- Chanana, D. (2009). India as an emerging donor. *Economic and Political Weekly*, 21-27 March, 44(12), 11-14.
- Cihangir-Tetik, D. & Müftüler-Baç, M. (2021). A comparison of development assistance policies: Turkey and the European Union in sectoral and humanitarian aid. *Journal of European Integration*, 43(4), 439-457. <https://doi.org/10.1080/07036337.2020.1734587>
- CNN. (2020). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan dış politika mesajı. 21 July,
<https://www.cnnturk.com/video/turkiye/son-dakika-cumhurbaskani-erdogandan-dis-politika-mesaji-video>
- Çelik, N. & Işeri, E. (2016). Islamically oriented humanitarian NGOs in Turkey: AKP foreign policy parallelism. *Turkish Studies*, 17(3), 429-448.
<https://doi.org/10.1080/14683849.2016.1204917>
- Daily Sabah*. (2022a). Turkey supports UN's development aid for Afghanistan. 26 July,
<https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-supports-uns-development-aid-for-afghanistan>
- Daily Sabah*. (2022b). Turkish Red Crescent gives a helping hand to flood-hit Pakistan. 21 September, <https://www.dailysabah.com/turkey/turkish-red-crescent-gives-a-helping-hand-to-flood-hit-pakistan/news>
- Daily Sabah*. (2022c). Turkey sent 67 trucks of aid to Ukraine since war started: AFAD. 13 April,
<https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-sent-67-trucks-of-aid-to-ukraine-since-war-started-afad>
- Davutoğlu, A. (2013a). Turkey’s humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects. *Nationalities Papers*, 41(6), 865-870.
<https://doi.org/10.1080/00905992.2013.857299>

- Davutoğlu, A. (2013b). Turkey's Mediation: Critical Reflections from the Field. *Middle East Policy*, 20(1), 83-90. <https://doi.org/10.1111/mepo.12005>
- Directorate of Communications. (2019a). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye millî gelire oranla dünyanın en fazla yardım yapan ülkesidir. *Presidency of the Republic of Türkiye*. 28 January. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-milli-gelire-oranla-dunyanin-en-fazla-yardim-yapan-ulkesidir>
- Directorate of Communications. (2019b). Erdoğan: Türkiye is stepping up where others fail to act. *Presidency of the Republic of Türkiye*. 14 October, https://www.iletisim.gov.tr/english/cumhurbaskanimizin_kaleminden/detay/erdogan-turkey-is-stepping-up-where-others-fail-to-act
- Directorate of Communications. (2021). The West should help Turkey end Syria's civil war. *Presidency of the Republic of Türkiye*. 15 March, https://www.iletisim.gov.tr/english/cumhurbaskanimizin_kaleminden/detay/the-west-should-help-turkey-end-syrias-civil-war
- Donelli, F. (2017). Features, aims and limits of Turkey's humanitarian diplomacy. *Central European Journal of International and Security Studies*, 11(3), 59-83. <https://doi.org/10.51870/CEJISS.XKVV3716>
- Donelli, F. (2018). The Ankara consensus: the significance of Turkey's engagement in sub-Saharan Africa. *Global Change, Peace & Security*, 30(1), 57-76. <https://doi.org/10.1080/14781158.2018.1438384>
- Donelli, F. (2022). Turkey's involvement in Sub-Saharan Africa: an empirical analysis of multitrack approach. *Journal of Contemporary African Studies*, 40(1), 18-33.
- Gibarti, S. (2021). Aiding Syrian refugees in Turkey: International approaches and domestic policies. *Security & Defence Quarterly*, 33(1), 57-72. <https://doi.org/10.35467/sdq/132027>
- Gilley, B. (2015). Turkey, middle powers, and the new humanitarianism. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 20(1), 37-58. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/815755>
- Global Humanitarian Assistance Report. (2021). <https://devinit.org/documents/1008/Global-Humanitarian-Assistance-Report-2021.pdf>
- Gong, L. (2021). Humanitarian diplomacy as an instrument for China's image-building. *Asian Journal of Comparative Politics*, 6(3), 238-252. <https://doi.org/10.1177/20578911211019257>
- Guo, X. (2020). Turkey's international humanitarian assistance during the AKP Era: Key actors, concepts and motivations. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 14(1), 121-140. <https://doi.org/10.1080/25765949.2020.1728974>
- Haşimi, C. (2014). Turkey's humanitarian diplomacy and development cooperation. *Insight Turkey*, 16(1), 127-145. <https://www.insightturkey.com/file/381/turkeys-humanitarian-diplomacy-and-development-cooperation-winter-2014-vol16-no1>
- Hirono, M. (2013). Three legacies of humanitarianism in China. *Disasters*, 37(2), 202-220. DOI: 10.1111/disa.12022
- Huang, M. (2019). Introduction: South-South cooperation and Chinese foreign aid. In M. Huang, X. Xu & X. Mao (Eds.), *South-South Cooperation and Chinese Foreign Aid*, Singapore: Palgrave Macmillan, 1-22.

- International Center for Migration and Policy Development. (2021). *Asylum and refugees. Turkey Policy Brief*. January, <https://www.icmpd.org/file/download/50573/file/January020210Turkey0Policy0Brief0-Asylum0and0Refugees.pdf>
- Kamruzzaman, MD. (2020). Rohingya refugees and finding a lasting solution to the crises are its main foreign policy objectives and priorities. 25 August, *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/-helping-rohingya-is-turkeys-one-of-main-foreign-policy-objectives/1952518>
- Kara, M. & Sözen, A. (2016). Change and continuity in Turkish Foreign Policy: evaluating pre-AKP and AKP periods' national role conceptions. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(52), 47-66. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463083>
- Kavaklı, K. C. (2018). Domestic politics and the motives of emerging donors: evidence from Turkish foreign aid. *Political Research Quarterly*, 71(3), 614-627. <https://doi.org/10.1177/1065912917750783>
- Krzymowski, A. (2022). Role and significance of the United Arab Emirates foreign aid for its soft power strategy and Sustainable Development Goals. *Social Sciences*, 11(48), 1-18. <https://doi.org/10.3390/socsci11020048>
- Lin, P. (2021). China's evolving humanitarian diplomacy: Evidence from China's disaster related aid to Nepal. *Asian Journal of Comparative Politics*, 6(3), 221-237. <https://doi.org/10.1177/205789112111019255>
- Marzuki, K. & Tiola. (2021). Indonesian humanitarianism: foundations, characteristics and contributions, *Asian Journal of Comparative Politics*, 6(4), 330-344. <https://doi.org/10.1177/205789112111058144>
- Mehmetçik, H. (2019). Humanitarian NGOs: motivations, challenges and contributions to Turkish Foreign Policy. *Perceptions: Journal of International Affairs*, XXIV (2-3), 249-278. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/906949>
- Ministry of Foreign Affairs. (2011). *Address by H.E. Ahmet Davutoğlu on the occasion of the intellectual's forum UNLDC 4*. 8 May, https://www.mfa.gov.tr/address-by-h_e_-ahmet-davutoglu-on-the-occasion-of-the-intellectual_s-forum-unldc-4_-8-may-2011_-istanbul.en.mfa
- Ministry of Foreign Affairs. (2013). *Final Declaration of the Fifth Annual Ambassadors Conference*. 2-7 January, https://www.mfa.gov.tr/final_declaration_of_the_fifth_annual_ambassadors_conference.en.mfa
- Ministry of Foreign Affairs. (2021). *Turkey's enterprising and humanitarian foreign policy*. <https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa>
- Ministry of Interior. (2021). *Temporary protection in Turkey*. Directorate General of Migration Management. 21 October, <https://en.goc.gov.tr/temporary-protection-in-turkey>
- Milliyet News*. (2018). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye dünyada insani yardım konusunda ikinci. 14 April, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-dunyada-insani-yardim-konusunda-ikinci-2645160>
- Naier, T. (2021). Qatar soft power: from rising to the crisis. *International Journal of Business and Applied Social Science*, 7(8), 43-52. DOI:10.33642/ijbass.v7n8p6

- OECD. (2020). *Development Cooperation Profiles, Turkey*. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/714276e8-en/index.html?itemId=/content/component/714276e8-en>
- Özerdem, A. (2013). How Turkey is emerging as a development partner in Africa. *The Guardian*. 10 April, <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2013/apr/10/turkey-development-partner-africa>
- Özkan, M. & Orakçı, S. (2015). Viewpoint: Turkey as a ‘political’ actor in Africa – an assessment of Turkish involvement in Somalia. *Journal of Eastern African Studies*, 9(2), 343-352. <https://doi.org/10.1080/17531055.2015.1042629>
- Presidency of the Republic of Türkiye. (2016). *President Erdoğan addresses the Opening Session of the 13th Islamic Summit*. 14 April, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/42577/president-erdogan-addresses-the-opening-session-of-the-13th-islamic-summit>
- Presidency of the Republic of Türkiye. (2019). *Erdoğan Dünya İnsaniyet Forumu ödül töreni konuşması*. 17 April, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/362/104005/dunya-insaniyet-forumu-odul-toreni-konusmasi>
- Presidency of the Republic of Türkiye. (2021). *World Refugee Day message*. 20 June, <https://www.tccb.gov.tr/en/speeches-statements/558/128423/world-refugee-day-message>
- Presidency of the Republic of Türkiye. (2022). “Our aid to Somalia over the last decade totals more than a billion dollars”, 6 July, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/138671/our-aid-to-somalia-over-the-last-decade-totals-more-than-a-billion-dollars>
- Purnama, C, Dermawan, W. & Akmaluddin, G. (2019). Indonesia’s role towards Myanmar in assisting to resolve the humanitarian crisis in Rohingya (2014-2018). *Central European Journal of International and Security Studies*, 13(4), 208–222. https://cejiss.org/images/issue_articles/2019-volume-13-issue-4/13-indonesia-s-role-towards-myanmar-in-assisting-to-resolve-the-humanitarian-crisis-in-rohingya-2014-2018.pdf
- Semrau, F. O. & Thiele, R. (2017). Brazil’s development cooperation: following in China’s and India’s footsteps? *Journal of International Development*, 29, 287-307. <https://doi.org/10.1002/jid.3276>
- SETA. (2015). Türkiye’de Suriyeli mülteci söylemi. *Foundation for Political, Economic and Social Research*. 22 March, <https://www.setav.org/turkiyede-%C2%91suriyeli-multeci-soylemi>
- Sıradağ, A. (2020). Turkey’s engagement with the African organisations: partner or Competitor? *India Quarterly*, 76(4), 519–534. <https://doi.org/10.1177/0974928420963321>
- Tank, P. (2013). Turkey’s new humanitarian approach in Somalia. *NOREF Policy Brief*. <https://www.alnap.org/system/files/content/resource/files/main/bbea860140d9140ccbcb6c5d427b4f28.pdf>
- Thiessen, C. & Özerdem, A. (2019). Turkey in Somalia: challenging North/Western interventionism? *Third World Quarterly*, 40(11), 1976–1995. <https://doi.org/10.1080/01436597.2019.1619074>
- TIKA. (2018). Turkey keeps breaking records in humanitarian aid and development assistance, https://www.tika.gov.tr/en/news/turkey_keeps_breaking_records_in_humanitarian_aid_and_development_assistance-49351

- TIKA. (2021). TİKA and AFAD Provides Humanitarian Assistance to 3100 Families in Yemen a year ago, https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_and_afad_provides_humanitarian_assistance_to_3100_families_in_yemen-65763
- Turhan, Y. (2021). Turkey's foreign aid to Africa: An analysis of the post-July 15 era. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23(5), 795-812.
<https://doi.org/10.1080/19448953.2021.1935080>
- Turkish Cooperation and Coordination Agency. (2016). *Leaving same imprint in different geographies*.
<https://www.tika.gov.tr/upload/2016/INGILIZCE%20SITE%20ESERLER/TANITIM%20BRO%20C5%9E%20C3%9CRLER%20C4%B0/PDF/T%20C4%BOKA%20-%20Leaving%20Same%20Imprint%20in%20Different%20Geographies%202016.pdf>
- Turkish Cooperation and Coordination Agency. (2020). *TIKA Annual Report: 2020*.
https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/faaliyet_raporu_2020_ingilizce/TİKA_Annual_Report2020.pdf
- TRT News. (2020). Cumhurbaşkanı Erdoğan: herkes Türkiye'nin kararlılığını gördü. 30 August,
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-herkes-turkiyenin-kararligini-gordu-512756.html>
- Turhan, Y. & Bahçecik, Ş. O. (2021). The agency of faith-based NGOs in Turkish humanitarian aid policy and practice. *Turkish Studies*, 22(1), 141-159.
<https://doi.org/10.1080/14683849.2020.1756786>
- United Nations. (2016). *World Humanitarian Summit*. UN Meetings Coverage. 23 May,
<https://www.un.org/press/en/2016/iha1393.doc.html>
- United Nations. (2018). *Technology Bank for Least Developed Countries Inaugurated in Turkey*. 4 June, <https://www.un.org/ohrrls/news/technology-bank-least-developed-countries-inaugurated-turkey>
- United Nations Refugee Agency. (2019). *Statement made by President of the Republic of Türkiye H.E. Recep Tayyip Erdoğan at the Opening Session of the Global Refugee Forum*. 17 December, <https://www.unhcr.org/events/conferences/5dfce7bc4/statement-from-turkey.html>
- United Nations Refugee Agency. (2021a). *Trends at a glance*. 21 October,
<https://www.unhcr.org/tr/en/figures-at-a-glance>
- United Nations Refugee Agency (2021b). *Refugees and asylum seekers in Turkey*. 21 October,
<https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-in-turkey>
- Woods, N. (2008). Whose aid? Whose influence? China, emerging donors and the silent revolution in development assistance. *International Affairs*, 84(6), 1205-1221.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2008.00765.x>
- World Economic Forum*. (2016). Turkish Prime Minister calls for humanitarian foreign policy, 21 January, <https://www.weforum.org/press/2016/01/turkish-prime-minister-calls-for-humanitarian-foreign-policy>
- Yüzbaşıoğlu, N. (2020). Turkey to maintain humanitarian foreign policy in 2021. *Anadolu Agency*, 29 November, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-to-maintain-humanitarian-foreign-policy-in-2021/2059336>

Zengin, H. & Korkmaz, A. (2019). Determinants of Turkey's foreign aid behaviour. *New Perspectives on Turkey*, 60, 109-135. <https://doi.org/10.1017/npt.2019.1>

Zureik, E. (2018). Qatar's humanitarian aid to Palestine. *Third World Quarterly*, 39(4), 786-798. <https://doi.org/10.1080/01436597.2017.1392087>

Çok Kriterli Karar Analizi İle Doğal Afetlerde Haritalama: Aydın İli Sel-Taşkın Örneği

Ahmet Ünal, Kezban Gamze Çamcı, Ebru Ersoy Tonyaloğlu

1. Giriş

Nüfus artışı, kırsal alanlardan kent merkezlerine göçle birleşerek kent merkezlerinde yapay ve geçirimsiz yüzeylerin daha da yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu durum farklı alan kullanımları için yanlış alan seçimi ile sıradan doğa olaylarının potansiyel olarak afete ve dönüşmesine neden olabilmektedir. Bu da toplam nüfusun %92,5'inin kentsel alanlarda yaşadığı ülkemizde daha büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Zengin, 2018). Son yıllarda, küresel ısınmaya bağlı olarak sıklıkla aşırı hava olayları ve meteorolojik afetler yaşanmaktadır. Bunlar içinde sel ve taşkınlar, tüm dünyada, özellikle yapay geçirimsiz yüzey yoğunluğunun çok fazla olduğu kentlerde en yıkıcı tehlikelerden birisi olarak kabul edilmekte ve ciddi can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Sel-taşkın afetlerinin önlenmesi çok zor olsa da bu afetlerin önceden tahmin edilerek yaşanabilecek zararların en aza indirilmesi mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, kentsel sel-taşkın risk yönetimi açısından sel-taşkın riskinin yüksek olduğu alanların belirlenmesi ve yaşanan afetlerin değerlendirilmesi gün geçtikçe daha önemli ve acil bir ihtiyaç haline gelmektedir.

Doğal afetler tüm dünyada küresel, bölgesel ve yerel ölçekte incelenmesi gereken en büyük zorluklar olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte günümüzde küresel ölçekte bir sorun olarak karşımıza çıkan iklim değişikliği; sel ve taşkınlar gibi aşırı olayların sıklığını, büyüklüğünü ve mevsimselliğini artırabilmekte ve gelecekte benzeri afetlerin daha sık meydana gelebileceği anlamına gelmektedir (Danumah, 2016). Dünya üzerindeki en yıkıcı doğal afetler arasında yer alan sel-taşkın olaylarının yaşanması; başta çevrenin, insan yaşamının ve iş alanlarının, ülke ekonomisinin olumsuz etkilenmesi gibi daha pek çok yıkıcı soruna neden olmaktadır (Cabrera ve Lee, 2020; Dash ve Sar, 2020). Yaraların sarılması ve hızlı bir şekilde normal yaşam koşullarına dönülebilmesi ise, afetin yaşandığı ülke veya bölgenin ekonomik koşulları ile zararın boyutuna göre değişebilmektedir. Bu nedenle sel-taşkın afeti bakımından riskli alanların belirlenmesi erken önlem tedbirlerinin alınması ve yaşanan olumsuzluklara hızlı çözüm bulunabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Her ne kadar il ve ilçe belediyeleri, Afet İşleri Genel Müdürlüğü gibi kurum ve kuruluşların arşivlerinde çeşitli tematik harita verileri bulunsun da tüm bu verilerin bir arada değerlendirilerek analiz edildiği sel-taşkın risk haritalarının yetersizliği dikkat çekmektedir. Ancak, günümüzde gelişen teknolojiye bağlı olarak yağış, topografya, arazi kullanımı, toprak ve akarsu akışı için jeolojiye ilişkin mekansal verilerle birlikte uzaktan algılanan (UA) verilerin mevcudiyeti, sel-taşkınların modellenmesi ve haritalanması için Coğrafi Bilgi Sistemlerinin (CBS) kullanımı zorunlu hale gelmiştir (Oğuz vd., 2016; Cabrera ve Lee, 2020).

Farklı birçok meslek disiplini ve alanda Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)'nin kullanımı ile birlikte yeryüzüne ilişkin sayısal ve sayısal olmayan veriler bilgisayar ortamında işlenebilir ve modellenir hale gelmiştir. Uzun yıllardan beridir kullanılan klasik yöntemlerin aksine, CBS'nin sel-taşkın yönetim çalışmalarına dahil olmasıyla, yaşanabilecek olası sel-taşkın afetinin boyutunu görselleştirmek ve elde edilen sel-taşkın haritalarının analiz edilmesiyle sel-taşkın hasar tahmin haritalarının da oluşturulması mümkün olabilmektedir (Zaman vd., 2020; Tunalı vd., 2021). Bu yolla, özellikle nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu yapılaşmış alanlar başta olmak üzere sel-taşkın afetinden etkilenebilecek alanlar belirlenmekte, can ve mal kaybına yol açmadan önce önlemlerin alınabilmesi sağlanabilmektedir (Özcan vd., 2009; Tokgözlü ve Özkan, 2018). Sel-taşkın riski altındaki alanların belirlenmesini kolaylaştıran, ve bununla birlikte bu alanlarda yaşanabilecek olumsuzlukların azaltılması ve/veya bu alanlara anında müdahale edilebilmesi çabalarına öncelik verilmesine yardımcı olan sel-taşkın risk haritaları ayrıca ilgili alanda yaşayan halk, yerel yönetimler ve diğer kurum ve kuruluşlar arasında sel-taşkın olasılığı konusunda farkındalığın artırılmasına yardımcı olur, ve aynı zamanda sel-taşkın afetlerine eğilimli bölgelerde yaşayan ve çalışan insanları yerel sel-taşkın riski hakkında daha fazla bilgi edinmeye ve uygun önlemleri almaya teşvik etmektedir (Özcan vd., 2009; Danumah, 2016).

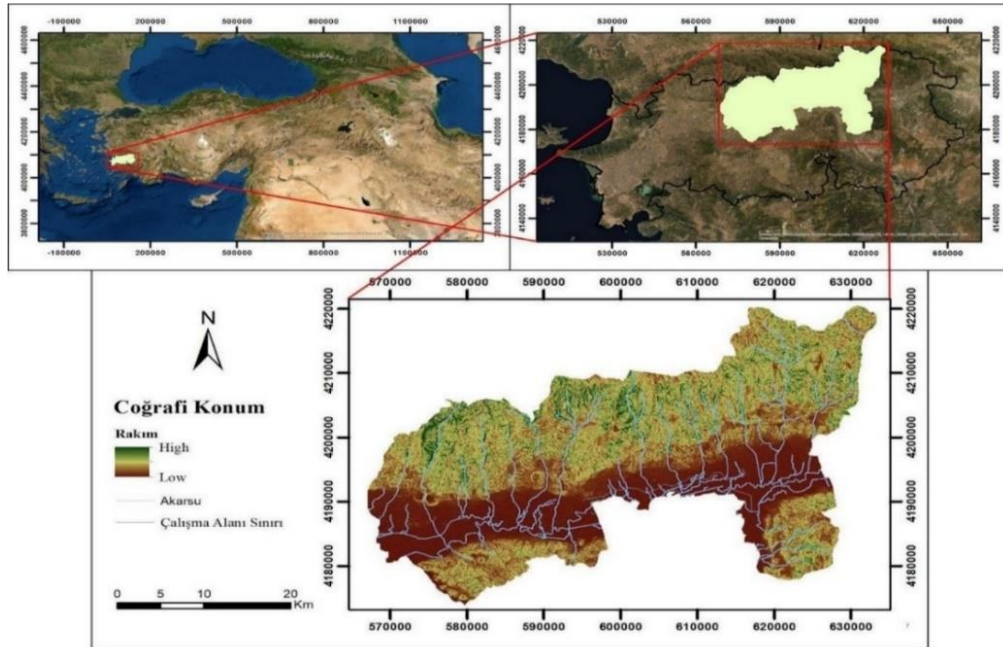
Ülkemizde de depremlerden sonra yaşanma sıklığı fazla olan diğer bir doğal afet, sel ve taşkın olaylarıdır (Oğuz vd., 2016; Tokgözlü ve Özkan, 2018). Bugün ülkemizde birçok bölge, arazi kullanımı değişikliği, nüfus artışı ve iklimin su kaynakları üzerindeki etkisini hem su kıtlığı hem de sel-taşkın afetleri şeklinde kendini göstermektedir. Olası bir sel-taşkın olayında can ve mal kaybının minimize edilebilmesi ve yaşanabilecek olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi bakımından sel-taşkın alanlarındaki risk yönetimi çalışmaları öncelikli konular içinde yer almaktadır. Ancak risk yönetimi çalışmalarının başarıya ulaşabilmesi için riskin tanımlanması, analiz edilmesi ve miktarının belirlenmesi şeklinde sistematik bir yaklaşımla yürütülmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, sel-taşkın risk haritalaması, bu afete eğilimli alanlarda uygun alan kullanım / arazi örtüsü (AKAÖ) planlama çalışmaları için temel bileşenlerden birini oluşturmaktadır (Oğuz vd., 2016; Tokgözlü ve Özkan, 2018; Cabrera ve Lee, 2020).

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, son yıllarda yoğun yapılaşmanın yaşandığı ve 2021 yılı içinde sel- taşkın afeti ile karşı karşıya kalınan Aydın ili Efeler, Köşk, Sultanhisar ve Nazilli ilçelerinde sel-taşkın risk haritalama ve değerlendirmesi yaparak, sel-taşkın riskine karşı peyzaj planlama açısından öneriler geliştirmektir. Çalışmada, sel-taşkın risk haritasının oluşturulması amacıyla CBS tabanlı Çok Kriterli Karar Analizi (MCDA- Multi-Criteria Decision Analysis) yöntemi ile, sel-taşkın riskine katkıda bulunabilecek olası çevresel faktörler ağırlıklandırılarak (Analitik Hiyerarşi Süreci -AHP) değerlendirilmesidir.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Çalışma Alanı

Çalışmanın ana materyalini oluşturan örnek çalışma alanı, Aydın İli sınırları içinde yer alan Efeler, Sultanhisar, Köşk ve Nazilli İlçelerini kapsamaktadır (Şekil 1). Çalışma alanı yüzölçümü toplamda 1.725 km² 'dir.

Şekil 1. Çalışma alanı lokasyonu

Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün 1941 - 2021 Aydın İli ölçüm periyoduna göre yıllık ortalama sıcaklık 17.7 ve yıllık yağış miktarı 661.7 mm'dir. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın CORINE (Çevresel Verilerin Koordinasyonu Projesi)'ye göre 2018 yılı itibariyle Aydın ili'nin yüzölçümünün %3.19'unu Yapay Bölgeler, % 48.32'sini Tarımsal Alanlar, % 46.81'ini Orman ve Yarı Doğal Alanlar, % 0.07'sini Sulak Alanlar ve % 1.61'ini Su Kütleleri oluşturmaktadır (CORINE, 2018).

TÜİK 2021 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre Efeler 300 bin 225, Sultanhisar 20 bin 272, Köşk 28 bin 101 ve Nazilli 160 bin 581 nüfusa sahip olmakla birlikte çalışma alanında toplam nüfus 509 bin 179'dur (TÜİK, 2021).

2.2. Veri Kaynakları ve Yazılımlar

Bu çalışmada veri setlerinin depolanması, işlenmesi ve AHY ile ÇKKV yapılabilmesi için CBS yazılımı olan ArcGIS 10.5 kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Dem (Digital Elevation Model), Urban Atlas 2018, Yağış Verisi, Toprak Verisi ve Eu-Hydro olup bu verilere ait detaylar Tablo 1'de verilmiştir.

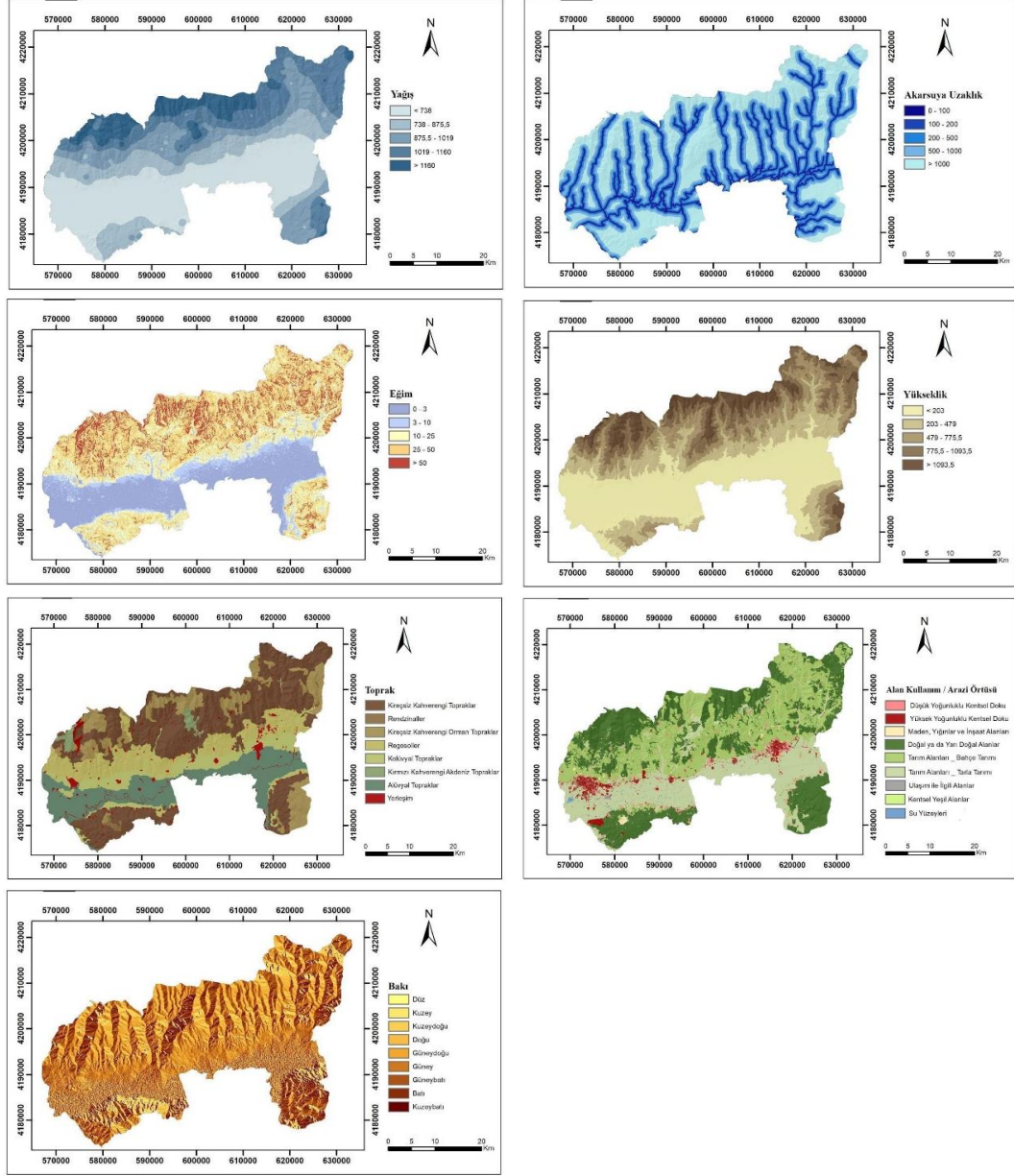
Veri Seti	Çözünürlük	Kaynak
DEM (Digital Elevation Model)	25x25m	Avrupa Birliği- Copernicus
Urban Atlas 2018 (Kent Atlası)	2-4m	Avrupa Birliği- Copernicus
Yağış Verisi	Noktasal veri, 25x25m	Meteoroloji Genel Müdürlüğü
Toprak Verisi	Vektör veri, 25x25m	Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Eu - Hydro (Akarsu Ağı)	Vektör veri, 25x25m	Avrupa Birliği- Copernicus

2.3. Sel-Taşkın Riski Analizi

Sel-taşkın riski analiz ve değerlendirmelerinde sayısal modellerin kullanımı oldukça yaygındır (Hidrolojik ve hidrodinamik modeller gibi) ve bu modeller çok sayıda mekansal veriyi işleyerek sel-taşkın riski hakkında önemli bilgiler sunulabilmektedir. Ancak bu modellerdeki en yaygın ve zorlu konu hidro-meteorolojik verilerin azlığı veya eksikliğidir (Zzaman vd., 2020). Bu modellerin kullanımında birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de sel-taşkın riski değerlendirmesinin dayandırılabilceği kaliteli ve yüksek çözünürlüklü veri kısıtlılığı en önemli kısıtı oluşturmaktadır. Bu kapsamda çok kriterli karar analiz yönteminin kullanımı, çeşitli seçenekler ile farklı çevresel ve sosyo-ekonomik etkileri barındıran alternatifler arasındaki karmaşıklığın analiz edilmesinde önemli bir araçtır. Çok kriterli karar analiz yöntemine göre seçilen kriterler doğrultusunda farklı alternatiflerin oranlanıp karşılaştırılması suretiyle bilgilerin entegrasyonunu sağlamaktadır. Sel-taşkın riski haritasının oluşturulmasında, coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ve Çok Kriterli Karar Analizi (MCDA) ile birlikte sel riskine kat kıda bulunan faktörlerin optimal ağırlık seçimini belirlemek için Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem temelde üç aşamadan oluşmaktadır (Özcan vd., 2009; Tunalı vd., 2021):

- Analiz için gerekli kriterlerin belirlenmesi,
- Analiz amacına göre uygun ve uygun olmayan alanların (kriterlerin) belirlenerek yeniden sınıflandırma yapılması,
- Kriterlerin etki ve önem derecelerine göre (Analitik Hiyerarşi Süreci-AHP yoluyla) ağırlıklandırılması.

Sel ve taşkına neden olan kriterlerin belirlenmesi, sel ve taşkın riskinin değerlendirilmesi için oldukça önem taşımaktadır. Kullanılacak kriterlerin belirlenmesinde literatür çalışmaları, çalışma alanının genel fiziki özellikleri ve Verilerin ulaşılabilirlik durumu göz önünde bulundurularak karar verilmiştir. Bu kapsamda çalışma da eğim, baki, yükseklik, arazi kullanımı / arazi örtüsü (AKAÖ), toprak, yağış ve akarsuya uzaklık kriterleri kullanılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Çalışmada kullanılan ana kriterler

Tablo 2. Çalışmada kullanılan kriter, alt kriter ve etki değerleri	
Kriterler	Alt Kriterler
Eğim	0 - 3
	3 - 10
	10 - 25
	25 - 50
	> 50
Bakı	Düz
	Güneybatı
	Güney
	Batı
	Güneydoğu
	Kuzeybatı
	Doğu
	Kuzey
	Kuzeydoğu
Yükseklik	< 203
	203 - 479
	479 - 775,5
	775,5 - 1093,5
	> 1093,5
Alan Kullanım / Arazi Örtüsü	Yüksek Yoğunluklu Kentsel Doku
	Su Yüzeyleri
	Ulaşım İle İlgili Alanlar
	Düşük Yoğunluklu Kentsel Doku
	Tarım Alanları - Tarla Tarımı
	Maden, Yığınlar ve İnşaat Alanları
	Kentsel Yeşil Alanlar
	Tarım Alanları - Bahçe Tarımı
	Doğal ya da Yarı Doğal Alanlar
Toprak	Alüvyal Topraklar
	Kolüvyal Topraklar
	Rendzinalar
	Kireçsiz Kahverengi Topraklar
	Regoseller
	Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları
	Kırmızı Kahverengi Akdeniz Toprakları
Yağış	< 738
	738 - 875,5
	875,5 - 1019
	1019 - 1160
	> 1160
Akarsuya Uzaklık	100
	200
	500
	1000
	> 1000

2.4. Ana Kriterlerin ve Alt Sınıfların Ağırlıklarının AHY ile Belirlenmesi

AHY, problemler/sorunlar için amaç, kriter ve alt kriter seviyelerinden meydana gelen kademeli bir hiyerarşik yapı kullanır (Özcan vd., 2009). Bu çalışmada ağırlıkların belirlenmesinde analitik hiyerarşi yönteminin ikili karşılaştırma matrisi kullanılmıştır. Bu yöntemle göre 1 ile 9 aralığı kullanılarak tüm faktörler ikili olarak ve birbiriyle karşılaştırılmıştır. Bir kriterin başka kriterle oranla ne kadar etkili olduğuna literatür incelemeleri neticesinde karar verilmiştir. AHP'nin ilk aşamasında ana kriterlerin ikili karşılaştırma hiyerarşik modeline göre şekillendirilerek matris ve sütun toplamları elde edilmiştir. Daha sonra ikili karşılaştırma hiyerarşik modeline göre matris elde edildikten sonra ölçütlerin bağıl ağırlıklarının toplamını 1 olacak şekilde elde edebilmek amacı ile ikili karşılaştırma matrisindeki üstten aşağı doğru sırası ile her değer sütun toplamına bölünmüştür. Daha sonra her satırın aritmetik ortalaması alınarak ana kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. Elde edilen kriter ağırlıklarının tutarlılığının belirlenmesi sürecinde ilk olarak tutarlılık oranı hesaplanması gerekmektedir. Tutarlılık oranını belirlemek için kriter ağırlığı değerleri ikili karşılaştırma matrisinin sütunundaki değerleri sırası ile çarpılır ve elde edilen bu değerlerin satır toplamları bulunur (Tanrıverdi, 2019). Tutarlılık oranının (CR) belirlenmesi için Tutarlılık indeksinin (CI) Tesadüflük Göstergesine (RI) bölünmesi sonucunda elde edilen değer 0.10 değerinden küçük olması gerekmektedir. Tutarlılık indeksi (CI), tutarlılık vektörünün ortalama değeri (λ) ve ölçüt sayısına (n) bağlı olarak hesaplanmaktadır (Tanrıverdi, 2019). Bu kapsamda sırası ile satır toplamları ve kriter ağırlıkları birbiri ile bölünerek tutarlılık vektörü elde edilir. Tutarlılık vektörlerinin aritmetik ortalaması alınarak tutarlılık vektörünün ortalama değeri (λ) bulunur. $CI = (\lambda_{max} - n) / (n - 1)$ formülü yardımıyla Tutarlılık indeksi (CI) hesaplanır. Tesadüflük Göstergesi (RI) ölçüt sayısına bağlı olarak değişen tesadüflük göstergesi tablosuna göre belirlenir. Bu çalışmada ana kriterler 7 alt sınıf içerdiğinden ötürü ölçüt sayısı 7 olarak alınmıştır. 7 ölçütlü bir sınıflandırma için Tesadüflük Göstergesi değeri 1,32'dir. Aynı işlemler doğrultusunda bu ana kriterlere bağlı alt kriterlerin de ikili karşılaştırma matrisleri, kriter ağırlık oranının belirlenmesi, satır toplamlarının belirlenmesi ve tutarlılık oranı hesaplamaları gerçekleştirilmiştir.

2.5. Kriter Katmanlarına Analitik Hiyerarşi Yönteminin Entegrasyonu

Yağış: Meteorolojik kökenli doğal afet türü olan sel ve taşkınlar da meteorolojik parametreler (yağış) sel-taşkınların meydana gelmesine neden olan doğal etkenlerin başında yer almaktadır (Hoque ve ark., 2019). İklim değişikliği sebebiyle mevsim geçişlerinde meydana gelen ani basınç farklılıkları yağış rejiminde düzensizliğe neden olur. Bu düzensizlik beraberinde sel ve taşkın gibi olumsuzlukları meydana getirmektedir. Sel ve taşkınlarda etkili olan diğer meteorolojik parametreler yer yer sabit olsa da yağış rejimi bölge iklimine, ani değişimlere göre (basınç vs.) değişkenlik göstermektedir (Hammami vd., 2019; Tokgözlü ve Özkan, 2018; Zelenakova vd., 2018; Kabenge vd., 2017; İşler vd., 2016; Toprak, 2015). Bu çalışma da yağış haritası "Schreiber Yöntemi" ile elde edilmiştir. Yağış haritasının doğal gruplandırmalara dayandırılması amacı ile Natural breaks classification göre 5 sınıfa ayrılmıştır. Belirlenen alt sınıflar AHY ile elde edilen kriter ağırlıklarına göre tekrar sınıflandırılmıştır.

Akarsuya uzaklık: Sel ve taşkınlardan etkilenecek alanların belirlenmesinde akarsulara uzaklık faktörü göz önünde bulundurulur ve bu parametre kritik rol oynamaktadır (Rahmati vd., 2015). Ayrıca bu parametreye ek olarak akarsu kollarının bulunduğu yerlerde birden fazla kol aynı akımda birleşir ve bunun sonucu olarak sel ve taşkın riski artmaktadır (Dernek, 2012). Literatüre göre (Hoque vd., 2019; Tokgözlü ve Özkan, 2018; Romdani vd., 2018) sel ve taşkınlardan en fazla etkilenecek alanların akarsulara yakın olan alanlar olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmada belirlenen alt sınıflar AHY ile elde edilen kriter ağırlıklarına göre tekrar sınıflandırılmıştır.

Eğim: Eğim, sel ve taşkın oluşumunda su akışı ve su birikimi açısından önemli etkenlerin başında gelmektedir (Tanrıverdi, 2019). Eğimin yüksek olduğu alanlarda yağışla birlikte gelen yağmur sularının toprak tarafından emilmesi, eğimin az olduğu bölgelere göre daha azdır. Sonuç olarak,

toprağa sızamayan yağmur suyu mevcut olan akışa katılarak akım parametresini/değerini artırır. Bu durum bitki örtüsü bakımından yoksun bölgelerde yüzeysel akış faaliyetlerinin başlamasına neden olur (Özcan, 2008). Bu sebeple sel-taşkın afeti oluşması açısından oldukça önemli bir etki eşliğine sahip olan eğim faktörünün değerlendirmeye alınması gerekmektedir. Bu çalışma da eğim haritası ArcGIS 10.5 yazılımında DEM haritası kullanılarak elde edilmiştir. Elde edilen eğim haritasının alt sınıfları literatüre dayanarak belirlenmiştir (Özkan ve Tarhan, 2016; Günseli, 2019; Ertan vd., 2021). Belirlenen alt sınıflar AHY ile elde edilen kriter ağırlıklarına göre tekrar sınıflandırılmıştır. Eğimi çok düşük olan, düz ve düze yakın alanlar suyu daha fazla yüzeyde tuttuğu için taşkın açısından yüksek duyarlılığa sahip alanlar olarak değerlendirilmiştir (Tüzgen ve Karaca, 2021).

Yükseklik: Yükseklik yağışların belli bir alanda toplanması ve birikmesi açısından oldukça önemli bir faktördür (Rahmati vd., 2015). Artan yükseklik, düşük sıcaklık ve yüksek yağış ile ilişkilendirilirken, yüksek bölgelerde sel-taşkın riskinin az, alçak bölgelerde sel-taşkın riskinin yüksek olmasına neden olur. Bu nedenle yükseklik, biriken yağış miktarını etkilemektedir. Yükseklik faktörü iklim ve eğim değerleri üzerinde bu şekilde etkili olduğundan, yağışın sel-taşkın biçiminde akışında da önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Özcan, 2017). Bu çalışmada kullanılan yükseklik aralıklarını belirlerken “DEM Sınıflandırma (Natural Breaks)” baz alınarak oluşturulmuştur.

Toprak: Toprak, yağışın akıştaki etkisini tolere edebilen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Toprak tipine göre yüzeye gelen yağışın toprak içine sızma oranı da değiştiği için toprak tipi sel-taşkın afetleri boyunca etkisi en önemli olan faktörlerden birisidir (Özcan, 2017). Bu çalışmada kullanılan toprak tiplerinin sel-taşkın riskine göre yeniden sınıflandırılmasında literatürden yararlanılmıştır (Günseli, 2019; Tokgözlü ve Özkan, 2018; Vedat vd., 2015).

Alan kullanım (AK/AÖ): Her AK/AÖ tipi, yüzey suyunun hızını artırma veya azaltma ve bu yolla sel-taşkın oluşumuna sebep olma gibi farklı özelliğe sahip olduğundan, arazi kullanımı / arazi örtüsü (AK/AÖ) ve sel-taşkın riski arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Alan kullanımında bitki örtüsünün bulunması muhafaza edici görev alır ve akışı düzenler (Stefanidis ve Stathis, 2013). Geçirimsiz alanlar (yollar, konut alanları vb.) yağmur suyunun toprağa sızmasını önemli miktarda engellediğinden dolayı infiltrasyona geçen yağış miktarı geçirimli alanlara oranla daha fazladır (Önsoy, 2008). Bu çalışmada belirlenen Arazi Kullanımı / Arazi Örtüsü (AK/AÖ) sınıfları bölgenin mevcut yapısı dikkate alınarak ve literatürden yararlanılarak belirlenmiştir. Belirlenen alt sınıflar AHY ile elde edilen kriter ağırlıklarına göre tekrar sınıflandırılmıştır. Yüksek yoğunluklu kentsel doku ve su yüzeyleri etki değeri bakımından etkilenebilecek en riskli alanlar olarak belirlenmiştir.

Bakı: Bakının etkisiyle farklı yamaçlarında evapotranspirasyon etkisi ile yaşanan su kayıplarında büyük farklılıklar oluşmaktadır. Yaşanan yağışın buharlaşma ve terleme miktarını tayin eden önemli bir faktör olarak bakı sel-taşkın üzerinde de etkili olmaktadır (Görcelioğlu, 2003). Ayrıca düz ve düze yakın olan alanlar yağmur sularının ve eriyen kar sularının birikmesi nedeniyle sel-taşkın açısından daha riskli alanlar olarak kabul edilmektedir (Dölek, 2016). Bu çalışmada bakı faktörü ana yönleri, ara yönleri ve düz alanları kapsayacak şekilde 9 sınıfta incelenmiştir, bu belirlenen kriterler ve alt kriterler literatür incelemelerinde dikkate alınarak yapılmıştır (Akar ve Maktav, 2008; Yılmaz vd., 2017; Tiryaki ve Karaca, 2018; Mind'je vd., 2019). Belirlenen alt sınıflar AHY ile elde edilen kriter ağırlıklarına göre tekrar sınıflandırılmıştır.

2.6. Sel ve Taşkın Risk Haritasının Oluşturulması

Çalışma alanına ait yağış, akarsuya uzaklık, eğim, yükseklik, toprak, alan kullanım/arazi örtüsü (AK/AÖ) ve bakı haritaları Çok Kriterli Karar Analizi (ÇKKV) yöntemine göre hazırlanmasından sonra Analitik Hiyerarşi Yöntemin (AHY) de belirlenen ağırlık değerlerine göre (Çizelge 4.3) Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ortamında “Weighted Overlay” aracı ile çakıştırıldıktan sonra Sel ve taşkın risk haritası oluşturulmuştur. Sel ve taşkın riskli alanlarının kolay

anlaşılabilirliği bakımından literatüre dayalı olarak çok yüksek (5), yüksek (4), orta (3), az (2) ve çok az (1) riskli alanlar olarak sınıflandırılarak haritalandırılmıştır (Ocak vd Bahadır,2020; Tokgözlü vd Özkan, 2018; Dölek,2015).

2.7. Sel ve Taşkın Sonrası Olası Zarar Analizi

Olası zarar analizi, afet sonrası ortaya çıkacak hasar boyutu olarak tanımlanabilir (Dang vd., 2011). Scheuer vd. göre (2010) olası zarar analizi; risk unsurlarının değeri, miktarı ve maruz kalma durumuna bağlıdır. Olası Zarar Analizi, risk belirleme sürecinin bir diğer unsurudur ve birçok ölçüte bağlıdır. Olası zarar analizindeki sosyal boyut; nüfusu, eğitimi, göçü, sağlıklı olmayı, kültürü, kurumları ve yönetim durumunu kapsamaktadır (Cardona vd., 2012). Bu çalışmada olası zarar analizi için ölçüt olarak nüfus yoğunluğu ve AKAÖ seçilmiştir. Sosyal zarar görebilirliği belirlemede kullanılan önemli araçlardan birisi olan nüfus niteliğinin yanı sıra nüfus yoğunluğudur (Dewan, 2013; Dang vd., 2011). Bu çalışmada nüfus yoğunluğu ile sel ve taşkın risk haritası birlikte değerlendirilerek mahalle düzeyinde en çok etkilenen bölgeler belirlenmiş ve olası sel-taşkın afetlerinden en çok etkilenebilecek nüfus saptanmıştır. AKAÖ ise; sel ve taşkın afetinin gerçekleşmesi halinde bir fiziksel unsur veya unsurlar grubunda meydana gelebilecek hasar derecesini tanımlamakta bize yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda AK/AÖ ile sel-taşkın risk haritası birlikte değerlendirilerek olası bir sel-taşkın afetinde en çok etkilenebilecek alan kullanımları tespit edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. AHP Sonuçları

Ana kriterlere ilişkin ikili karşılaştırma matrisi sonuçları ile ana kriterler ağırlıkları Tablo 3 ve Tablo 4'te sunulmuştur.

Ana Kriterler	A	B	C	D	E	F	G
A (Yağış)	1	3,00	5,00	6,00	7,00	8,00	9,00
B (Akarsuya Uzaklık)	0,33	1	3,00	4,00	5,00	6,00	7,00
C (Eğim)	0,20	0,33	1	2,00	3,00	4,00	5,00
D (Yükseklik)	0,17	0,25	0,50	1	3,00	4,00	5,00
E (Toprak)	0,14	0,20	0,33	0,33	1	2,00	3,00
F (Alan Kullanım/Arazi Örtüsü)	0,13	0,17	0,25	0,25	0,50	1	3,00
G (Bakı)	0,11	0,14	0,20	0,20	0,33	0,33	1
TOPLAM	2,08	5,09	10,28	13,78	19,83	25,33	33,00

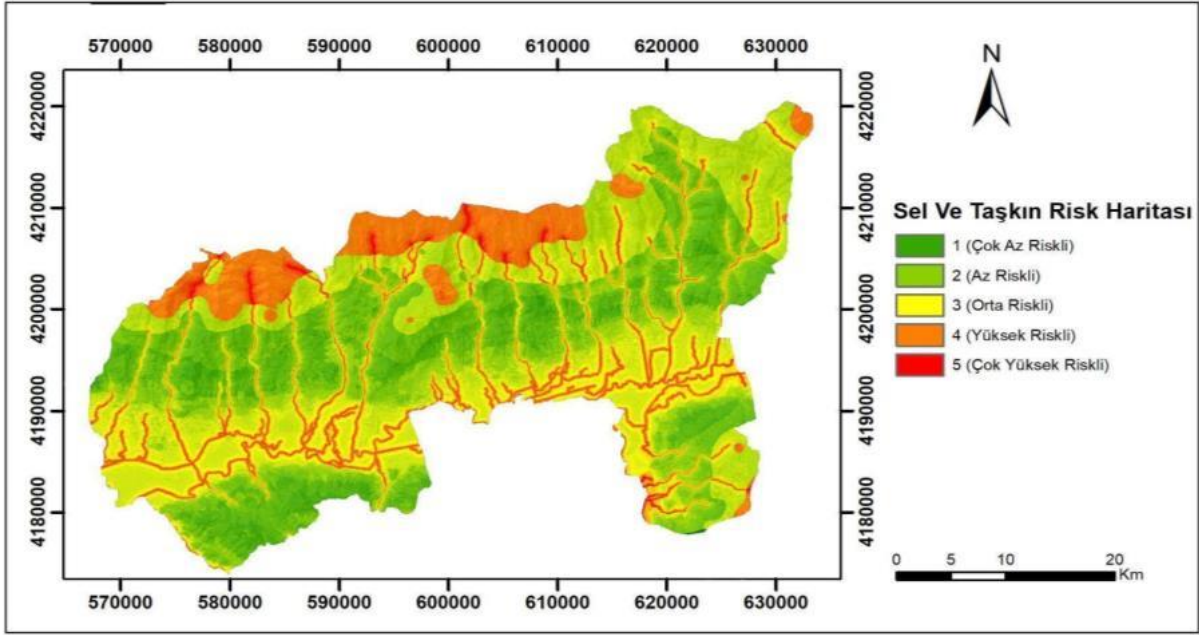
Ana kriterlere ilişkin ana tutarlılık hesabı sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Ana kriterler için Tutarlılık Oranı 0,06 olarak hesaplanmıştır ve hesaplanan değerde 0,06 <0,10 olduğundan ikili karşılaştırma matrisinin tutarlılığı doğrulanmıştır.

Tablo 4. Ana kriterler ağırlıklarının belirlenmesi								
Ana Kriterler	A	B	C	D	E	F	G	Kriter Ağırlığı
A	0,48	0,59	0,49	0,44	0,35	0,32	0,27	0,42
B	0,16	0,20	0,29	0,29	0,25	0,24	0,21	0,23
C	0,10	0,07	0,10	0,15	0,15	0,16	0,15	0,12
D	0,08	0,05	0,05	0,07	0,15	0,16	0,15	0,10
E	0,07	0,04	0,03	0,02	0,05	0,08	0,09	0,06
F	0,06	0,03	0,02	0,02	0,03	0,04	0,09	0,04
G	0,05	0,03	0,02	0,01	0,02	0,01	0,03	0,03
TOPLAM	1	1	1	1	1	1	1	1

Tablo 5. Ana kriterlerin tutarlılık hesabı			
Satır Toplamları	Kriter Ağırlığı	Tutarlılık Vektörü	Tutarlılık Vektörünün Ortalama Değeri (λ)
3,29	0,42	7,86	7,47
1,85	0,23	7,90	Tutarlılık İndeksi (CI)
0,95	0,12	7,65	$(\lambda - 7) / (7-1) = 0,08$
0,75	0,10	7,37	Tesadüflük Göstergesi (RI)
0,40	0,05	7,19	1,32
0,29	0,04	7,03	Tutarlılık oranının (CR)
0,18	0,03	7,26	CI / RI = 0.06

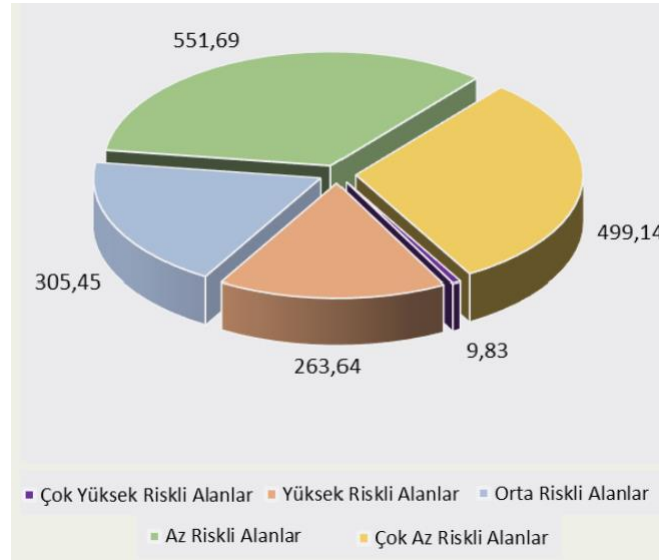
Ana kriterlerde olduğu gibi alt kriterlere ilişkin ikili karşılaştırma matrisi oluşturulduktan sonra, alt kriter ağırlıkları belirlenerek tutarlılık oranları belirlenmiştir (Tablo 6). Alt kriterlere ilişkin tutarlılık oranları yağış, akarsuya olan uzaklık, eğim, yükseklik, toprak, AK/AÖ ve bakı için sırasıyla 0.05, 0.05, 0.05, 0.05, 0.06 ve 0.06 olarak hesaplanmıştır. Şekil 3'te verilen sel-taşkın risk haritasının sınıflandırılmasına göre çalışma alanının yalnızca %0,60'ı çok yüksek risk değeri taşırken, yüksek (%16,18) ve orta riskli (18,74%) alanlar toplam alanın yaklaşık %35'ine denk gelmektedir. Az Riskli ve Çok Az Riskli alanlar ise sırasıyla toplam alanın 33,85% ve 30,63%'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 6. Alt kriterler ağırlıkları			
Ana Kriter	Ağırlık Değeri	Alt Kriter	Ağırlık Değeri
Yağış	0,42	A (> 1160)	0,50
		B (1019 - 1160)	0,26
		C (875,5 - 1019)	0,13
		D (738 - 875,5)	0,07
		E (< 738)	0,03
Akarsuya Uzaklık	0,23	A (0-100)	0,50
		B (100-200)	0,26
		C (200-500)	0,13
		D (500-1000)	0,07
		E (>1000)	0,03
Eğim	0,12	A (0-3)	0,50
		B (3-10)	0,26
		C (10-25)	0,13
		D (25-50)	0,07
		E (>50)	0,03
Yükseklik	0,1	A (< 203)	0,50
		B (203-479)	0,26
		C (479-775,5)	0,13
		D (775,5-1093,5)	0,07
		E (>1093,5)	0,03
Toprak	0,06	A (Yerleşim)	0,33
		B (Alüvyal Toprak)	0,27
		C (Kolüvyal Toprak)	0,16
		D (Rendzinaller)	0,09
		E (Kireçsiz Kahverengi Toprak)	0,05
		F (Regosoller)	0,04
		G (Kireçsiz Kahverengi Orman Toprak)	0,04
		H (Kırmızı Kahverengi Akdeniz Toprak)	0,02
Alan Kullanım/ Arazi Örtüsü	0,04	A (Yüksek Yoğunluklu Kentsel Doku)	0,29
		B (Su Yüzeyleri)	0,24
		C (Ulaşım İle İlgili Alanlar)	0,16
		D (Düşük Yoğunluklu Kentsel Doku)	0,10
		E (Tarım Alanları - Tarla Tarımı)	0,08
		F (Maden, Yiğınlar ve İnşaat Alanları)	0,05
		G (Kentsel Yeşil Alanlar)	0,03
		H (Tarım Alanlar - Bahçe Tarımı)	0,03
		I (Doğal ya da Yarı Doğal Alanlar)	0,02
Bakı	0,03	A (Düz)	0,29
		B (Güneybatı)	0,24
		C (Güney)	0,14
		D (Batı)	0,12
		E (Güneydoğu)	0,07
		F (Kuzeybatı)	0,06
		G (Doğu)	0,03
		H (Kuzey)	0,03
		I (Kuzeydoğu)	0,02

Şekil 3. Sel-taşkın risk haritası

Şekil 4'te toplam çalışma alanının sel-taşkın riski bakımından alansal dağılımı sunulmuştur.

Şekil 4. Sel-taşkın riski alansal dağılımı

Elde edilen sel-taşkın risk haritasına göre alanın 263,64 km²'si yüksek riskli alanları ve 9,83 km²'si çok yüksek riskli alanları oluşturmaktadır. Oluşturulan risk haritasına göre, çok yüksek ve yüksek sel-taşkın riskine sahip alanların akarsuya yakın kesimlerde, yüksek eğimli bitki örtüsü az ya da olmayan alanlar, ekilebilir alanlar, sürekli kentsel alan ve izole yapıların bulunduğu alanları kapsadığı ve bu alanlarda meydana gelecek bir sel ve taşkında zarara uğrama olasılığı en yüksek alanlar olduğu görülmektedir. Çalışma alanının geneli incelendiğinde, AKAÖ bakımından en yüksek risk taşıyan AK/AÖ tipleri ise su alanları, sulak alanlar ve bitki örtüsü az ya da olmayan alanlardan oluşurken, en düşük risk oranı ormanlar, sürekli tarımsal ürün ile örtülü olan tarımsal alanlar ve yollar ile ilişkili olan diğer alanlardan (refüjler, kaldırım ve yol yanı bitkilendirme şeritleri vb.) oluşmaktadır. Bununla birlikte Balcı ve Öztan (1987) birçok açıdan önemli zararlara sebep olan sel olaylarının eğimi fazla olan havzalarda şiddetli yağışlarla birlikte oluşarak, yüksek hız ve enerji ile beraberinde birçok parçayı da sürükleyen akımlar olduğunu belirtmektedir. Taşkınlar ise, daha düz alanlarda hızla artan su ve parçacıklar nedeniyle yakın

çevresindeki arazi, mülk ve bölgede yaşayan insanlara zarar verebilen olaylar olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda, değerlendirildiğinde Şekil 3'te elde edilen sel-taşkın haritasında yüksek eğime sahip bitki örtüsünden yoksun alanların yüksek yağış ile birlikte sel afeti bakımından büyük risk oluşturduğu biçiminde değerlendirilmiştir.

Nüfus bakımından Efeler ilçesinde yer alan mahallelerdeki sel-taşkın risk sonuçlarına göre en risk ortalamasına sahip mahalleler Ortaköy, Güzelhisar, Soğukkuyu ve Yukarıkayacak olarak saptanmıştır. Köşk ilçesinde en yüksek risk ortalamasına sahip mahalleler Sarıçam ve Ahatlar, Sultanhisar ilçesinde en yüksek risk ortalamasına sahip mahalleler Malgaçmustafa ve Malgaçemir, Nazilli ilçesinde ise en yüksek riskli mahalleler Çobanlar ve Yeşilyurt olarak bulunmuştur.

4. Tartışma ve Sonuç

Ülkemiz fiziki yapısı sebebiyle taşkın, sel, heyelan, erozyon, çığ, deprem, kuraklık vb. doğal afetler yaygın olarak görülmektedir. Kontrolsüz nüfus artışı ve doğal kaynakların hızlı tüketimi ve hatalı kullanımı nedeniyle, meydana gelen doğal afetlerin etkileri zamana paralel olarak hızla artmaktadır. Ülkemiz bölgeleri arasında yaşanan sıcaklık değişimleri ve iklim değişikliğinin etkisiyle su kaynaklarında değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Dünya çapında plansız gelişme, küresel iklim değişiklikleri ve hızlı nüfus artışı gibi nedenlerden dolayı sel-taşkın olaylarında büyük bir artış olduğu görülmektedir. Bu kapsamda zarar önleme sistemlerinin temelini oluşturan risk yönetimi evrensel boyutta daha fazla önemli hale gelmiştir (Tek, 2013). Risk yönetimi, olası tehlikeli durumlara hazırlıklı olmak ve afetin gerçekleşmesi durumunda en az zararla atlatmak amacını gütmektedir. Bu kapsamda risk altında bulunan bölgelerin fiziki ve insanlarla ilişkili özelliklerinin belirlenerek analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada örnek alan olarak seçilen Aydın ili Efeler, Sultanhisar, Köşk ve Nazilli ilçelerinde de yakın geçmişte sel-taşkın afetleri yaşanmış ve bunun sonucunda maddi-manevi çeşitli zararlarla karşılaşmıştır. Bu nedenle sel-taşkın riskinin önceden belirlenerek, özellikle sel-taşkın riskinin yüksek olduğu ilçe ve mahalleler üzerinden değerlendirme yapılması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi gelecek zararların en aza indirilmesi için bir gerekliliktir.

Bu çalışma sonucunda, sel-taşkın afeti bakımından çalışma alanının 499,14 km²'sinin çok az riskli, 551,69 km²'sinin az riskli, 305,45 km²'sinin orta riskli, 263,64 km²'sinin yüksek riskli ve 9,83 km²'sinin ise çok riskli alanlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Ele alınan ilçeler içinde, Efeler ilçesinin yüksek kesimlerinde yer alan Ortaköy, Yukarıkayacak ve Zeytinköy mahallelerinde ani sağanak sonrasında yüzey akışa geçen yağmur suları neticesinde 2020 yılının Ağustos ayında ve 2021 yılının Haziran ayında sel afeti yaşanmıştır. Bu mahalleler de yüzeysel akışa geçen su miktarını azaltılmasında bizlere yardımcı olabilecek bazı öneriler arasında: bitki örtüsünün engelleyici etkisini arttıracak tedbirlerin alınması, infiltrasyonu azaltıcı uygulamalardan kaçınılması; eğimi yüksek alanlarda teraslama yapılması sayılabilir (Turoğlu, 2005). Karahayıt ve Dalama/Yeniköy mahalleleri düz ve düşük kotlu dağ eteği ve tarım alanları arasına kurulmuş olup sağanak yağış sonrası sele maruz kaldığı gibi bir de dağ yamaçlarından yüzey akışı ile birlikte sürüklenen malzemeler ile erozyona da maruz kalmaktadır. Bu mahalleler de alınabilecek önlemler arasında en önemlileri: yağmur suyu kanalizasyonlarının yapılması ve bu kanalların sürekli olarak bakımdan geçirilemsi, geçirimsiz yüzeyler yerine geçirimli yüzeylerin tercih edilmesi, bitki örtüsü artırılmasıdır.

2021 ve 2022 yıllarının Haziran ayında sağanak yağış sonrasında Köşk ilçesinde Sarıçam, Gökkişi, Menteşeler, Başçayır ve Kızılcaköy mahallelerinde sel-taşkın afeti yaşanmıştır. Bunlar içinde Gökkişi, Menteşe ve Kızılcaköy mahalleleri yüksek, çok eğimli ve seyrek bitki örtüsüne sahip bir alanda yer aldığından ani sağanaklar sonrasında bu mahallelerde sel olayı meydana gelmektedir. Benzer şekilde Sultanhisar ilçesinde yer alan Malgaçmustafa ve Malgaçemir mahallelerinde de köy yerleşimi yüksek kesimlerde ve yamaçlarda kurulmuştur ve ani yağışlar hızla yüzeysel akışa geçerek bölgede toprak kayması, yol çökmesi vs. sorunlara neden olmaktadır. Nazilli ilçesinde de yüksek risk ortalamasına sahip mahalle Çobanlar, Yaylapınar ve Pirlibey'dir.

2019 yılının Haziran ve 2022 yılının Haziran ayında sağanak yağış sonrası bu mahaller sel afetine maruz kalmıştır. Çobanlar ve Yaylapınar mahallelerinin kotunun ve eğiminin yüksek olması ve seyrek bir örtüsüne sahip olması ile birlikte ani ve sağanak sonrası sel afetine maruz kalmaktadırlar. Bu mahallerde de Efeler ilçesine benzer önlemlerin yanı sıra Başçayır barajına yakın olan Mentешeler mahallesinde yağmur suları kanallar aracılığı ile baraja yönlendirilmesi önem taşımaktadır.

Teşekkür

Bu çalışma TÜBİTAK tarafından 2021/2. Dönem “2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı” kapsamında desteklenmiştir.

Kaynakça

- Akar, İ., & Maktav, D. (2008). Taşkın Araştırmalarında çok kriterli karar verme analizi ve hidrolojik modellemelerin uzaktan algılama ve CBS entegrasyonu ile karşılaştırılması, 2. *Uzaktan Algılama ve CBS Sempozyumu, Kayseri, Türkiye*.
- Balcı, A.N., Öztan, Y., (1987), Sel Kontrolü, Karadeniz Üniversitesi, Orman Fakültesi , Genel Yayın No: 113, Fakülte Yayın No: 12, *Karadeniz Üniversitesi Basımevi*, Trabzon, 466 s.
- Cabrera, J. S., & Lee, H. S. (2020). Flood risk assessment for Davao Oriental in the Philippines using geographic information system-based multi-criteria analysis and the maximum entropy model. *Journal of Flood Risk Management*, 13(2), e12607.
- Cardona, O. D., Ordaz, M., Reinoso, E., Yamín, L. E., & Barbat, A. H. (2012, September). CAPRA-comprehensive approach to probabilistic risk assessment: international initiative for risk management effectiveness. In *Proceedings of the 15th world conference on earthquake engineering* (Vol. 1, No. 10).
- Dang, N. M., Babel, M. S. ve Luong, H. T., (2011). Evaluation of food risk parameters in the Day River flood diversion area, Red River delta, Vietnam. *Natural hazards*, 56(1), 169-194.
- Danumah, J. H., Odai, S. N., Saley, B. M., Szarzynski, J., Thiel, M., Kwaku, A., ... & Akpa, L. Y., (2016). Flood risk assessment and mapping in Abidjan district using multi - criteria analysis (AHP) model and geoinformation techniques,(cote d'ivoire). *Geoenvironmental Disasters*, 3(1), 1-13.
- Dash, P., & Sar, J. (2020). Identification and validation of potential flood hazard area using GIS-based multi-criteria analysis and satellite data-derived water index. *Journal of Flood Risk Management*, 13(3), e12620.3
- Dölek, İ. (2016). Muş ilinde Doğal Tehlike Kaynağı Olarak Sel ve Taşkınlar, Sel ve Taşkına Duyarlı Alanların Analizi. *Muş İli İçin Doğal Tehlike Kaynakları. Edt. İskender Dölek*, Ankara, 85-134.
- Dölek, İ. (2015). SUNGU BELDESİ VE YAKIN ÇEVRESİNDE (MUŞ) SEL VE TAŞKINA DUYARLI ALANLARIN BELİRLENMESİ. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (31), 258-280.
- Dewan, A. (2013). *Floods in a megacity: geospatial techniques in assessing hazards, risk and vulnerability* (pp. 119-156). Dordrecht: Springer.
- Ertan, A., Özelkan, E., & Karaman, M., (2021). Analitik Hiyerarşi Süreci Kullanılarak Coğrafi Bilgi Sistemleri Ortamında Sel ve Taşkın Alanlarının Belirlenmesi: Çanakkale - Karamenderes Havzası Örneği.

- Görcelioğlu, E. (2003). Sel ve çığ kontrolü. *İÜ Orman Fakültesi Yayınları*, (4415/473,384).
- Günseli, İ., (2019). Determination of flood risk areas and mitigation strategies: A case study of the Menemen Plain, İzmir (Doctoral dissertation, İzmir Institute of Technology (Turkey)).
- Haque, M., Siddika, S., Sresto, M. A., Saroar, M., & Shabab, K. R., (2021). Geo-spatial analysis for flash flood susceptibility mapping in the North-East Haor (Wetland) Region in Bangladesh. *Earth Systems and Environment*, 5(2), 365-384.
- Hammami, S., Zouhri, L., Souissi, D., Souei, A., Zghibi, A., Marzougui, A., & Dlala, M., (2019). Application of the GIS based multi-criteria decision analysis and analytical hierarchy process (AHP) in the flood susceptibility mapping (Tunisia). *Arabian Journal of Geosciences*, 12(21), 1-16.
- İşler, S., Oğuz, E., & Durmuş, O., (2016). Antalya Kemer İlçesi İçin Sentetik Yöntemlerle Taşkın Analizi.
- Kabange, M., Elaru, J., Wang, H., Li, F., (2017). Characterizing flood hazard risk in data-scarce areas, using a remote sensing and GIS-based flood hazard index. *Nat Hazards*, 89:1369-1387
- Mind'je, R., Li, L., Amanambu, A. C., Nahayo, L., Nsengiyumva, J. B., Gasirabo, A., & Mindje, M., (2019). Flood susceptibility modeling and hazard perception in Rwanda. *International journal of disaster risk reduction*, 38, 101211.
- Ocak, F., & Bahadır, M. (2020). Örnek taşkın risk modeli oluşturulması ve Ünye şehrindeki derelere ait taşkın risk analizleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, (80), 21-37.
- Oğuz, K., Oğuz, E., & Coşkun, M. (2016). COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ İLE TAŞKIN RİSK ALANLARININ BELİRLENMESİ: ARTVİN İLİ ÖRNEĞİ.
- Önsoy, H., (2008). Kentleşmede hidrolojinin önemi, 5. *Dünya Su Forumu Bölgesel Hazırlık Süreci Türkiye Bölgesel Su Toplantıları: Sel, Taşkın ve Heyelan Konferansları Bildiriler Kitabı*, 38-42.
- Özcan, E. (2006). Sel olayı ve Türkiye. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 35-50.
- Özcan, O., (2008). Sakarya Nehri Alt Havzası'nın Taşkın Riski Analizinin Uzaktan Algılama ve CBS ile Belirlenmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Bilişim Enstitüsü (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 62s).
- Özcan, O., Musaoğlu, N., & Şeker, D. Z., (2009). Taşkın alanlarının CBS ve uzaktan algılama yardımıyla belirlenmesi ve risk yönetimi: Sakarya Havzası örneği. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası*, 12, 11-15.
- Özcan, O., (2017). Taşkın tespitinin farklı yöntemlerle değerlendirilmesi: Ayamama Deresi örneği. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 3(1), 9-27.
- Özkan, S. P., & Tarhan, C., (2016). Detection of flood hazard in urban areas using GIS: Izmir case *Procedia Technology*, 22, 373-381.
- Rahmati, O., Zeinivand, H., Besharat, M., (2015). Flood Hazard Zoning İn Yasooj Region, Iran, Using GIS And Multi-Criteria Decision Analysis. *Geomatics, Natural Hazards and Risk*, 7 (3): 1000-1017
- Romdani, R. P., Tamamadin, M., Susandi, A., Pratama, A., & Wijaya, A. R., (2018). Development of flash flood hazard map in bima City (NTB) using analytical hierarchy process. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 166, No. 1, p. 012035). IOP Publishing.

- Scheuer, S., Haase, D. ve Meyer, V., (2011). Exploring multicriteria flood vulnerability by integrating economic, social and ecological dimensions of flood risk and coping capacity: from a starting point view towards an end point view of vulnerability. *Natural hazards*, 58(2),731-751.
- Stefanidis, S., & Stathis, D., (2013). Assessment of flood hazard based on natural and anthropogenic factors using analytic hierarchy process (AHP). *Natural hazards*, 68(2), 569-585.
- Tanrıverdi, M., (2019). Coğrafi bilgi sistemleri (CBS) tabanlı çok ölçütlü karar analizi ile şanlıurfa il merkezi'nin taşkın alanlarının belirlenmesi/Determination of flood areas of Şanlıurfa provincial center by multi-criteria decision analysis based on geographic information systems (GIS) (Doctoral dissertation).
- Tek, D., (2013). CBS ve Uzaktan Algılama Yöntemleriyle Kâğıthane Deresinin (İstanbul) Taşkın Risk Analizi (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul).
- Tiryaki, M., & Karaca, O., (2018). Flood susceptibility mapping using GIS and multicriteria decision analysis: Sarıca-Çanakkale (Turkey). *Arabian Journal of Geosciences*, 11(14), 1-17.
- Tokgözlü A., Özkan E., (2018). Taşkın risk haritalarında ahp yönteminin uygulanması: Aksu Çayı Havzası örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (44), 151-176.
- Toprak, A., (2015). Solhan Deresi Havzasının (Bingöl) sel ve taşkın analizi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ*.
- Tunalı, S.P., Kesgin Atak B., Ersoy Tonyaloğlu E., (2021). CBS Tabanlı Sel ve Taşkın Risk Analizi, İzmir İli Örneği. *4th International Congress on Agriculture, Environment and Health, 20-22 May 2021, Aydın Adnan Menderes University, Aydın/Turkey*, 133
- Turoğlu, H., (2005). Bartın'da Sel ve Taşkınlar: Sebepler, Etkiler, Önleme ve Zarar Azaltma Önerileri. Çantay Kitabevi.
- Tüzgen, G. A., & Karaca, Ö., (2021). Çerçi ve Murt Deresi (Fethiye-Muğla) Taşkın Duyarlılık Alanlarının CBS ile Çok Kriterli Karar Verme Analizi Kullanılarak Haritalanması. *Yerbilimleri*, 42(1), 121-143.
- Vedat, A. V. C. I., & Sunkar, M., (2015). Giresun'da Sel Ve Taşkın Oluşumuna Neden Olan Aksu Çayı Ve Batlama Deresi Havzalarının Morfometrik Analizleri. *Coğrafya Dergisi*, (30), 91-119.
- Yılmaz, İ., Öztürk, D., & Kırbaş, U., (2017). Çorum ili taşkın tehlikesinin analitik hiyerarşi yöntemi kullanılarak incelenmesi. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 16. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 3-6.
- Zeleňáková, M., Gaňová, L., Purcz, P., Horský, M., & Satrapa, L. (2018). Determination of the potential economic flood damages in Medzev, Slovakia. *Journal of Flood Risk Management*, 11, S1090-S1099
- Zengin, E. Ç. (2018). Kent ve kentleşme sarmalında Türkiye. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 84-103.
- Zzaman, R. U., Nowreen, S., Billah, M., & Islam, A. S., (2021). Flood hazard mapping of Sangu River basin in Bangladesh using multi-criteria analysis of hydro-geomorphological factors. *Journal of Flood Risk Management*, 14(3), e12715